

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜLTÜR TURİZMİNDE ÇİNİ SANATININ YERİ

Elif KAHYA
2501130091

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Suna DOĞANER

İSTANBUL-2015

Y Ü K S E K L İ S A N S

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :Elif KAHYA Numarası :2501130091
Anabilim/Bilim Dalı :Coğrafya Tez Savunma Tarihi :22.07.2015
Danışman :Prof.Dr.Suna DOĞANER Saati :14:00
Tez Başlığı :”Kültür Turizminde Çini Sanatının Yeri”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Suna DOĞANER		Kabul
2-Prof.Dr.Deniz EKİNCİ		Kabul
3-Doç.Dr.Murat ATEŞ		Kabul

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Nurten GÜNAL		
2-Yrd.Doç.Dr.Mehmet BAYARTAN		

ÖZ

KÜLTÜR TURİZMİNDE ÇİNİ SANATININ YERİ

ELİF KAHYA

Türklerin başlatıp geliştirdiği Çini sanatı, hem bir mimari süsleme kolu hem de geleneksel el sanatı olarak, kültür turizmi içerisinde küçümsenemeyecek bir paya sahiptir. İç ve dış mimaride karşımıza çıkarak yapıları estetik yönden daha çekici hale getiren çini sanatı, ziyaretçilere görsel bir zenginlik sunmaktadır. Tarihsel olanı güncelle birleştiren kültür turizmi kapsamında ele alınabilecek bu sanat dalı, Türkiye’de turizm sektörünün vazgeçilmez ve önemli potansiyellerinden biridir.

Türk süsleme sanatında ve kullanılan eşyalarda önemli bir yer teşkil eden çini ve seramik sanatının Türkiye’deki önemli üretim merkezleri İznik, Kütahya ve Çanakkale’dir. XV. Yüzyılın sonu ile XVI. Yüzyılın başlarında en önemli çini üretim merkezi İznik’tir. XVII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’nin karşılaştığı ekonomik, sosyal ve siyasi sıkıntılar çini sanatını da etkilemiştir. XVIII. Yüzyılda İznik atölyelerinin kapanması sonucu yeni çini merkezi olarak Kütahya ortaya çıkmıştır. En erken örneklerini XVII. Yüzyıl sonlarında gördüğümüz diğer bir merkez de Çanakkale’dir. İznik ve Kütahya’nın aksine Çanakkale’de duvar çinisine rastlanmamış, çoğunlukla günlük kullanım eşyaları üretilmiştir.

Çini sanatı, ülkemizde pek çok şehirde yer alan dini ve sivil mimari yapılarda karşımıza çıkmakta ve bu şehirlerin kültürel turizmine katkıda bulunmaktadır. Çini sanatının en önemli sorunlarından biri bazı sanat düşmanları ve maddiyata esir olmuş insanlar tarafından günümüze kadar ayakta kalabilen bu yapıların tahrip edilmesidir. Doğal afet ve restorasyon çalışmalarıyla da zarar gören bu sanatta zararın en aza indirilmesi için yapılacak çalışmalar kültürel ve tarihi mirasımızın korunmasını, kültür turizmi içerisinde çini sanatının çok daha fazla söz sahibi olmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çini, Seramik, Sanat, Kültür turizmi, Süsleme

ABSTRACT

THE IMPORTANCE OF THE ART OF TİLES İN THE CULTURAL TOURİSM

ELİF KAHYA

The art of tiles which was invented and improved by the Turks is a vast importance in the cultural tourism as a decoration in architecture and ornamentation in the traditional handicrafts. The ceramic presents a visionary charm to the visitors while it appears on indoor and outdoor architectural buildings. Connecting with historical and contemporary ones this art is one of the important and irreplaceable potential in Turkish tourism sector.

While it has a very important portion of Turkish ornamentation, Iznik, Kutahya and Canakkale are the main tile and ceramic production centers in Turkey. During 15th and 16th century Iznik was the major ceramic production center. The economic and social hardship starting in the second half of 17th century Ottoman Empire era effected tile artcraft. Kutahya had been a new production center after the stores in İznik had been closed down in 18th century. The other center while we could observe only the early production samples in 17th century is Canakkale. Despite indoor wall tiles we find in İznik and Kutahya we can see some materials made by ceramics used in daily life in Canakkale.

The tile artifacts have been observed in the sacret buildings and civil architectures in Turkey and also support the cultural touristic incomes in these cities. One of the major handicap and destruction of the tile art is art thieves and also the people whose has no such a moral and artistic responsibilities. The restoring and protecting from natural diasters of tile artcrafts are the practical solutions that are still keeping this delicate art to contribute to the cultural tourism and our historical inheritance.

Keywords: Tile, Ceramic, Art, Cultural tourism, Ornamentation

ÖNSÖZ

Kültürel kimliğin en önemli belgelerinden biri olan el sanatları içerisinde yer alan ve mimariye bağlı olarak gelişen çini sanatı, turizm içerisindeki payını son dönemde hızla arttıran kültür turizminde önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Yapılan ön araştırmalar sonucunda sanat tarihinde önemli bir yere sahip olan çini sanatı, turizmin önemli bir kolu olan kültür turizmi kapsamında incelenmiş; her iki kavramında ayrı ayrı özellikleri birçok yayında yer almasına rağmen çini sanatının kültür turizmine etkisinin detaylı bir biçimde ortaya konmadığı anlaşılmıştır. Bir takım fiziki ve beşeri nedenlerle günden güne yok olduğu görülen çini süsleme sanatımızın gelecek kuşaklara aktarılabilmesi, tanıtımının yapılarak geliştirilebilmesi için yer aldıkları yapılar, yapıldıkları merkezler, kullanıldıkları alanlar ve geçmişten günümüze geçirdikleri değişimin önemli bilgiler ışığında fotoğraflarla belgelenmesinin önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmüştür.

“Kültür Turizminde Çini Sanatının Yeri” konulu yüksek lisans tez çalışmamın amacı mimari süsleme unsuru ve el sanatı olan çininin kültür turizmi üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Günümüze kadar zorluklarla korunabilen bu nadide eserlerin hak ettiği değere kavuşması ve tarihi eser koruma bilincinin artırılması konusunda yapacağı en küçük katkı ve ileride yapılacak çalışmalara ışık tutacak olması araştırmanın önemine işaret etmektedir. Çalışma yapılırken coğrafi yöntem ve teknikler de (arazi çalışması ve elde edilen veriler ışığında harita ve fotoğrafların sunulması) kullanılmıştır.

Tez çalışmam sırasında danışmanlığımı yapan, çalışmalarımın her kademesinde yakın ilgi gösteren hocam Prof. Dr. Suna DOĞANER’e tezin hazırlanması için yaptığı katkılarından dolayı en içten teşekkürlerimi sunarım. Fikirlerinden ve manevi desteklerinden dolayı Araş. Gör. Zehranur ŞERBETÇİ’ye, manevi desteklerini benden esirgemeyen ve tavsiyeleriyle yanımda olan arkadaşım Selda KARAKUŞ’a, yardımlarından dolayı Mustafa ÖNSOY’a teşekkür ederim. Başta bana her zaman güç veren, inanan, duaları ve varlığıyla beni her daim mutlu eden annem Figen KAHYA olmak üzere ailemin tüm fertlerine ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Elif KAHYA

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
ÇİNİ SANATI: ÖZELLİKLER VE TARİHÇE	2
1.1.El Sanatlarının Kültür Turizmindeki Yeri	2
1.2. Çini Sanatının Tarihsel Gelişimi	6
1.2.1.Osmanlı Dönemi Çini Sanatı	12
1.2.1.1.Erken Dönem Osmanlı Çini Sanatı	12
1.2.1.2.Klasik Dönem Osmanlı Çini Sanatı	14
1.3. Türkiye’de Çini Sanatı	17
1.3.1.İznik’te Çini Sanatı	17
1.3.2.Kütahya’da Çini Sanatı	18
1.3.3.Çanakkale Seramikleri	20
1.4.Turizm’de Çini	22
1.4.1. Çini’nin Hediyeelik Eşya Olarak Turizmde Yeri	22
1.4.2.Müzayedelerde Çini ve Çini Koleksiyonculuğu	26
1.4.3.Türkiye Turizminde Çinili Yapıların Önemi	32
İKİNCİ BÖLÜM	40
TÜRK MİMARİSİNDE ÇİNİ SÜSLEME	40
2.1.Türkiye’de Başlıca Çinili Yapılar	40
2.1.1. İstanbul Çinili Köşk	40
2.1.2.İstanbul Mahmud Paşa Türbesi	45
2.1.3.İstanbul Şehzadebaşı Camii ve Türbesi	47
2.1.4.İstanbul Süleymaniye Camii	54

2.1.5.İstanbul Haseki Hürrem Sultan Türbesi	57
2.1.6. İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Türbesi.....	59
2.1.7. İstanbul Rüstem Paşa Camii	61
2.1.8. İstanbul Sokullu Mehmed Paşa Camii	66
2.1.9. İstanbul Sultan II. Selim Türbesi	69
2.1.10. İstanbul Sultan Ahmet Camii.....	72
2.1.11. İstanbul Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü	76
2.1.12. İstanbul Topkapı Sarayı Revan Köşkü.....	81
2.1.13. İstanbul Üsküdar Çinili Camii	84
2.1.14. İstanbul Piyale Paşa Camii.....	87
2.1.15. İstanbul Kılıç Ali Paşa Camii.....	90
2.1.16.Bursa Yeşil Camii ve Türbe	92
2.1.17.Edirne Selimiye Camii.....	98
2.1.18.İznik Yeşil Camii	101
2.1.19.İzmir Konak (Yalı) Camii	102
2.1.20.Konya Sırçalı Medrese.....	105
2.1.21.Konya Karatay Medresesi	106
2.1.22.Konya Sahip Ata Camii	107
2.1.25.Keykavus Şifahanesi/Medresesi.....	109
1.1.26.Malatya Ulu Camii.....	110
2.1.27.Konya İnce Minareli Medrese	110
2.1.28.Amasya Gök Medrese	110
2.1.31.Sivas Guruciye Medresesi	111
2.1.32.Tokat Gök Medrese.....	111
2.1.33.Konya Mevlana Türbesi.....	111
2.1.35.Beyşehir Eşrefoğlu Camii.....	112
2.1.36.Birgi Ulu Camii.....	112
2.1.37.Bayburt Kalesi	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	114
MÜZELERDE ÇİNİLER VE TURİZM.....	114
3.1.Müzelerde Çiniler ve Çini Müzeleri.....	114

3.2.1.Müzelerde Çiniler	114
3.2.2.Çini Müzeleri	125
3.2.3.Yurt Dışındaki Müzelerde Yer Alan Türk Çini Eserleri	131
SONUÇ.....	140
KAYNAKÇA	144
İnternet Kaynakları	153
Fotoğraf Kaynakları	154

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Çinili Köşk Müzesi'nin coğrafi konumu	41
Şekil 2 : Mahmud Paşa Türbesi'nin coğrafi konumu	46
Şekil 3 : Şehzadebaşı Külliyesi'nin coğrafi konumu	48
Şekil 4 : Süleymaniye Camii'nin coğrafi konumu	55
Şekil 5 : Haseki Hürrem Sultan Türbesi'nin coğrafi konumu	58
Şekil 6 : Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nin coğrafi konumu	59
Şekil 7 : Rüstem Paşa Camii'nin coğrafi konumu	62
Şekil 8 : Sokullu Mehmed Paşa Camii'nin coğrafi konumu	66
Şekil 9 : II. Selim Türbesi'nin coğrafi konumu	69
Şekil 10 : Sultanahmet Camii'nin coğrafi konumu	73
Şekil 11 : Topkapı Sarayı'nın coğrafi konumu	77
Şekil 12 : Çinili Camii'nin coğrafi konumu	84
Şekil 13 : Büyük Piyale Paşa Camii'nin coğrafi konumu	88
Şekil 14 : Kılıç Ali Paşa Camii'nin coğrafi konumu	91
Şekil 15 : Yeşil Külliye'nin coğrafi konumu	93
Şekil 16 : Selimiye Camii'nin coğrafi konumu	99
Şekil 17 : İznik Yeşil Camii'nin coğrafi konumu	101
Şekil 18 : Konak Camii'nin coğrafi konumu	103
Şekil 19 : Sırçalı Medrese'nin coğrafi konumu	105
Şekil 20 : Karatay Medresesi'nin coğrafi konumu	106
Şekil 21 : Sahip Ata Camii'nin coğrafi konumu	108
Şekil 22 : Gök Medrese'nin coğrafi konumu	109

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1 : Asırlık Tatlar ve Sanatlar Çarşısı'nda yöresel el sanatlarımızdan bir görünüm, Sultanahmet	5
Foto 2 : Mümine Hatun Kümbeti'nden detay	9
Foto 3 : Konya Karatay Medresesi'nden detay.....	10
Foto 4 : Beyşehir Kubad-Abad Sarayı buluntularından detay.....	10
Foto 5 : Konya Sırçalı Medrese çinilerinden detay	11
Foto 6 : Mavi-beyaz teknikli kapak ve üzümlü tabak	13
Foto 7 : Kütahya Hisar Bey Camii 1750/51 tarihli tamiratta eklenen çiniler ...	19
Foto 8 : Kütahya'da bir hediyelik eşya dükkânı.....	24
Foto 9 : Sultanahmet'te bir dükkân	25
Foto 10 : 229 lot nolu hayvan figürlü tabak ve 148 lot nolu insan figürlü tabak	29
Foto 11 : Çini işlemeli tabak,1585-1590, Satış fiyatı: 256,718 USD.....	30
Foto 12 : İznik Çinili Maşrapa, Satış fiyatı: 246,771 USD	30
Foto 13 : İznik Çini Tabak, 16. Yüzyıl sonu-17. Yüzyıl başı, 1500/ 515 Euro	31
Foto 14 : Kütahya Duvar Tabak, 20. Yüzyıl, 100 TL/35 Euro.....	32
Foto 15 : Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti'ne ait mihrap, Çinili Köşk Müzesi	35
Foto 16 : Çok renkli çini alınlık, Çinili Köşk Müzesi	35
Foto 17 : Pandeli Lokantası.....	37
Foto 18 : Pandeli Lokantası'ndan bir görünüm.....	38
Foto 19 : Çinili Köşk'ün ön cephesi.....	42
Foto 20 : Çinili Köşk eyvan kemeri	42
Foto 21 : İznik yapımı çok renkli kaplar ve Çanakkale yapımı gemi betimli tabak.....	44
Foto 22 : Mahmud Paşa Türbesi.....	47
Foto 23 : Şehzadebaşı Camii'nden bir görünüm.....	49
Foto 24 : Şehzade Mehmet Türbesi	50
Foto 25 : Şehzade Mehmet Türbesi duvar çinilerinden detaylar	52
Foto 26 : Süleymaniye Camii, İstanbul	56
Foto 27 : Süleymaniye Camii mihrabı.....	56
Foto 28 : Revak çinilerinden detay	60
Foto 29 : Kanuni Sultan Süleyman Türbesi pendentif çinileri.....	61
Foto 30 : Rüstem Paşa Camii mihrap ve minber	63
Foto 31 : Rüstem Paşa Camii'nden bir görünüm	63
Foto 32 : Camii'nin çinilerinden detaylar.....	64
Foto 33 : Rüstem Paşa Camii'nde bir turist grubu.....	64
Foto 34 : Rüstem Paşa Camii'nin minber ve mihrap çinilerinden detaylar.....	65
Foto 35 : Kadirga Sokullu Camii'nden bir görünüm	67

Foto 36 : Kadirga Sokullu Camii çinilerinden detaylar	68
Foto 37 : II. Selim Türbesi.....	70
Foto 38 : Sağdaki orijinal pano ve soldaki pano	71
Foto 39 : Sultanahmet Camii'nden bir görünüm.....	74
Foto 40 : Sultanahmet Camii kadınlar mahfili çiniler.....	74
Foto 41 : Kadınlar Mahfili çinilerinden detay.....	75
Foto 42 : Camii'nin çinilerinden detay	75
Foto 43 : Bağdat Köşkü	78
Foto 44 : Bağdat Köşkü'nden bir görünüm.....	78
Foto 45 : Bağdat Köşkü iç mekân	79
Foto 46 : Bağdat Köşkü kuş figürlü çini süslemeler	80
Foto 47 : Sünnet Odası kuş figürlü çini süslemeler.....	80
Foto 48 : Revan Köşkü.....	81
Foto 49 : Revan Köşkü'nden bir görünüm	82
Foto 50 : Revan Köşkü iç mekândan bir görünüm	82
Foto 51 : Çinili Cami'nin mihrabı ve minber Kûlahı	85
Foto 52 : Çinili Cami çinilerinden detay	87
Foto 53 : Piyale Paşa Camii'nin çini mihrabı.....	89
Foto 54 : Piyale Paşa Camii'nden genel bir görünüm	89
Foto 55 : Kılıç Ali Paşa Camii'nden bir görünüm	92
Foto 56 : Bursa Yeşil Camii'nden bir görünüm	94
Foto 57 : Bursa Yeşil Camii mihrabı.....	95
Foto 58 : Bursa Yeşil Türbe	96
Foto 59 : Bursa Yeşil Türbe'den bir görünüm.....	97
Foto 60 : Bursa Yeşil Türbe mihrabı	98
Foto 61 : Edirne Selimiye Camii mihrap çıkıntısındaki çini süsleme	100
Foto 62 : İznik Yeşil Camii'nden görünüm.....	102
Foto 63 : Konak (Yalı) Camii'nden bir görünüm	104
Foto 64 : Konak (Yalı) Camii, pencere kenarlarındaki çini süsleme	104
Foto 65 : Topkapı Sarayı Çin Porselenleri	116
Foto 66 : İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nden bir görünüm	117
Foto 67 : İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesi, Çini Mozaik Pano	117
Foto 68 : İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesi, İznik Çini ve Seramikleri.....	118
Foto 69 : Kütahya Çini ve Seramikleri Koleksiyonundan tabak ve sürahi, Pera Müzesi.....	119
Foto 70 : Kahve Molası Sergisi, Pera Müzesi	120
Foto 71 : Kahve Molası Sergisinden bir görünüm, Pera Müzesi.....	120
Foto 72 : Osmanlı dönemine ait şişe ve Timurlu dönemine ait çini pano	121
Foto 73 : Suna-İnan Kırâç Kaleiçi Müzesi Koleksiyonunda yer alan testilerden örnekler	122
Foto 74 : Tabak ve testi.....	123

Foto 75 : Bursa Türk-İslam Eserleri Müzesi, İznik Seramikleri.....	124
Foto 76 : Kütahya Çini Müzesi’nden bir görünüm.....	125
Foto 77 : Kütahya Çini Müzesi’nden eserler	125
Foto 78 : Yıldız Çini Fabrikası’nda II. Abdülhamid döneminin model atölyesi	127
Foto 79 : Çini Eserleri Müzesi.....	129
Foto 80 : Çini Eserleri Müzesi’nde Kubad-Abad Sarayı Çinileri	130
Foto 81 : Tükler; Bin Yılın Yolculuğu 600-1600 Sergisinden örnekler	132
Foto 82 : Victoria & Albert Müzesi’nden Çini Eserler	133
Foto 83 : Kütahya duvar çinilerinden örnekler, Victoria & Albert Müzesi.....	134
Foto 84 : Bordürlü Çini Pano, İznik-Osmanlı, 16. Yüzyılın ikinci yarısı, New York Metropolitan Müzesi	135
Foto 85 : İstanbul II. Selim Türbesi’nden Çini Pano.....	135
Foto 86 : Alınlık şeklindeki çini pano, Boston Güzel Sanatlar Müzesi	136
Foto 87 : Artur M. Sackler Müzesi’nden Rüstem Paşa Camii’ne ait çini pano	137

GİRİŞ

İnsanoğlunun ihtiyaçlarını göze hoş görünme duygusuyla şekillendirmesi sonucu ortaya çıkan sanat ve insanların ortak yaşam tarzı olan kültür bir ulusun uygarlık kimliğidir. Bir ulusun uygarlığı onun sanat eserleri ve kültür varlıkları ile simgelenir.

Tüm halk sanatları gibi bir milletin kültürel kimliğinin en önemli belgeleri olan el sanatları; toplumların geçmişteki yaşayış biçimlerini, duygu ve düşüncelerini bizlere aktaran önemli unsurlardan biri olmuştur.

İki bin yıllık bir sanat geleneğine sahip olan milletimiz, güzellik felsefesini üç kıtaya yaymıştır. Geleneksel Türk el sanatları, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinden gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla, kendi öz değerlerini birleştirerek zengin bir mozaik oluşturmuştur.

Geleneksel Türk El sanatlarımız içerisinde yer alan çini ile yapıların tavan, taban ya da başka yüzeyleri süslenmiş ve yapılar estetik olarak daha çekici hale gelmiştir. Canlı renkleri, çeşitli bitkisel ve geometrik motifleri, değişik teknikleriyle çini süslemeler ziyaretçilere görsel bir zenginlik sunmakta ve tarihsel olanı güncelle birleştiren kültür turizminde küçümsenemeyecek bir paya sahip bulunmaktadır.

Bu çalışmada çini sanatının önemi ve kültürel turizme katkısı, bu sanatın bulunduğu önemli yapılar ve yer aldığı müze ve koleksiyonlar üzerinden ortaya konmuştur. Çiniciliğin yaşadığı sorunlar, bu sorunların yaşandığı yapılarla birlikte açıklanmış ve çözüm yolları üretilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİNİ SANATI: ÖZELLİKLER VE TARİHÇE

1.1.El Sanatlarının Kültür Turizmindeki Yeri

El sanatları; sanatkârların bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzeli ve yararlıyı sunan, insanların yaşamını kolaylaştırarak ihtiyaçlarını karşılayan; belli dönemlerde evde veya atölyelerde üretilen; geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif, dini, sosyal yönlerden sembolik karakter taşıyan; el, el aleti veya mekanik araçların yardımıyla yapılan ürünler olarak tanımlanabilir.¹

Bir ulus veya toplumun geçmişten günümüze yaşamışlığının değerler birikimi olarak tanımlanabilen geleneksel el sanatları, oluşmuş ve olgunlaşmış kültürün donatılmış bir yansımasıdır. Estetik anlayışının aynası, el emeği ve göz nuru özgün eserlerdir. Bu eserler, günlük kullanım eşyalarından süsleme araçlarına ve hediyelik nesnelere kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkarlar.²

Ulusal mirası geçmişten geleceğe taşıyan el sanatları bazen bir mutfak eşyasında bazen de bir bebeğin beşik süslemesi olarak karşımıza çıkabileceği gibi basit bir obje olmanın ötesine de geçebilir. Bunu belirleyen etken ise kullanılan motifler ve içerdikleri emektir. Örneğin; bir köşkün çini süslemeli duvarları, tarihi bir yapının el yapımıyla süslü taç kapısı, bir caminin el yapımı minberi gibi yapı öğeleri içerdikleri kültürel temalarla diğer el yapımı ürünlerden ayrılırlar.

¹ Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü (HBOGM), "İllere Göre Geleneksel El Sanatlarımız", "Çevrimiçi" http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_08/03050604_gelenekselelsanatlari.pdf, (29.02.15)

² Fethi İdilman, "Açılış konuşmaları", **2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel El Sanatlarının Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No:2301, Ankara, 1999, s.17.

İnsanoğlu var olduğundan beri çevre şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve her dönemin yapısına göre değişiklik gösteren el sanatları, yüzyıllardır ortaya çıktığı toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini ve kültürel özelliklerini yansıtmaya aracı olmuştur. Önceki dönemlerde insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak, tehlikelerden korunmak ve örtünmek amacıyla yapılmış olan el sanatları zaman içinde nesilden nesile aktararak zenginleşmiştir. Yüzyıllar boyunca insanoğlunun bütün gereksinimlerini karşılayan bu ürünler büyük bir sabır ve beceri ile toplumun ruhunu yansıtmış ve ustadan çırağa geçecek şekilde günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Türkiye’de Geleneksel Türk el sanatları denilince, etnografik eşyalar ve Türk Sanatı örnekleri akla gelmektedir. Etnografik eşyalar daha çok Türk toplumunun günlük kullanım eşyaları olan giysi ve süslerinden, mutfak araç-gereçlerine, çeyizlik eşyalardan, dinsel içerikli eşyalara kadar geniş bir yelpazede yer alan kültürümüzün maddi ürünleridir. Bu tür ürünlerden pek çoğunu sanat anlamında nitelemekten çok el işçiliği ile ilgili günlük kullanım eşyaları olarak, yani etnografya müzelerini dolduran eşyalar olarak görmek gerekir. Türk sanatı örnekleri ise sarayın desteğinde, bir bölümü ile mimariye bağlı gelişmiş, sanatçılarca tasarlanmış, çoğu zamanda sanatçılarca üretilmiş örneklerdir. Taş, ahşap, alçı, metal süslemeleri, halı-kilim, saray kumaşları, kitap sanatları olarak nitelenen hat, tezhip, minyatür ve ebru gibi örnekler bu tür Türk el sanatları arasında sayılabilir.³

Kültür-turizm ilişkisi incelendiğinde, eski sanat eserlerinin ve tarihi yapıların, müzelerin, eski uygarlıklara ait kalıntıların görülmesi amacıyla yapılan seyahatlerin, araştırma ve inceleme için yapılan yer değiştirmelerin kişilerin ufuklarını açtığı ve kültür turizmini oluşturduğu görülmektedir.⁴

Turizmde çekicilik çok önemli bir faktördür ve çekicilik kaynaklarına bağlı olarak çok değişik turizm türleri ve turistik etkinlikler ortaya çıkmaktadır. Turizmin bir türü olan kültür turizminde ise çekicilikler kültür kavramı içerisinde yer alan her şeyi, yani insanın doğa karşısında doğayla birlikte yaşamını sürdürebilmesi için ürettiği her şeyi kapsar. Bunlar tarih, dil, din, güzel sanatlar, müzeler, tarihi eserler, sergiler, fuarlar, mutfak ürünleri, yaşam tarzı, mimari ve el sanatlarıdır.

³ İsmail Öztürk, “Açılış konuşmaları” , **2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel El Sanatlarının Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No:2301,1999, s. XV.

⁴ Azize Tunç, Firuzan Saç, Genel Turizm: Gelişimi-Geleceği, Ankara, Detay Yayınevi,1998,s.32.

Turizme olan ilgiyi arttıran çeşitli unsurlar vardır. Bu unsurlar bazı bölgelerde güneşlenme süresi uzun olan sığ kıyı bölgeleri, bazen kayak turizmine elverişli dağlık alanlar olabileceği gibi bir takım kültürel unsurlar da olabilir.

Tatil yerlerini birbirinden ayıran özellikler olarak adlandırabileceğimiz unsurlar içinde el sanatları da bulundukları yerlerde turizme olan ilgiyi arttırmaları açısından önemli çekiciliklerdir. Bazı yerleşim yerleri tarih boyunca orada yapılan el sanatlarıyla birlikte anılır. Örneğin, İznik ve Kütahya’da çinicilik, Avanos’ta çömlekçilik, Erzurum’da Oltu taşı işlemeciliği buraları cazip hale getiren etkenlerdir.

Turistlerin başlıca harcama alanlarından biri olan hediyelik eşya alışverişi ve bu harcamalarda kültürel etkisi olan el sanatları başlı başına bir çekicilik olarak turizmde önem taşımaktadır.⁵

Turizm endüstrisi ile yoğun bir etkileşime giren el sanatları, turistlerin alışverişlerinde özel bir yer tutmaktadır. Turistlerin özgünlük anlayışıyla el sanatçılarının üretimlerine yönelmeleri Türkiye gibi turizm endüstrisi giderek büyüyen ülkelerde önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Kimi zaman özgün kimi zamanda taklit olan el sanatı ürünlerinin turizm merkezlerinde yoğun olarak satıldığı görülmektedir.⁶ Ülkemizin önde gelen kültürel turizm merkezlerinden biri olan İstanbul’da Erzurum’un Oltu taşı ile yapılmış tesbihlerinden İzmir’in nazar boncuklarına, Kütahya’nın çinilerinden Gördes’in halılarına kadar birçok ürün turistlerin alışverişinde önemli bir yer tutmaktadır.

Özellikle festival ve kongrelere konu oldukları zaman bulundukları yöreye olaysal çekicilik sağlayan el sanatları, bulundukları yörenin tanıtıcı elemanı olarak “turistik eşya” sınıfına girerler. Turizme bu şekilde hizmet etmelerinin yanında hatıra olarak alındıklarında gidilen yer hakkındaki izlenimlerin canlı kalmasını sağlar, hediye olarak verildiğinde ise reklam aracı görevini görürler. Turizm işletmeciliğine konu olması ise, turistik eşya satışı yoluyla gerçekleşir.⁷

Turizmde alışveriş özellikle ulusların kültürel özelliklerinin geçmişten geleceğe aktarılmasını sağlayan ve süsleme unsuru olan el sanatı ürünlerinin yerli ve

⁵ Zafer Öter, “ Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Milli Folklor Dergisi**, Yıl:22, Sayı:86, 2010, , s.175.

⁶ Marc Durand, Jean-Paul Fremont, **L’artisanat en France**, Paris: PUF,1979.

⁷ Suna Doğaner, “Türk Çini Sanatının Kütahya Turizmindeki Yeri”, **Turizm Yıllığı 1991**, no.7, 1991, s.67.

yabancı turistlere hediyelik eşya olarak veya başka kapsamlarda satılmasıyla gerçekleşmektedir (Foto 1). Türkiye’de turistik alışveriş kapsamında satılan el sanatları içinde turistlerin en çok ilgisini çekenler halı dokumacılığı, kuyumculuk, seramikçilik, çömlekçilik, taş süslemeciliğidir.

El sanatlarımızın dünya uluslarına tanıtılması, Türk el sanatlarının turizm sektöründe en önemli kullanım amaçlarındandır. Özellikle yöresel el sanatları, kültürel turizm kapsamında ele alınabilecek başlı başına bir çekicilik ve tanıtım unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸

Foto 1 : Asırlık Tatlar ve Sanatlar Çarşısı’nda yöresel el sanatlarımızdan bir görünüm, Sultanahmet

El sanatlarının korunduğu ve sergilendiği Etnografya Müzeleri, turistin bu sanatları toplu halde gördüğü ve bilgi edindiği yerler olarak, kültür turizminde en

⁸ Öter, a.g.e., s.175.

fazla ilgi çeken mekânlardandır.⁹ Halkın kültür ürünlerinin sergilendiği bu alanlar, uluslara özgü bilgileri ve parçaları dünyaya sunmakta ve turizme hizmet etmektedir. Geçmişten günümüze Anadolu'da kullanılan giysileri veya halıları, kullandıkları takıları, kap kacakları, evlerini süsledikleri eşyaları hangi amaçla kullanıldıklarını bu müzelerde tanıttığımız zaman tüm insanlığı ilgilendiren ne kadar zengin ve renkli bir Anadolu halk kültürü hazinesine sahip olduğumuzu ortaya çıkarmış olacağız.

1.2. Çini Sanatının Tarihsel Gelişimi

Günümüzde çini terimi, Türk Sanatında kilden duvar kaplaması olarak kullanılmak amacıyla şekillendirildikten sonra geleneksel motiflerle süslenip pişirilerek elde edilen sırlı levhalar için kullanılmaktadır. Önceleri bu terim, Çin fağfuri (porseleni) anlamına gelirken, günümüzde çini denilen sırlı ürünlere ise "Kaşı" denilmekteydi. Kaynağını taş ya da sert toprak anlamına gelen kaşı kelimesinden aldığı düşünülen "kaşı" terimi yerine zamanla "çini" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰

Çini kelimesinin "i" ilgi ekiyle türetilmesi çiniciliğin ilk bakışta Çin'den gelmiş olabileceğini düşündürse de Sanat Tarihi uzmanları bu sanatın Türklere özgü bir sanat olduğunu kabul etmektedir.¹¹

O dönemde Çin'den ithal edilen porselenlerin ün kazanmasından olacak ki, "kaşı" ye kalitesinin yüksekliğini vurgulamak için "çini" denilmeye başlanmıştır. Bu dönemde "porselen" ise "fağfuri çini" ya da "fağfuri" olarak adlandırılmaktaydı.¹²

Çini sanatının esası olan, çeşitli şekillerdeki levhaların renklendirilip sırlanarak fırınlanması sonucu eriyen sırlı çini hamurundan yapılmış levha üzerinde oluşturduğu koruyucu saydam tabaka, kullanıldığı mimariye solmayan bir renklilik katmıştır. Zamana ve mekâna göre teknik değişiklikler gösteren ve zenginleşen çini sanatının ilk örnekleri, tuğla üzerine renkli sırlı kullanılmasıyla eski Mısır ve

⁹ Doğaner, a.g.e., s.67.

¹⁰ Celal Esad Arseven, **Türk Sanatı**, Cem Yay., İstanbul, 1984, s.145.

¹¹ Şerare Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1972, s.3.

¹² Mansur Atalay, **Kütahya Çinicilik Sanayinin İncelenmesi**, Anadolu Üniv.Yay., Eskişehir, 1983, s.5-8.

Mezopotamya’da ortaya çıkmıştır. Sırlı levhalar İslamiyet’ten önce Uygurlar tarafından kullanılmış olsa da, bu sanatın asıl gelişmesi İslam sanatında ve daha çok İslamiyet’ten sonraki Türk sanatında görülmüştür.¹³

Uygurların önemli yerleşim yerlerinden biri olan Karahoço harabelerinde yapılan kazılarda renkli sırlı çini levhalar ortaya çıkarılmıştır. Bu durum çini sanatının İslamiyet öncesi dönemlerde görülmeye başladığını kanıtlar. İlk örneklerini İslamiyet öncesi dönemlerde gördüğümüz bu sanatın iç ve dış mimaride yoğun olarak kullanılmakla birlikte, dış mimarideki taş süslemeye karşın iç mimaride daha çok kullanıldığını söyleyebiliriz.

Türk ve Osmanlı sanatında oldukça önemli bir süsleme ögesi olan çini, mimari yapılarda yoğun olarak görülmüştür. Çini levhalar bazen bir caminin minarelerinde, kubbelerinde veya dış pencere alınlıklarında kullanılarak yapıları dışını süslerken bazen de iç mekân duvarlarında, mihraplarda, minber külahlarında karşımıza çıkar.

Türk Çini Sanatı, İslamiyet’i kabul eden Türklerin yerleşik İslam devletleri kurmasıyla birlikte Asya’dan itibaren kurulan Müslüman Türk devletlerinde sürekli gelişme göstermiştir. İlk örnekleri Karahanlılar ve Gazneliler dönemlerinde Türkistan ve Afganistan’da kullanıldıkları bilinen çini kaplama, daha sonra Büyük Selçuklu döneminde İran’daki eserlerde geniş bir kullanım alanı bulmuştur.¹⁴

Karahanlılar ve Gazneliler dönemlerinde bazen yapıların dış yüzeylerinde bazen de iç kaplamalarında küçük parçalar halinde karşımıza çıkan bu süslemeler, Büyük Selçuklular dönemlerinde mimaride yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde ise iç ve dış mimaride zengin örnekler verildiği görülür. Bu devletler günlük yaşamlarının yanı sıra mimari eserlerinde de çini süslemeye yer vermiş, inşa ettikleri dini ve sivil mimari yapıları çinilerle süslemişlerdir.

Karahanlılar dönemine ait Ayşe Bibi Türbesi, Buhara’da Mugak-i Atari Camii ve Özkent’te yer alan Celaleddin Hüseyin Türbesi’nin cephesindeki mavi renkli çiniler, Karahanlılar dönemindeki çini kullanımına işaret etmektedir ve bu

¹³Şerare Yetkin, “Çini”, **İslam Ansiklopedisi**, md.C.8.T.D.V. Yay., S.329-335.

¹⁴ Yetkin, **a.g.e.**, s. 14- 15.

süslemelerin henüz çok gelişmiş örnekler olmasa da bu yapılardaki işçiliklere renk kattıkları görülmektedir. Çini sanatının daha gelişmiş örnekleri ise mimariye bağlı çini kullanımının ilk örneklerini gördüğümüz Büyük Selçuklular döneminde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemden günümüze kalan örnekler az olmakla birlikte, bilinen en eski örnek Damgan Mescidi Cuması (1058)'nın minaresinde yer almaktadır. Büyük Selçukluların İsfahan'da Sareban Camii ve Ali Mescidi kitabelerinde, Azerbaycan'daki Kümbet-i Surh ve Kümbet-i Kabud'da, Nahcivan'da Mümine Hatun Kümbeti'nde çini süslemelerin daha gelişerek uygulandığı görülür. Bu kümbetlerdeki geometrik geçmeli ve firuze renkli çini süslemeler hayranlık uyandıracak güzelliktedir. Ayrıca tuğla mozaik, sırlı tuğla ve sırlı çini çok başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

Bu örneklerin devamı daha sonra Anadolu Selçuklu dönemi dini ve sivil mimari yapılarında zenginleşerek karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde çini sanatının mimariyle birlikte gelişmiş ve büyük yenilik ve uygulama değişikliği göstermiş olduğunu görmekteyiz. Mimari süslemede yapıların dışında ağırlıklı olarak sırlı tuğla kullanılmış, içerisinde ise çini süslemeye yer verilmiştir. Yapı dışlarında çini bezemeye çok fazla rastlanmamakla birlikte yer yer minarelerin dışlarında görülebilmektedir. Bunun nedeni sırlı tuğla bezemenin daha dayanıklı olmasıdır.

Bu dönemin bazı çinili eserleri; Konya Alâeddin Camii (1220), Ankara Arslanhane Camii (XIII. yy başı), Sivas Gök Medrese Mescidi (1271), Sivas Ulu Camii (1197), Divriği Kale Camii (1180), Kayseri Ulu Camii (1205), Akşehir Ulu Camii (1213), Konya Sırçalı Medrese (1242), Malatya Ulu Camii (1247), Tokat Gök Medrese (1270), Sivas Gök Medrese (1271)'dir. Bu eserler içerisinde mozaik çini teknikli mihraba sahip eserlerden biri Sivas Gök Medrese'dir. Bu yapı, Selçuklu çini sanatının XIII. Yüzyılın sonuna doğru vardığı noktayı ortaya koyması bakımından önem teşkil eder.¹⁵

Bu dönemi izleyen Beylikler döneminde yine Selçuklu Çini sanatına bağlı kalınarak ürünler verilmiştir. Beylikler dönemi çini sanatında, Konya merkezli bir çini üretim olduğu bu çevredeki eserlerde bariz şekilde görülür. Osmanlılara geçişi sağlayan bu dönem çini sanatı önceki dönemlere göre zengin değildir fakat bazı

¹⁵ Aziz Doğanay, "Türk Çini Sanatı", **İslam Sanatları Tarihi**, Anadolu Üni. Yay. No:2084, Açık Öğretim Fakültesi yayını No:1117,I.Baskı Eskişehir 2010, s.175.

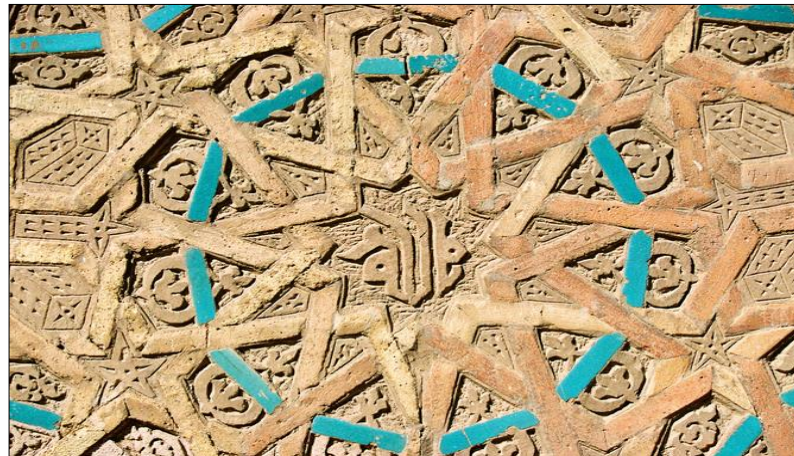
örnekler bu sanatın başarısını sürdürdüğünü göstermektedir. Örneğin, Beyşehir Eşrefoğlu Mihrabı (XIII. Yüzyıl), mihrap önü kubbesi ve caminin yanındaki türbenin kubbesini süsleyen çiniler bu dönemin en önemli örneği olarak dikkat çeker.¹⁶

Aydinoğulları Beyliği yapıları Birgi Ulu Camii ve Selçuk İsa Bey Camii, Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, Menteşeoğulları Beyliği'nin önemli yapısı İlyas Bey Camii, Karamanoğulları Beyliği yapıları olan Ermenek Ulu Camii, Ermenek Sipas Camii, Karaman Hatuniye Medresesi ve İbrahim Bey İmareti, Germiyanogulları Beyliği'nde Kütahya'daki Germiyanoglu II. Yakub Bey Türbesi'nde de çini bezemeler görülmektedir. II. Yakub Bey Türbesi'nde renkli sır tekniği de görülmekte ve Erken Osmanlı devri çinileri ile büyük benzerlik göstermektedir.

Erken dönem örneklerde hâkim renk olarak firuze renk kullanılmıştır. XIII. Yüzyıl'ın ortalarında ise firuzenin yanı sıra mor, siyah, kobalt mavisi sırlı tuğlalar kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'na kadar olan dönemde çini süslemenin kullanıldığı mimari yapılardan resimli örnek verilecek olursa (Foto 2-3-4-5);

Foto 2 : Mümine Hatun Kümbeti'nden detay

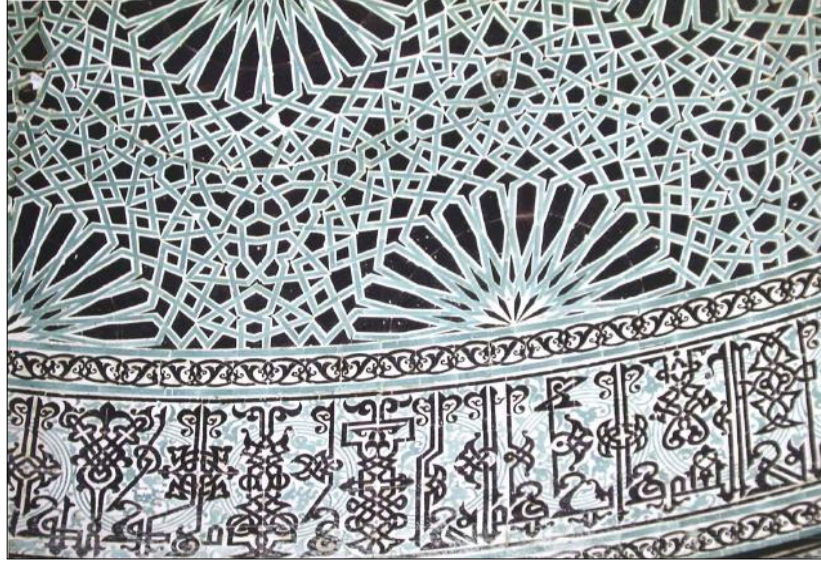

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/89/Momine_Fragment.jpg)

¹⁶ Gönül Öney, "Büyük Selçuklu Devri Minarelerinde Süsleme" **Kültür ve Sanat Dergisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sayı 4, 1976, s.49.

¹⁷ Oktay Aslanapa, **Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. No:426, Sanat Tarihi Enstitüsü Üçler Basımevi, İstanbul, 1949, s.2-3.

Foto 3 : Konya Karatay Medresesi'nden detay

(ÖNEY, 2007)

Foto 4 : Beyşehir Kubad-Abad Sarayı buluntularından detay

(ÖNEY, 1993)

Foto 5 : Konya Sırçalı Medrese çinilerinden detay

(ÖNEY, 2007)

XI. Yüzyıl sonu ile XVI. Yüzyıl başlarındaki örneklerde, Türk Çini Sanatı'nda özellikle Türk hayvan üslubuna göre tasvir edilen av sahneleri ve sembolik konularla ilgili hayvan figürleri görülmektedir. Bir diğer dikkat çekici unsur ise çinilerde süsleme unsuru olarak yazı ve Rumi motifi çeşitlerinin yoğun olarak kullanılmasıdır. Ayrıca malzeme olarak kullanılan hamurun sarı veya açık kahverengi olduğu görülür. XII. Yüzyılda minai tekniği adı verilen çiniler ortaya çıkmıştır ki bu çinilerde sıratlı ve sır üstü yedi renk vardır. Minai tekniği daha sonra yerini çinilerin parlaltılarını yitirmemeleri için daha düşük ısıda fırımlandığı bir teknik olan perdah tekniğinde çinilere bırakmıştır.¹⁸

¹⁸ Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986, s.453.

1.2.1.Osmanlı Dönemi Çini Sanatı

1.2.1.1.Erken Dönem Osmanlı Çini Sanatı

Anadolu Selçuklu Devleti'nin parçalanması ve ülkenin beyliklere bölünmesi ile bu dönemde yaşanan siyasi ve toplumsal karışıklıklar, sanat alanında da gerilemelere neden olmuş, bu gerileme çini sanatını da etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulması ve birer seramik merkezi olan İznik ve Bursa'yı topraklarına katmasıyla Osmanlı Çini Sanatı doğmuştur. XIII. Yüzyıl sonu XIV. Yüzyıl başlarında yaşanan bu dönem erken dönem olarak kabul edilir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Selçuklulardan devredilen çini sanatının malzeme, üslup ve teknik özellikler bakımından yeniliklerle geliştirilmiş olduğu ve büyük bir zenginlik göstererek özgün Osmanlı Çini Sanatı özelliğini kazandığı görülmektedir.

Osmanlılar devrinde İznik, Kütahya, Bursa ve İstanbul önemli çini merkezleri durumundadır. Tek renkli, yeşil veya firuze sırlı altıgen levhalar, bu dönem çini sanatının en erken örnekleridir.¹⁹ Bu dönem çinilerinde geometrik ve bitkisel kökenli motifler kullanılmıştır. Bu dönemin önemli çini süslemelerinin bulunduğu başlıca şehirler İznik, Bursa ve Edirne'dir. Kullanılan çiniler ise İznik merkezlidir. Bu dönemin önemli yapıları; İznik Yeşil Camii (minaresinde,1390), Bursa Yeşil Camii ve Türbesi (1421), Bursa Muradiye Camii (1426), Edirne Muradiye Camii (1433), İstanbul Mahmut Paşa Türbesi (1463), Çinili Köşk (1472) ve Edirne'deki Şah Melek Paşa Camii'dir.

XV. Yüzyıldan itibaren yapılarda görülmeye başlanan Kütahya çiniciliğinin en çok görüldüğü şehirlerden biri Bursa'dır. Bursa Yeşil Camii ve türbeyi süsleyen çiniler, Bursa çinilerinin büyük bir kısmının Kütahya imaretlerinde yapılmış olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.²⁰ Bu yüzyılda İznik çiniciliğinde bir takım değişimler yaşanmış, çini hamuru olarak kaba kırmızı hamur yerine sert beyaz hamur kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle XV. Yüzyıl sonlarına doğru belirgin olarak görülmeye başlayan bu uygulama, o dönemde Osmanlı sarayına hediye olarak veya

¹⁹ Belgin Demirsar Arlı, Ara Altun "İznik Çini Fırınları Kazısı 2001 Yılı Çalışmaları",**24.Kazi Sonuçları Toplantısı,2**, Ankara, 2003, s.477-484.

²⁰ Oktay Aslanapa, "Kütahya Çiniciliği Tarihçesi", **Çini**, Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 1968, s.142.

başka nedenlerle getirilen Çin porselenlerinin etkisiyle başlamıştır. Ustalar, astar olarak uyguladıkları beyaz hamuru yapım hamuru olarak kullanmaya başlamışlar ve böylece mavi-beyaz çinileri ortaya çıkarmışlardır (Foto 6).

Foto 6 : Mavi-beyaz teknikli kapak ve üzümlü tabak

Mavi-beyaz dönemi ürünlerinde şeffaf sır altına beyaz zemin üzerine mavi tonlar göze çarpar. Bitkisel motifler firuze ve lacivertle işlenmiştir. Desenlerinde doğal görünüme daha yakın çiçekler, şakayıklar, Çin bulutu ve soyut ejder motifleri olan bu çiniler, o dönemde Çin’de üretilen Ming devri porselenlerini anımsatır.

“Haliç işi” olarak adlandırılan bezeme mavi-beyaz döneminde kullanılan bir diğer bezemedir ve beyaz zemin üzerine mavi veya siyah renkli ince helezonlar yapılarak uygulanmaktadır.²¹

Erken Osmanlı Dönemini takip eden geçiş döneminde bir takım değişimler gözlenmiştir. Bu değişimler çini desen ve tekniğinde olduğu gibi kalite ve üretimde de kendini göstermiştir. Geçiş döneminde sırlı boya tekniği ile üretilmiş çinilerde Rumiler, bulutlar, hatai tarzında bitkisel kökenli motifler, fıstık yeşili, sarı, mavi,

²¹ Gönül Öney, “Türk Çini ve Seramik Sanatı”, **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,1993,s.291.

turkuaz, lacivert ve kiremidi renkler kullanılmıştır. Bu döneme ilişkin önemli eserlerden bazıları şunlardır: Yavuz Sultan Selim Camii ve Türbesi (1522), Şehzadeler Türbesi (1525), Haseki Medresesi (1539), Şehzade Mehmet Türbesi (1543), Topkapı'da Kara Ahmet Paşa Camii (1551).

1.2.1.2.Klasik Dönem Osmanlı Çini Sanatı

Geçiş dönemini takip eden dönem Klasik devir olarak adlandırılmıştır. Bu dönemin en büyük isimlerinden birisi olan Mimar Sinan'ın yaptığı yapıların çoğunda çini sanatına çok büyük önem verdiği görülmüştür. Bu dönem çini süslemelerinde kabarik olarak sürülen mercan kırmızısı rengi göze çarpar.

XVII. Yüzyıl Osmanlı çini sanatı niteliği ve üslup özelliği bakımından XVI. Yüzyıl çiniciliğine hemen hemen benzemektedir. XVII. Yüzyılda faaliyetlerini sürdüren İznik çini atölyeleri yüzyılın sonlarında ise kapanmaya başlamış ve İznik'te çinicilik geri plana düşmüştür. Bunun üzerine Kütahya atölyelerinde yapılan çiniler, devrin çini sanatına hâkim olmuştur. Türk çini sanatında önemli bir dönem olan mavi-beyaz tekniğinin uygulandığı dönem üslup ve teknik üstünlüğüyle çini sanatında güzel örneklerin verildiği dönemdir. Kütahya çiniciliğinin mavi-beyaz dönem eserlerine Kütahya Kasım Paşa Camii (Kurşunlu Camii, 1520)'nde bulunan çini pano güzel bir örnektir.

XVI. Yüzyılda İstanbul'da yaptırılan çok sayıda mimari eserde çini, önemli bir süsleme unsuru durumundadır. Kütahya çini ve seramik sanatının yavaşladığı bu dönemde Kütahya dışındaki birçok mimari eserde Kütahya kaynaklı çiniler kullanılmıştır.²²

XVI. Yüzyılda saray ve çevresinde tercih edilen çini ve seramikler daha çok İznik yapımı iken Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde Kütahya yapımı çini ve seramiklerin kullanıldığı yapılar göze çarpmaktadır. Saray ve çevresinde İznik çiniciliğinin tercih edilme nedeni malzeme ve tekniklerin çeşitli olması ve Kütahya çiniciliğine göre daha kaliteli olmasıdır. Kütahya çiniciliğinde daha çok geleneksel dokuma sanatının ürünleri olan soyut motifler göze çarpmaktadır. Daha çok halk sanatının üslubunu yansıtan eserlerin verildiği Kütahya, İznik'ten daha önce beyaz

²² Rifat Çini, **Ateşin Yarattığı Sanat Kütahya Çiniciliği**, Celsus Yay., İstanbul, 2002, s.67.

hamurlu sır altı bezeme tekniğine sahip çini üretimine başlamış olsa da saraydan yeterli desteği görememiştir. Bunun sonucu olarak kendine özgü form ve desen zenginliği yarattığı görülmektedir.

XVI. Yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı arşivlerinde bulunan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla İznik'te 250 adet çini atölyesi vardır ve buradaki ustalar saray için çalışmaktadır. Kütahya ise bu dönemde saray denetiminden uzak olduğu için ve ulaşım zorluğu nedeniyle geri planda kalmıştır.

Bu dönemde Kütahyalı çini ustaları İznik atölyelerinden istenen, bir miktar hammaddeyi o günkü değeri üzerinden İznik atölyelerine satmıştır. Bu yüzyılda Kütahya çini sanatı iyiden iyiye gelişerek halkın başlıca geçim kaynağı durumuna gelmiştir. Bunun yanı sıra Kütahya'da ikamet eden Ermeni ve Rum halkında sırlı çömlek, testi, ibrik, vazo gibi günlük kullanım eşyaları ile birlikte duvar çinileri işleyen atölyeleri olduğu bilinmektedir.²³

XVI. Yüzyıl sonlarına doğru İznik çini merkezi olma niteliğini yavaş yavaş yitirmiştir. O dönemde devletteki iç ve dış karışıklıklar, toprak kayıpları, ekonomik ve politik sorunlar sanat alanında da bir gerilemeye neden olmuştur. Dolayısıyla çini ve seramik üretimi de bu durumdan etkilenmiştir. Kütahya ise İznik'teki durumun aksine hızlı bir çalışma dönemine girmiş ve bu yüzyıl içerisinde Kütahya'da çinicilik gelişerek İznik çiniciliğinin yerini almaya başlamıştır.

XVIII. Yüzyılda İznik'te üretim durmuş, Kütahya çiniciliği ise yüzyılın ortalarına doğru Geleneksel Türk seramiğinden uzaklaşmış ve daha modern anlayışlı bir döneme girmiştir. Bu dönemdeki ürünlerin kalitesiz ve estetikten uzak olduğu, boyaların akıntılı, zeminlerin kirli ve tahlillerin bilinçsizce yapıldığı görülür.

XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kütahya'da çini ve seramik sanatı gerilemeye başlamıştır. Araştırmacıların Osmanlı devletinin giderek kötüleşen siyasi ve ekonomik durumuna başladığı bu gerileme XIX. Yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. XVIII. Yüzyılın başlarında 300'ü aşkın çini ve seramik atölyesi bulunan Kütahya'da, 1795 yılında bu sayının 100'e kadar düştüğü

²³ Güner Sümer, "Kütahya Çinisi ve Günümüzdeki Durumu" **Türkiye'de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatları İçindeki Yeri Sempozyum Bildirileri**, Ankara,1997,s.335.

görülür. Ayrıca çini ve seramiklerde desen ve motiflerde çekicilikler kaybolmuş, seramiklerdeki işaretler kaybedilmiş ve işçiliklerdeki kaliteler düşmüştür.²⁴ XVIII. ve XIX. Yüzyıl arasındaki durgun geçen dönemden sonra Kütahya’da yeniden eskiye dönülmüş ve İznik motifleri yapılmaya başlanmıştır.²⁵ XIX. Yüzyılda ise çini kalitesi kötüleşmiş ve bu şekilde üretimi devam etmiştir. Kütahya, XIX. Yüzyıl ortalarında başkent İstanbul ve birçok Osmanlı kentinin çini ihtiyacını karşılayan bir merkez konumundadır. Yüzyıl sonlarına doğru Kütahya’da çini plaka üretimi canlanmış ve aralarında Sirkeci Büyük Postahane Binası, İzmir Konak (Yalı) Cami, İstanbul ve İzmir’deki şehir hatları vapur iskelelerinin de bulunduğu çok sayıda yapı Kütahya çinileriyle kaplanmıştır.

XX. Yüzyıl başlarında çini ve seramik sanatında görülen canlılık fazla sürmemiş tekrar bir gerileme dönemi yaşanmıştır. O dönemde Kütahya valisi Mehmet Fuat Paşa’nın, Bursa vali yardımcısı Bahattin Bey’e gönderdiği mektupta Avrupa’dan çini ve seramik sipariş edilmesi, işçi ücretlerinin artışı, Barok sanatının etkileri, hammadde kalitesizliği, eski ustaların bilgilerini arttırmamaları gibi nedenler Kütahya çiniciliğinin gerileme nedenleri olarak sıralanmıştır.

Daha sonraki dönemlerde Kütahya’da çiniciliği tekrar canlandırmak için çalışmalar yapılırsa da bunların bir kısmı sonuçsuz kalmış, açılan atölyeler kısa bir süre içerisinde kapatılmıştır. Bir kısım atölyeler ise faaliyetlerini serbest bir şekilde sürdürmüştür. Bu atölyelerin ürettikleri ürünler ülke ihtiyacını karşılayacak şekilde üretilen bardak, yemek tabağı, fincan, maşrapa gibi ürünlerdir. Bunlar basit desenli ürünler olup özensiz bir şekilde üretilmişlerdir.

Klasik dönemin seçme çinileriyle süslenmiş önemli eserler şunlardır: Süleymaniye Camii (1560), Sokullu Mehmet Paşa Camii (Sultanahmet, 1571), Piyale Paşa Camii (Kasımpaşa, 1573), Rüstem Paşa Camii (Eminönü, 1560); Topkapı Sarayında yer alan Altınyol Panoları, III. Murat Kasrı, II. Selim ve III. Murat Türbeleri, Kılıç Ali Paşa Camii (Tophane, 1580), Eski Valide Camii (Üsküdar, Toptaşı, 1583), Fatih, Çarşamba ve Karagümrük dolaylarındaki Mehmet

²⁴ Rifat Çini, **Türk Çiniciliğinde Kütahya**, Uycan Yayınları, İstanbul, 1991, s.47.

²⁵ Öney, a.g.e., s.305.

Ağa, Ramazan Efendi, Edirne Selimiye Camii, İstanbul'da Topkapı'daki Takkeci İbrahim Ağa ve Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan'ın türbeleri.²⁶

1.3. Türkiye'de Çini Sanatı

1.3.1.İznik'te Çini Sanatı

Bugün Bursa İline bağlı İznik Gölü'nün ucunda dağlarla çevrili bir coğrafya içerisinde yer alan İznik şehri, M.Ö. IV. Yüzyıla dayanan tarihi boyunca birçok kültürel ve mimari değişiklik görmüştür. İznik arkeoloji tarihine baktığımız zaman Roman, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı eserlerine rastlamak mümkündür. Şehir, Roma ve Bizans hâkimiyetinden sonra 1071 Malazgirt zaferiyle Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olmuştur. XIII. Yüzyılda Haçlı seferleri sırasında tekrar Bizans hâkimiyetine geçmiş, 1331 tarihinden itibaren ise tamamen Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Orhan Gazi tarafından birçok yapı inşa edildiği ve böylece İznik'in önemli bir kültür merkezi kimliği kazandığı edinilen bilgiler arasındadır.²⁷

Şüphesiz ki İznik, çininin birden bire ortaya çıktığı yer değildir. Aynı topraklarda Roma, Bizans, Selçuklu ve Beylikler döneminde çeşitli teknikler kullanılarak çinilikle uğraşıldığı görülmüştür. İznik çini sanatı bu devletlerde uygulanan çini sanatının devamı niteliğindedir. Anadolu'da yaşanan kültür çeşitliliğinin yanı sıra Erken dönemlerde Mezopotamya, Mısır ve Orta Asya'da bilinen İslam seramik geleneklerinin de İznik üretiminde etkili olduğu bilinmektedir. XV. Yüzyılın ortalarında teknolojinin gelişmesiyle İznik çini sanatı üretimi de büyük bir gelişme göstermiştir. Bu değişim XVII. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.²⁸

İznik'te çini sanatının gelişmesinde en büyük etken başkent İstanbul'a yakın olmasıdır. İstanbul'a yakın olduğu için nakliye daha kolay, harcamalar da asgari düzeyde olmuştur. İznik'in üretim merkezi olarak bu denli ön plana çıkmasını sağlayan bir diğer etken de İstanbul'u Anadolu'ya ve İpek yoluna bağlayan ticaret

²⁶Aysun Küçükyılmazlar, İstanbul Ticaret Odası Çini Araştırması, "Çevrimiçi", <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-22.pdf>, s. 8-9. (13.03.15)

²⁷ Sitare Bakır Turan, "Osmanlı Sanatında Bir Zirve İznik Çini ve Seramikleri", **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, e. d. Gönül Öney, Zehra Çobanlı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 2007. s.279.

²⁸ Bakır Turan, **a.g.e.**, s.280.

yolu üzerinde yer almasıdır. İznik ve çevresinin bol ağaçlı ormanlarla kaplı olması yakacak olarak odun kullanan atölyeler için elverişli bir ortam oluşturmuştur.

XV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda yapılan cami, medrese, külliye, şifahane, türbe gibi yapılarda süsleme unsuru olarak çini kullanılması, İznik çini üretimine bir imaj kazandırmıştır. Bu durum özellikle Mimar Sinan'ın eserlerinde çini kullanılmasıyla daha da önemli hale gelmiştir. Bu eserlerde bazı yapıların içi tümüyle çiniyle süslenmişken bazılarında da sadece çinili kısımlar görülmektedir.

1.3.2.Kütahya'da Çini Sanatı

Çini ve seramik denilince ilk akla gelen kentlerden biri olan Kütahya, XVII. Yüzyılda hızlı bir çalışma dönemine girer. Bu yüzyıl Kütahya çiniciliğinin büyük bir gelişme gösterdiği ve İznik çiniciliğinin yerini almaya başladığı dönem olmuştur.

Kütahya çiniciliğinin görüldüğü İstanbul'daki en önemli üç yapı, Kütahya çinilerinin mimari alandaki en başarılı örneklerinden biri olan Üsküdar Çinili Camii, Yeni Camii ve Külliyesi ve Kütahya ve İznik çinilerinin birlikte kullanıldığı son yapı olan İstanbul Sultan Ahmet Camii'dir. İstanbul Yeni Camii ve Külliyesinin çinileri XVII. Yüzyılı ikinci yarısında Kütahya'nın çinicilik faaliyetlerini belgeleyen en önemli mimari eserlerden biri durumundadır. Sultan Ahmet Camii'nde yer alan duvar çinilerinde içlerinde iri lale ve karanfillerin çıktığı ayaklı kâseler, Rumi ve madalyonlu levhalar Kütahya işçiliği göstermesi bakımından dikkat çeker.²⁹

XVIII. Yüzyıl'da İznik'te üretim tamamen durmuştur. İstanbul'un çini gereksinimini karşılamak için Sultan III. Ahmet zamanında Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından Tekfur ve Beykoz saraylarında çini atölyeleri kurulmuştur. Zeminleri kirli, boyaları akmış, kalitesiz ve estetikten uzak olan bu dönem çinilerinde genellikle çivit mavisi, kobalt, mor, kırmızı, sarı ve yeşil renkler kullanılmış ve lale, bulut ve basit çiçek motifleri ile desenlenmiştir.³⁰

Yine bu dönemde İstanbul dışındaki saray ve köşklere sökülen çinilerin İstanbul'daki çeşitli yapılarda kullanılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca bu yüzyılda

²⁹ Garo, Kürkman, **Toprak, Ateş, Sır Kütahya Çini ve Seramikleri**, Suna ve İnan Kırac Vakfı Yayını 1, İstanbul. s.55.

³⁰ Aslanapa, **a.g.e.**, s.68-69.

Viyana ve İtalya'dan da çiniler ithal edilmesi nedeniyle Kütahya atölyelerinin üretime hız verdiği ve ayaktaki tek merkez olduğu bilinir. XVIII. Yüzyıl'da Kütahya çiniciliğinin en belirgin olduğu eser, Hisar Bey Camii (1487)'dir. Germiyanoglu Yakup Bey'in subaşı Hisar Bey'in oğlu Mustafa Bey tarafından yaptırılan bu camide yer alan ve farklı devirlere ait olduğu düşünülen çinilerden XVIII. Yüzyıl'da yapılmış olanları, caminin tamiri sırasında eklenmiş olanlardır. Mahfil kısmında çini üstüne yazılmış olan bir kitabede bu çinilerin caminin tamiri sırasında Anadolu valisi Yahya Paşa tarafından yaptırılmış olduğu yazılmaktadır (Foto 7). Desen, renk ve teknik itibarıyla kaliteli olan bu çiniler, yapılış tarihleri kesinlikle belli olduğu için Kütahya çiniciliği bakımından belge niteliği taşımaktadır.³¹

Foto 7 : Kütahya Hisar Bey Camii 1750/51 tarihli tamiratta eklenen çiniler

(ARLI, 2007)

XIX. Yüzyıl sonu ile XX. Yüzyıl başlarında çini imalatı küçük atölye ve orta ölçekli atölyelerde sürdürülmüş, daha sonra da fabrika üretimine geçilmiştir. Bu dönemde geleneksel üslubun etkisiyle yeni bir canlılık baş göstermiştir. Buna bağlı olarak objelerde çok defa İznik çiniciliğini hatırlatan renk, desen ve teknikler göze çarpmaktadır. Günlük kullanıma yönelik eserlerin yanında farklı formlar denendiği

³¹Dündar Biçer, "Kütahya Çini Sanatının Halk Bilimsel Açısından Değerlendirilmesi", **Yayınlanmamış Lisans Tezi**, Ankara Üni. D.T.C.F. Halkbilimi Bölümü, Ankara, 1986, s.34.

görülmektedir. Vazo, kâse, sūrahi, sehpa gibi formlarda başarılı eserler ortaya konmuştur.

XX. Yüzyıl başlarında çini ve seramik sanatında görülen canlılık fazla sürmemiş, 1920 yıllarına doğru tekrar bir gerileme dönemine girilmiştir.

1.3.3.Çanakkale Seramikleri

Batı Anadolu’da yer alan, Çanakkale Boğazı’nın güney kıyısındaki Çanakkale şehri XVIII. Yüzyıl ortasından XX. Yüzyıl başlarına kadar önemli bir seramik merkezi olmuştur. Oldukça orijinal örnekler olan Çanakkale seramikleri, Sanat Tarihi yayınlarında gereken ilgiyi görememiştir.

Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde bugünde üretilmeye devam eden ve farklı formlara sahip olan seramiklerin Çanakkale’de köklü geçmişi olduğu bilinmektedir. “Çanakkale Seramikleri 17. yy’ın sonlarından başlayarak 20. yy’ın ortalarına”³² kadar farklı amaçlar ve formlarda üretilmiş zengin örneklerdir. Çanakkale’nin geçmişten günümüze ulaştırdığı en önemli zenginliklerden biri olan bu seramikler, sanat seramiği ile geleneksel çömlekçilik arasında özel bir yere sahiptir. Ayrıca bu eserlerin hatıra eşyası olarak geniş bir coğrafyaya dağılmış olmasının öncelikli nedeni, Çanakkale’nin bulunduğu coğrafi konumdur.

Yapılan incelemelerle Çanakkale Seramikleri’nin erken örnekleri XVII. Yüzyıl’ın sonlarına rastlamaktadır. Bu dönem diğer önemli seramik merkezleri olan İznik ve Kütahya’nın geçirdiği aşamalarla paralellik göstermektedir. Özellikle de Çanakkale’de üretilen merkezi desen kompozisyonlarına sahip yayvan tabakların bu dönemde İznik’in eksikliğini kapatacak bir çaba ile üretilmiş olduğu söylenebilir.

Avrupalı diplomatlar tarafından ilginç bulunmaları nedeniyle birçok gezgin, araştırmacı ve tarihçinin seyahatname sayfalarında yer alan Çanakkale Seramikleri’nin hediyelik ve hatıra eşyası niteliğinde satın alınarak Batı ülkelerindeki koleksiyonlara da girdiği belgelere geçmiştir. Çanakkale Seramikleri’nden bahsedilen ilk belge R.A. Pococke tarafından 1742-45 tarihleri arasında yazılmıştır.

³²Deniz Ayda, “Çanakkale Seramikleri“, **Vakıflar Dergisi**, XXVI. Sayı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, s.374.

Şehir halkının ipek, yelken bezi ve çanak çömlek ticareti ile geçindiğine değinen Pococke'un yanı sıra şehri 1850'ye doğru Albert Smith ziyaret etmiştir. Smith, buradaki başlıca üretimin büyük sürahilerden oluştuğunu ve "kaba, zevksiz... ömründe gördüğü en çirkin şey ..." ³³ olarak nitelendirdiği geyik biçimindeki bir sürahiyi aldığını belirtmiştir.

Çanakkale Seramikleri'nin Ege adalarına ve Batı ülkelerine ihraç edilmesi, Bazı Avrupa müzelerinin ve Avrupalı koleksiyoncuların XIX. Yüzyılda çeşitli örnekleri koleksiyonlarına katmalarına neden olmuştur. Bu müzelerde yer alan envanterler, bu eserlerin hangi dönemlerde Batı koleksiyonları için önem kazandığını açıklamaktadır. Avrupa'da Fransa'da Sevr Porselen Müzesi ve Londra'daki Victoria&Albert Müzesi koleksiyonlarında çeşitli tiplerde Çanakkale seramikleri yer alır. Yurtdışındaki en büyük koleksiyon ise Yunan adalarında, Selanik'te ve Atina Benaki Müzesi'nde yer almaktadır. Bu örneklerin bazılarını Ege adaları ve Yunanistan'da üretilmiş porselen ürünler oluşturmakla birlikte, büyük kısmını XIX. ve XX. Yüzyıl başlarına ait geç örnekler oluşturmaktadır. ³⁴

Günümüzde Yunanistan'da bu geleneğin devamı olan ürünler üretilmeye devam etmektedir. Bu üretim Çanakkale'den giden ustaların torunları tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde İznik ve Kütahya seramikleri kadar geniş üretim imkanı bulmasa da Yunanistan'da bu geleneğin halen devam etmesi sevinç ve umut vericidir.

Bizim müzelerimizde ise Çanakkale seramiklerinin en zengin örnekleri İstanbul Sadberk Hanım Müzesi ve Antalya Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü Suna&İnan Kırac Koleksiyonunda yer alır. Bu koleksiyonlardaki eserlerin büyük çoğunluğunu XIX. ve XX. Yüzyıla ait geç örnekler oluşturmaktadır. İstanbul'da Topkapı Sarayı Çinili Köşk, Alay Köşkü, Türk ve İslam Eserleri Müzesi ve Belediye Müzeleri, Ankara Etnografya ve Bursa müzeleri koleksiyonları tür çeşitliliği fazla olmayan az sayıda örneğe sahiptir. Müzelerde yer alan koleksiyonların yanı sıra birçok özel koleksiyonda da zengin örnekler karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında

³³ Laure Saustiel, Nicolas Sainte Fare Garnot, **Osmanlı Seramiklerinin Görkemi: XVI-XIX. Yüzyıl, İstanbul**, Suna İnan Kırac ve Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonlarından, 2010.

³⁴ Gönül Öney, "Çanakkale Seramikleri", **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 2007, s.367.

Erdoğan Bakla, Mustafa Pilevneli, Yılmaz Gençtürk ve Ali Kangal koleksiyonları sayılabilir.³⁵

İznik ve Kütahya üretimlerinin aksine Çanakkale duvar çinisine rastlanmamış, çoğunlukla çukur tabak, kâse, küp, sürahi, testi ve vazolar yapılmıştır. En ustalıklı ve çeşitli desenler sayıları daha çok olan çukur tabaklarda görülmektedir. Özellikle XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyılın birinci yarısına ait olan Çanakkale Seramikleri, ilginç desenleri ile dikkat çekmekte ve stilize ve çok etkileyici kompozisyonları ile ileri bir sanat görüşüne işaret etmektedir.

1.4.Turizm’de Çini

1.4.1. Çini’nin Hediyeelik Eşya Olarak Turizmde Yeri

Sözlük anlamı “birini sevindirmek ya da saymış olmak için karşılıksız verilen şey” olan hediye; kişiler arasında toplumsal, ruhsal ve psikolojik bağlar kuran, duyguların görünür kılınmasına hizmet eden bir araçtır. Verilen ürünler ve verilme şekilleri günden güne değişmesine rağmen doğum, düğün ve bayram gibi özel günlerde eskiden beri süre gelen hediyeleşme geleneği Türk ve dünya kültüründe önemli bir yer kaplamaktadır. Çağımızda bu özel günlere hızla yenileri eklenmiş, gelişen teknoloji ve iletişim araçlarının yaygınlığı ile “hediye” bir sektör halini almıştır.

Turistik ve hediyeelik eşya olarak kullanılan unsurların başında gelen el sanatları, Kültürün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. El sanatları zevk ya da ticari amaçlı olabilmekte ve kişinin kendi elleriyle üretimde bulunduğu hobi ve aktiviteleri kapsamaktadır.

Var olduğu toplumun bir kültür unsuru olan el sanatları, içinde bulunduğu toplumun yaşam seviyesinin, zekâ ve becerisinin bir göstergesi durumundadır. Ayrıca bu objelerin kuşaktan kuşağa aktarılmaya değer yaşam tarzları ve simgeler bütünü olduğu söylenebilir.

³⁵ Öney, a.g.e., s.367.

El sanatları, toplumların yaşam biçimlerini, gelenek ve göreneklerini yaşamak ve yaşatmak için gösterdikleri çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bir topluma ait olan el sanatı ürünleri o toplumu kültürel ve sanatsal yönden tanıtmanın yollarından biridir. Toplumların yaşam biçimleri, inançları, ekonomik olanakları, kültürleri hakkında bilgi veren el sanatları toplumların kültürleri ile bir bütünlük halindedir.

Halk kültürünün bir ögesi olan el sanatları, kültürel değerlerin yaşatılması ve korunmasında önemli bir rol üstlenmekte ve özgün, otantik ve yöresel özellikler bulundurmaktadır.

Dünya üzerinde tüm ülkeler kullandıkları reklam araçlarında halk kültürünü turist çekebilmek için kendilerini tanıtmak amacıyla sık sık kullanmaktadırlar. Turistler ülkelere dönerken hediyelik eşya alışverişini o ülkenin el sanatlarıyla yapmaktadırlar. Bu durum halk kültürü ve turizm arasında önemli bir bağ oluşturmakta ve halk kültürü ürünleri turizm alanında büyük bir sektör oluşturmaktadır.

Turizm endüstrisi ile yoğun bir etkileşime giren el sanatları, amaçları ziyaret ettikleri yerin özgün kültürünü tanımak olan turistlerin alışverişlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Herhangi bir turistik yöreyi görülebilir kılan unsurlar arasında o yöreyi anımsatan el sanatları ön plana çıkan unsurlardan biridir. Örneğin, Mardin'e gelen bir turist doğal güzellikleri görmenin yanında telkâri ile yapılmış bir kolye seti, Kapadokya'ya gelen bir turist çanak çömlek, Bodruma gelen bir turist ise Milas halılarını görmek veya almak isteyebilir. Günümüzde bir ülkenin var olan değerlerini tanıtmaya bağlı olarak kültür ve sanat ürünlerinin tüketimi ilk sırada yer almaktadır. Kültürümüzün yurt dışına açılmasında önemli bir etken olan el sanatları, bunu var olan turizm potansiyeli ile başarabilecektir. Nitekim geleneksel el sanatlarımızın dünyaya tanıtılması turizm faktörü ile sağlanacak, malzeme ve değeri ile kültürel zenginliklerimizi temsil edecektir.³⁶

³⁶ Zeliha Sarıkaya Hünerel, Binnaz Er, "Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri ve Önemi", **Batman University International participated Science and Culture Symposium**, Batman, 2012. s.188.

Geleneksel el sanatlarımızdan olan çinicilik Türkiye’de turizm sektörünün vazgeçilmez ve önemli potansiyellerinden biridir. Mimari bir süsleme unsuru olarak kullanılmasının yanı sıra çininin el sanatı olarak kullanılması ekonomik potansiyeli olması ve kültürümüzü dünyaya tanıtması açısından önemli bir araçtır.

Özellikle Kütahya’nın simgesi ve onu bütün dünyaya tanıtan ‘Çinicilik’ Kütahya’da XIV. Yüzyıldan bu yana önemli bir sanat olmanın yanında bir geçim koludur. Kütahya, çinicilik sanatının Türkiye ve dünyada en önemli merkezlerinden biridir. Halen atölyelerde üretilen Kütahya çiniciliği desen ve renk zenginliği kazanmış ve günümüzde ihraç malları arasına girmiştir. Günümüzde çini sanatı bütün canlılığıyla sürdürülmekte olup turizm ve ticaret sektörlerinde Kütahya ekonomisinin temel taşlarından birini oluşturmaktadır (Foto 8).

Foto 8 : Kütahya’da bir hediyelik eşya dükkânı

Çinicilikte kullanılan hammaddeler, Kütahya ve komşu illerden sağlanmaktadır. Bu hammaddeler, plastik ve plastik olmayanlar diye ikiye ayrılır. Plastik hammaddeler grubuna; Çinicilikte kullanılan ve özellikle Kütahya ve komşu illerden sağlanan hammaddeler, plastik ve plastik olmayanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu hammaddeler belirli oranlarda karıştırılarak üç tür harman hazırlanır. Bu harmanlar Çark, Döküm ve Pres’tir. Düz duvar tabağı, vazo, saksı ve

şekerlik çark harmanında, biblo, bardak, tabak ve küllük döküm harmanında, düz veya desenli duvar karoları ise pres harmanında yapılmaktadır.³⁷

Kap-kacak, tabak, vazo, sürahi, biblo vb. eşyaların üretilmesine dayalı olan çinicilik simgesi olduğu Kütahya'nın yanı sıra İstanbul, Bursa, Çanakkale ve Edirne başta olmak üzere ülkemizdeki tarihi ve turistik şehirlerin çoğunda turistlerin hediyelik eşya olarak satın aldığı ürünlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durum kendilerine has renk, desen ve form özellikleriyle ve fevkalade yaratıcı işçiliğiyle Türk çini sanatını dünya çapında üne kavuşturmuştur (Foto 9).

Foto 9 : Sultanahmet'te bir dükkân

Pek çok ülkenin turizminde önemli bir yere sahip olan el sanatları sanayileşmeyle birlikte özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde türlü olumsuzluklarla da karşı karşıya bulunmaktadır. Özellikle ülkemizde birçok el sanatı gelişen teknoloji ve endüstriye mağlup olmuş, bu da geleneksel kültür unsurumuz olan el sanatlarının bir kısmının kaybolmasına, yozlaşmasına ve değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Bütün olumsuzluklara rağmen, var olma savaşı veren el

³⁷ <http://www.akcaalan.com/kutahya/turizm.htm> (05.05.15)

sanatlarından halı, kilim, bez dokumacılığı, taş işçiliği, oya, kunduracılık, bakır işlemeciliği, hasır dokumacılığı, zembil örücülüğü, çorap, kuşak dokumacılığı, ağaç oymacılığı, çinicilik vb. gibi el sanatlarımızın yörede tespiti yapılmış bulunmaktadır. Günümüzde de belirli bölgelerde yaygın olmakla birlikte, hala kullanım amacıyla veya tanıtım unsuru olarak üretimi yapılmaktadır.

1.4.2.Müzayedelerde Çini ve Çini Koleksiyonculuğu

Kütahya, İznik ve Çanakkale çini ve seramikleri ülkemizin en değerli sanat eserleri arasındadır. Bu sanat eserleri yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da büyük ilgi ve beğeni görmüş, birçok yapının duvarlarını süslemekle birlikte müze ve özel koleksiyonlarda da yer almıştır.

Avrupalılar XVI. Yüzyıldan itibaren İznik çinilerine büyük ilgi ve beğeni duymaya başlamıştır. Bu ilgi ve beğeni, çinilere olan talebi artırarak zaman içinde taklit edilmesine ve satışa yönelik üretiminin yapılmasına neden olmuştur. Bu yüzyılın sonlarında İznik çinileri ticari bir eşyaya dönüşmüştür. Hem yurt içi hem de yurt dışından gelen siparişlerin sayısı artması İznikli ustaların siparişlerini ertelemelerine ve zamanında teslim edememelerine neden olmuştur. İngiltere’de değerli metal parçalar eklenen İznik kapları, Güney Avrupa’da ise birçok kilisenin duvarlarını süsleyen İznik yapım tabaklar XVI. Yüzyılda pek çok yabancının bu çinileri satın aldığını gösterir. XIX. Yüzyıla gelindiğinde Doğu’ya olan ilgi artmaya başlamıştır. Bunun sonuçlarından biri olarak pek çok batılı tüccar, gezgin ve diplomat İznik çinisi toplamaya başlamıştır. Bu toplanan çiniler bugün dünyanın pek çok müze ve özel koleksiyonlarında yer almaktadır. Bu nedenle bu müze ve koleksiyonlar, İznik çinileri hakkında bilgi veren önemli kaynaklar durumundadır. Çini kapları çok fazla kalmasa da, korunabilen duvar çinisi örnekleri bugün pek çok Osmanlı yapısını süslemektedir.³⁸

Üretildikleri tarihten itibaren, hem Osmanlı sarayında hem de saray dışında büyük beğeniyle kullanılan İznik çinileri özellikle XVI. Yüzyılda Avrupalılarında büyük beğenisini kazanmıştır. Avrupalıların bu ilgi ve beğenisi iki yönde gelişmiştir;

³⁸Nurhan Atasoy, Julian Raby, **İznik Pottery of Ottoman Turkey**, London: Alexandra Press.1989,s.2

ilki çinilerin taklit edilerek yeniden üretilmesi, diğeri ise satın alma yoluyla bu objelere sahip olmak yönünde olmuştur. Aynı zamanda Batılı tüccarların çinileri toplamaya yönelmesi ve bu objeleri ülkelerine götürmeleri Avrupa’da birçok müze ve özel koleksiyonda çok sayıda İznik çinisinin bulunmasına neden olmuştur.

İznik çinileri ile ilgilenen kişiler için inceleme ve araştırma konularını çinilerin üretim şekli, üretimde kullanılan hammadde ve diğ er maddeler gibi teknik konular ile süsleme programı bakımından kullanılan motif ve renkler oluşturmaktadır. XVI. Yüzyılda Avrupalıların İznik çinilerine olan ilgisi ve XIX. Yüzyılda da Doğu’ya artan ilgi sebebiyle toplanan objelerin günümüzde yurtdışındaki müze ve özel koleksiyonlarda bulunduğ u bilinmektedir. Pek çok sanatçı, sanat tarihçi ve tarihçi için bir araştırma ve inceleme dalı haline gelen bu konuyla ilgili pek çok yayın üretilmiştir. Üretilen bu yayınlar kapsamında hepsine olmasa da müze ve özel koleksiyonlarda yer alan İznik çinilerinin bir kısmına ulaşılmaktadır. Müze ve özel koleksiyonlar dışında İznik çinileri ile ilgili hem görsel hem de yazılı bilgi sanan bir diğ er kaynak da Müzayede evlerinin satış katalogları ve web ortamına sundukları görsellerdir. Dünyanın en büyük müzayede evlerinden, Londra’da bulunan Christie’s, Sotheby’s ve Bonhams gibi müzayede evlerinin satış katalogları ve web üzerinde sundukları görseller, yayınlarda karşımıza çıkma olasılığ ı pek olmayan nadir örnekleri içermeleri bakımından önemli kaynaklardır.³⁹ Bu örnekler bizde İznik çinilerinin dönem özellikleri hakkında bilgi vermekle birlikte hangi müze ve koleksiyonlarda benzer örneklerinin olduğ unu ve koleksiyonerlerce gördükleri ilgiyi göstermeleri açısından önemli birer kaynak durumundadırlar.

Bonhams Müzayede Evi, dünyanın en eski ve en büyük antika ve sanat eseri satışının yapıldığı halka açık bir müzayede evidir ve bugün yirmi adet ana bölümden oluşmaktadır. Londra’da yer alan ‘İslam ve Hint Sanatı’ Bölümü bu bölümlerden biridir. Bu bölümde, IX. Yüzyıl’dan XIX. Yüzyıl’a kadar tarihlendirilmiş pek çok sanat eseri satışa sunulmaktadır. Sergilenen eserler arasında İznik çinileri de yer almakta ve aralarında insan ve hayvan figürlü olanlar dikkat çekmektedir.⁴⁰

³⁹ Ezgi Gökçe, “Bonhams Müzayedelerinde Satışa Sunulmuş Bir Grup Figürlü İznik Tabağı”, **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, Sayı 10, 2013,s. 38.

⁴⁰Gökçe, **a.g.e.** s.37.

Bonhams Müzayede Evi'nin 'İslam ve Hint Sanatı' bölümünde 2003-2012 yılları arasında yapılan otuz beş adet açık arttırmanın katalogları incelendiği zaman, aralarında mavi-beyaz dekorlu, stilize çiçek motifli ve figürlü İznik çinileri ilgi çekici örneklerdir. Bu eserlerden mavi-beyaz dekorlu ve stilize çiçek motifli olanların İznik çinilerinin en iyi olduğu dönemde üretilmiş oldukları bilinir. Yine bu kataloglardan anlaşıldığı kadarıyla XVII. Yüzyılın ikinci yarısında İznik çinilerinde kullanılan boyaların renklerinde bozulmalar, sırlarında çatlaklar ve matlaşmalar oluşmuştur. Teknik açıdan gerilemelerin yaşandığı bu dönemde, nakkaşların motif ve desenlerde yenilik arayışını sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir.⁴¹

Bonhams Müzayedelerinde satışa sunulmuş bir grup figürlü İznik tabak müzayede kataloglarında incelendiğinde, eserlerin kimden alındığı ya da kimin koleksiyonunda satışa çıktığı; daha önce bulunduğu koleksiyonlar varsa bunların isimleri; benzer özelliklerinin bulunduğu koleksiyonlar ya da basılı olduğu yayınlar hakkında bilgi ve fiziksel tanımlama bilgileri yer almaktadır.

⁴¹ Sitare Turan Bakır, "Osmanlı Sanatında Bir Zirve İznik Çini ve Seramikleri", **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, (ed. Gönül Öney-Zehra Çobanlı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, s.305.

Foto 10 : 229 lot nolu hayvan figürlü tabak ve 148 lot nolu insan figürlü tabak

229 lot numaralı hayvan figürlü tabak 16 Ekim 2003'te Londra, Knightsbridge “İslam ve Hint Sanatı” Müzayedesinde; 148 lot numaralı insan figürlü tabak ise 04 Ekim 2011'de, Londra, New Bond Street “İslam ve Hint Sanatı” Müzayedesinde satılmıştır (Foto 10).

Özellikle Bonhams Müzayede Evinde satışa sunulan figürlü İznik seramikleri yoğun ilgi görmektedir. Nurhan Atasoy'un “İznik Seramikleri” adlı kitabında da belirttiği gibi Avrupa'da yer alan müze ve özel koleksiyonlardaki çinilerin incelenmesi, İznik çiniciliğiyle ilgili değerlendirmeler açısından büyük önem taşımaktadır.⁴² Yapılan yayınlar araştırıldığı zaman İznik çinileri ile ilgili yurtdışındaki müze ve özel koleksiyonlarda yer alan örneklerden bir kısmına ulaşılabilen, gün yüzünde çıkmamış örneklerin tanıtılması için de bu çinilerin incelenmesi ve görsellerin sunulması büyük önem taşımaktadır. Özellikle müzayede evlerinin satış katalogları, yayınlarda karşımıza çıkma olanağı pek bulunmayan örnekleri içermesi ve tanıtımının yapılması açısından önemlidir.

Londra'nın ünlü müzayede evlerinden biri olan Christie's de 'Türkiye'nin Hazinesi' isimli bir müzayede düzenlemiş ve Türkiye'den gelen ve Osmanlı dönemine ait ürünleri satışa çıkarmıştır. Bu müzayede de yer alan eserler arasında İznik yapımı çini işlemeli bir tabak bulunmaktadır. Christie's İslam Sanatı Bölümü müdürü Sara Plumby bu tabak için 'Motiflerin İslam sanatının örneklerinden olduğu kadar, bu motiflerde yapanların Orta Asya kökenlerinin izleri olduğunu' söylemiştir. Yine aynı müzayede de satışa sunulmuş bir diğer eser de Osmanlı dönemine ait İznik

⁴² Atasoy, Raby, a.g.e. s.20.

Okulu'nun bir ürünü olan çinili maşrapadır. Christie's bu maşrapanın elle restore edildiği notunu iletmiştir (Foto 11-12)⁴³

Foto 11 : Çini işlemeli tabak,1585-1590, Satış fiyatı: 256,718 USD

Foto 12 : İznik Çinili Maşrapa, Satış fiyatı: 246,771 USD

Yurtdışındaki müzayedelerin yanı sıra Türkiye'de gerçekleştirilen müzayedelerde de Çini eserlerin satışa sunulduğu görülmektedir. Bunlardan bir

⁴³ <http://ekonomisayfasi.blogspot.com.tr/2012/08/christiesde-turkiyenin-hazinelere.html> (17.05.15)

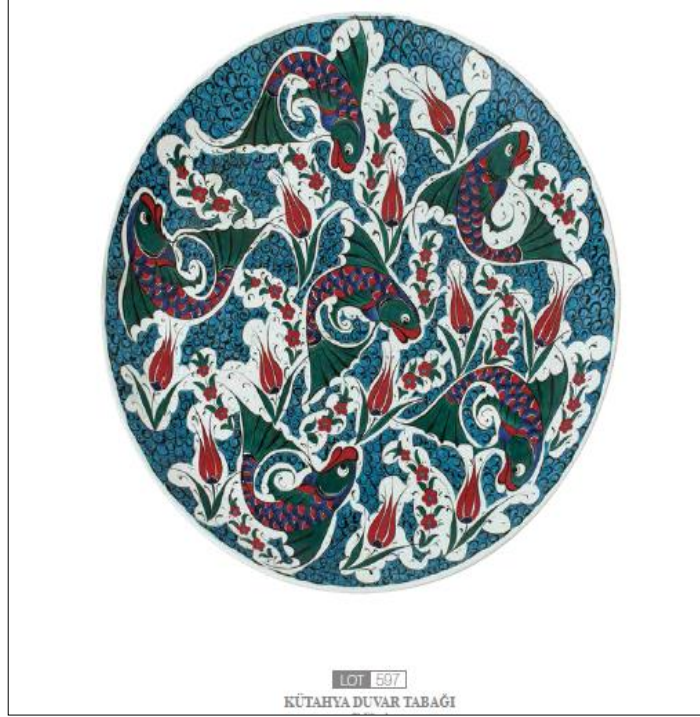
tanesi Beyaz Müzayede'nin 10-11 Mayıs 2014 tarihinde İstanbul Zorlu Center PSM, Sky Lounge 'de gerçekleştirdiği Özel Koleksiyon Müzayedesi 1-2'dir.

Osmanlı'da ve Osmanlı dışında imal edilmiş çini eserlerin yer aldığı bu müzayede de benzerleri Victoria&Albert Museum, Atina Benaki Museum, British Museum, Sadberk Hanım Müzesi gibi dünyanın önde gelen İznik Çini koleksiyonlarına sahip müzelerde bulunan XVI. ve XVII. Yüzyıllara ait İznik yapımı çini tabak, sürahi, maşrapa (tankard), vazo gibi eserler yer almaktadır. Fiyatları 400-1500 TL arasında satışa sunulmuş olan İznik yapımı eserlerin yanı sıra, 100 TL/35 Euro ile satışa sunulmuş XX. Yüzyıla ait Kütahya yapımı bir duvar tabağı da müzayede yer alan eserler arasındadır. Yeşil, kırmızı ve kobalt mavi renklerle bezenmiş altı stilize balığın kırmızı laleler ve iris çiçekleri arasında resmedildiği bu Kütahya tabak 100 TL-35 Euro ile Satışa sunulmuştur (Foto 13-14).

Foto 13 : İznik Çini Tabak, 16. Yüzyıl sonu-17. Yüzyıl başı, 1500/ 515 Euro

Foto 14 : Kütahya Duvar Tabacı, 20. Yüzyıl, 100 TL/35 Euro

Yaşadığımız topraklardaki çok kültürlü yapı ülkemizi antika eşya koleksiyoncularının gözdesi haline getirmektedir. Ülkemizde üretilmiş olan eserler yurt içinde olduğu kadar çeşitli şekillerde yurt dışına da çıkarılmış ve çeşitli müzayedelerde satışa sunulmuştur. Eskiye yenilikçi bir şekilde insanlarla buluşturan müzayedelerde sanatımızın önemli unsurları olan çini eserlerin bu şekilde satışa sunulması ve özel koleksiyonlarda yer alması kültürümüzün tanıtılması ve turizmin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

1.4.3.Türkiye Turizminde Çinili Yapıların Önemi

Global rekabet ortamının artmasıyla ortaya çıkan teknolojik, ekonomik ve siyasal değişimler çerçevesinde turizm sektöründeki tüketim kalıplarının zamanla değiştiği görülmektedir. Bu değişim sonucunda ülkelerin turizmden aldıkları payı arttırabilmeleri ancak sundukları turizm ürünlerini çeşitlendirmeleriyle mümkün olmaktadır. Özellikle son yıllarda turistler seyahatleri sırasında sadece deniz, kum ve güneşi tercih etmeyip farklı ilgi alanlarına da yönelmeye başlamışlardır. Bu alanlar

arasında kültürel mekanlar önemli bir rol oynamakta ve kültür faktörü kişilerin önemli bir seyahat etme nedeni olmaktadır. Dünya Turizm Örgütü verilerine göre, kültür turizmi en fazla gelişme gösteren turizm türleri arasında yer almakta ve hızla gelişme göstereceği ileri sürülmektedir.⁴⁴

Kültür turizmi, değişik kültürleri ve kültür eserlerini görmek, tanımak için yapılan seyahat olarak tanımlanabilir. Son yıllarda ilginin hızla arttığı bir turizm çeşidi olan kültürel turizm, bir bölgenin kültürünün ortaya çıkarılması ve yaşatılmasına katkıda bulunmakta, yerel el sanatlarının canlandırılmasından, yörelere özgü yiyeceklerin sunulması ve gelenekleri düzeyi şekilde sergilenmesine kadar geniş bir yelpaze içinde olmaktadır. Kültür mirası kültürel turizm amacıyla değerlendirilmektedir. Bunun nedeni; kültür mirasını koruma, tanıtma, sosyo-kültürel alanda gelişim-değişim, eğitim ve sosyal sorumluluk bilincinin gelişimine katkıda bulunmak, ortak mirasa sahip çıkarak, uluslararası ilişkileri, geçmiş ve gelecek bağlarını güçlendirmek, kalıcı bir kültürel iş birliği sağlamak, kültürel özelliklerden yararlanarak ekonomiyi canlandırmak ve yerel kimliği korumak şeklinde özetlenebilir. Kültürel turizm, kültürel mirasın korunması, yaşatılması ve turistik ürün çeşitlendirmesi açısından önem taşımaktadır.⁴⁵

Kültür varlıklarını, kültürel etkinlikleri ve güncel sanat eserlerini turistik bir ürün biçiminde ziyaretçilerin hizmetine sunan bir turizm anlayışı olan kültürel turizm, hem tarihsel olanı hem de günceli kapsamıyla diğer turizm çeşitlerinden ayrılmaktadır. Her yerin kendine özgü bir geçmişi olması ve kültürel kimliği olması ve bir diğeriyle karşılaştırılmaması, geçmişle gelecek arasında bir köprü kuran kültürel turizmin önemini günümüzde daha da artırmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 1988 yılında hazırladığı "Bir Yörenin Turizm İmkanlarının Değerlendirilmesi İçin Rehber" aldı yayında "Kültürel Değerler" başlığı altında bazı alt başlıklar verilerek bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmada, Tarihi eserler alt başlığı altında yörenin tarihini yansıtan ve

⁴⁴ Selma Meydan Uygur, "Eda Baykan, Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri", **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2007,S.2.s.30.

⁴⁵ Yüksel Öztürk, İrfan Yazıcıoğlu, "Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teokratik Bir Çalışma", **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, Ankara 2002, s.6-7.

günümüze kadar gelmiş eserler verilmiştir. Bunlar arasında camii, han, hamam, türbe, çeşme, kervansaray gibi yapılar sayılabilir.⁴⁶

Türkiye’de yer alan birçok tarihi yapı çini sanatının ihtişamını gösterecek şekilde çeşitli dönemlerin çinileriyle süslüdür. Çiniciliğin en önemli merkezleri olan İznik ve Kütahya çinilerini birçok tarihi yapı ve müzede yoğun olarak görmekteyiz. Aynı zamanda bu yapılar diğer çekici fonksiyonlarının yanında içlerinde yer alan çinilerle kültür turizmine katkı sağlamaktadır. Ülkemizde çinili yapıların görüldüğü şehirlerin başında Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapmış Bursa, Edirne ve İstanbul gelmektedir. İstanbul’da çok sayıda çinili yapı olduğu bilinmekle birlikte Bursa’da Yeşil Camii ve Türbe, Sinan Paşa Camii, Muradiye Medresesi, Şehzade Mahmut Türbesi, Şehzade Ahmet Türbesi, Edirne’de Selimiye Camii, Muradiye Camii, Şah Melek Camii, Edirne Eski Sarayı’nda yer alan çini süslemelerin çoğu bu yapılarla bütünleşmiştir. Bu şehirlerin yanı sıra Anadolu’da hemen hemen her ilimizde çini süslemeli yapılar karşımıza çıkmaktadır. Bu şehirlerin başında Konya, Sivas, Tokat, Amasya, Malatya, Adana, Ankara ve Diyarbakır gelmektedir.

Camii, türbe, saray, köşk gibi dini ve sivil yapıları süsleyen çinilerin yanı sıra, tarihi çinilerin müzelerde de sergilenmesi, sergilendikleri müzeleri zenginleştirerek bulunduğu şehrin kültür turizmine katkıda bulunur. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri kompleksi içerisinde yer alan Çinili Köşk’te Kütahya ve İznik’e ait çiniler ve Çanakkale Seramikleri sergilenmektedir. Köşk’ün her bir odasında ayrı bir devrin eseri bulunmakla birlikte bu eserlerde çeşitli tekniklerin kullanıldığı görülür. Bu yapıya Çinili Köşk adının verilmesinin nedeni ise giriş kapısı , sofa ve diğer odaları kaplayan güzel çinileridir. Ayrıca Köşk’ün orta salonunda Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti’ne ait bir mihrap ve İstanbul Haseki İmareti’nin pencere alınlıkları yer almaktadır (Foto 15-16). Bu durum bize müzelerde günlük kullanım eşyası olarak yapılan çini eşyaların yanı sıra tarihi yapılardan çeşitli nedenlerle sökülen çini eserlerin de sergilendiğini göstermektedir.

⁴⁶ Canan Pınar Arınç, “Selçuk’ta Kültür Turizmi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, İzmir, 2002.s.108.

Foto 15 : Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretı'ne ait mihrap, Çinili Köşk Müzesi

Foto 16 : Çok renkli çini alınlık, Çinili Köşk Müzesi

Türk Çini Sanatı'nın Türkiye turizmine önemli katkıları vardır. Özellikle bulunduğu coğrafi konumu ile sanayi, ticaret, turizm, eğitim, kültür ve sanat alanında çok fazla avantaja sahip olan İstanbul'daki örneklerde bu durumu yoğun olarak görmekteyiz. İstanbul, eşsiz doğal güzellikleri ve tarihsel zenginlikleriyle dünyanın en ünlü şehirlerinden biridir ve Türkiye turizminde adından sıkça söz ettirir. Şehir, tarihi ve kültürel zenginliklerini yansıtan kültürel mirası ve doğal turistik ekicilikleriyle yurtiçi ve yurtdışı turizmde büyük ilgi görmektedir. Yüzlerce tarihi yapısı, müzesi, el sanatları, evleri, çarşısı ve yemek çeşitleriyle zengin turistik değerlere sahiptir. Günlük turlar için de her türlü imkâna sahip olan İstanbul, ilginç tarihi ve doğal değerleri ile bir açık hava müzesidir. İstanbul'da yer alan cami, türbe, han, hamam, medrese, çeşme gibi yapılar genel olarak Türk-İslam dönemini yansıtan eserler olup şehrin kültürel çekiciliklerini oluşturmaktadır. Bu yapıları süsleyen unsurlar arasında yer alan çinilerde onların sanatsal değerini arttırır ve kültür turizmi açısından ilgi görmesini sağlar.

Tarihi Kütahya ve İznik çinileri bu şehirlerin dışındaki çok sayıda tarihi yapıyı süslemekte ve bu yapıların büyük çoğunluğu İstanbul'da yer almaktadır. Bu yapılar arasında Süleymaniye Camii, Sultan Ahmet Camii, Sokullu Mehmet Paşa Camii, Piyale Paşa Camii, Rüstem Paşa Camii, Yeni Camii, Eski Valide Camii, Mehmet Ağa Camii, İvaz Efendi Camii, Ramazan Efendi Camii, Mesih Mehmet Paşa Camii, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, Beylerbeyi Camii, Takkeci İbrahim Ağa Camii, Süleymaniye'de Kanuni ve eşi Hürrem Sultan'ın türbeleri, Eyüp Sultan Türbesi, Hatice Turhan Türbesi, Sultan II.Selim Türbesi, Sultan III. Murad Türbesi, Sultan III. Mustafa Türbesi, sivil mimaride Topkapı Sarayı, Zeyrek Çinili Hamam sayılabilmekte ve iç ve dış mekânlarını süsleyen eşsiz çinilerle turistlerin ilgisini çekmektedirler.

Türk ve İslam dünyasının en ünlü anıtlarından birisi olan Sultan Ahmet Camii'nin içerisinde yer alan İznikleri yapının kültürel ve sanatsal açıdan dikkate şayan en önemli yanı olarak öne çıkmaktadır. Duvarları, mavi rengin egemen olduğu çinilerle kaplı olduğu için "Mavi Camii" olarak adlandırılan yapı, İstanbul'a gelen turistler tarafından yoğun bir ilgi görmektedir. Aynı zamanda birçok çok eski abidevi yapı ve müzelerle birlikte şehir turlarının merkezinde yer alması, hayranlıkla ziyaret edilen yapılar arasına girmesinde ve çinilerinin tüm dünyadan gelen turistlerce

tanınmasında önemli bir etken olmuştur. Sultan Ahmet Camii'nde görüldüğü gibi çini bezemeler zaten mimarileriyle dikkat çeken yapılara ayrı bir estetik katmakta ve İstanbul'un kültür turizminde adlarından çok fazla söz ettirmektedirler.

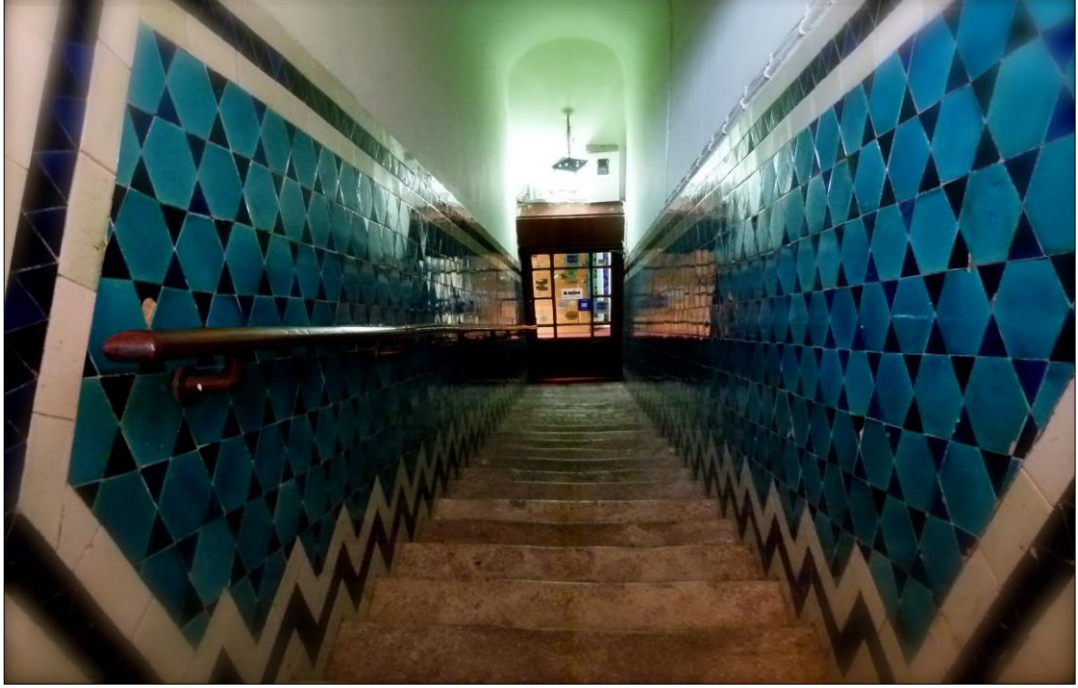
Yöreye özgü kültürel değerler, yerel halkın günlük yaşam biçimi, el sanatları, gelenek ve göreneklere gibi yemek kültürleri de turizmle ilgili destinasyonları ziyaret eden turistlerin ilgisini çekmektedir. Söz konusu alanları ziyaret eden turistlerin farklı taleplere yönelmiş olduğunu ve seçici olmaya başladıkları son yıllarda kültürel turizm kapsamında değerlendirebileceğimiz birden fazla unsuru bir arada bulunduran mekânlar daha fazla ilgi çekmektedir. Bu mekânlar arasında değerlendirebileceğimiz bir mekân da İstanbul Eminönü'nde yer alan Pandeli Lokantası'dır. "Bütün dünyanın tanıdığı bir lezzet mekânı olan ve Amerikan 'Food & Wine' dergisinin dünyanın 40 ayrı kentindeki 'en iyi restoranlar' listesinde gösterdiği, 2007'de gidilmesi gereken yerler arasında tavsiye ettiği lokanta, muhteşem İznik çinileriyle bezeli duvarları, bembeyaz kolalı örtüleri, Galata Köprüsü, Eminönü ve Mısır çarşısını gören manzarası, Türk mutfağının özgün tatlarından oluşan yemekleriyle bir İstanbul klasiği"⁴⁷ olarak turistlerin tercih ettiği mekânlar arasında yer almaktadır (Foto 17-18).

Foto 17 : Pandeli Lokantası

⁴⁷ <http://www.pandeli.com.tr/> (12.01.2015)

Foto 18 : Pandeli Lokantası’ndan bir görünüm

İç ve dış mimari süslemesi olarak kullanılan karo çini, tanıtım yoluyla turizme hizmet etmektedir. İtalya, Portekiz, Almanya ve Hollanda’da yapılan camiler için gönderilmiş çini panolar vardır. Çini süslemenin konaklama tesislerine de süs olarak gitmesiyle turizmde ayrı bir yeri oluşmuştur. İstanbul’da Hilton, Tarabya ve Çınar otellerinde iç mimaride çini süslemeler görülmektedir.⁴⁸

Çeşitli mimari yapılarda gördüğümüz çini bezemeler çeşitli motifleri, renklerinin canlılığı ve yüzyıllarca bozulmadan günümüze kadar gelebilmeleriyle turistlerin en fazla ilgi gösterdiği süsleme öğelerinden biridir. Son yıllarda giderek artan nüfusla birlikte daha fazla korunması gereken bu süslemelere bazı yapılarda gereken önem verilmemektedir. Bu durumun en belirgin örneklerinden birini gördüğümüz İstanbul Çinili Camii’de çiniler yeterince korunamamış olmaları nedeniyle son derece yıpranmıştır. Ayrıca yer yer kırıklar, renk kaymaları ve çatlaklar göze çarpmaktadır. Bu tür yapılar için restorasyon çalışması yapılmalı, en önemlisi de restorasyonda gereken hassasiyet gösterilmelidir. Sonuç olarak biz tarih, kültür ve sanatımıza ne denli sahip çıkarsak Ülkemizin kültür turizmini de o denli

⁴⁸ Aslanapa, **a.g.e.**, s.140-142.

geliştirmiş olur ve küresel etkisi gün geçtikçe daha da artan bir ÷lke olmasını sağlarız.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİMARİSİNDE ÇİNİ SÜSLEME

2.1.Türkiye’de Başlıca Çinili Yapılar

2.1.1. İstanbul Çinili Köşk

Çinili Köşk, 1472 yılında Sarayburnu’nda yer alan korulukta ve Topkapı Sarayı’nı çevreleyen surların içinde yapılmıştır (Şekil 1).¹ Mimarı bilinmese de yapının mimarının devrin mimar başı olan Atik Sinan olduğu tahmin edilmektedir.² II. Mehmet (Fatih) tarafından yaptırılmış olan Çinili Köşk’te, IV. Murad zamanında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler sırasında köşe odalardan birine ayna taşında tavus kuşu kabartması bulunan bir çeşme yapılarak ve çeşmenin iki tarafına kitabe yerleştirilmiştir. Bu kitabelerden birinde yapıya "Sırça Saray" denilmektedir.³ Köşk yapıldığı dönemde de içini ve dışını kaplayan çiniler nedeniyle "Kasr-ı Kâşi" ve "Sırça Saray" adlarıyla anılmıştır.⁴

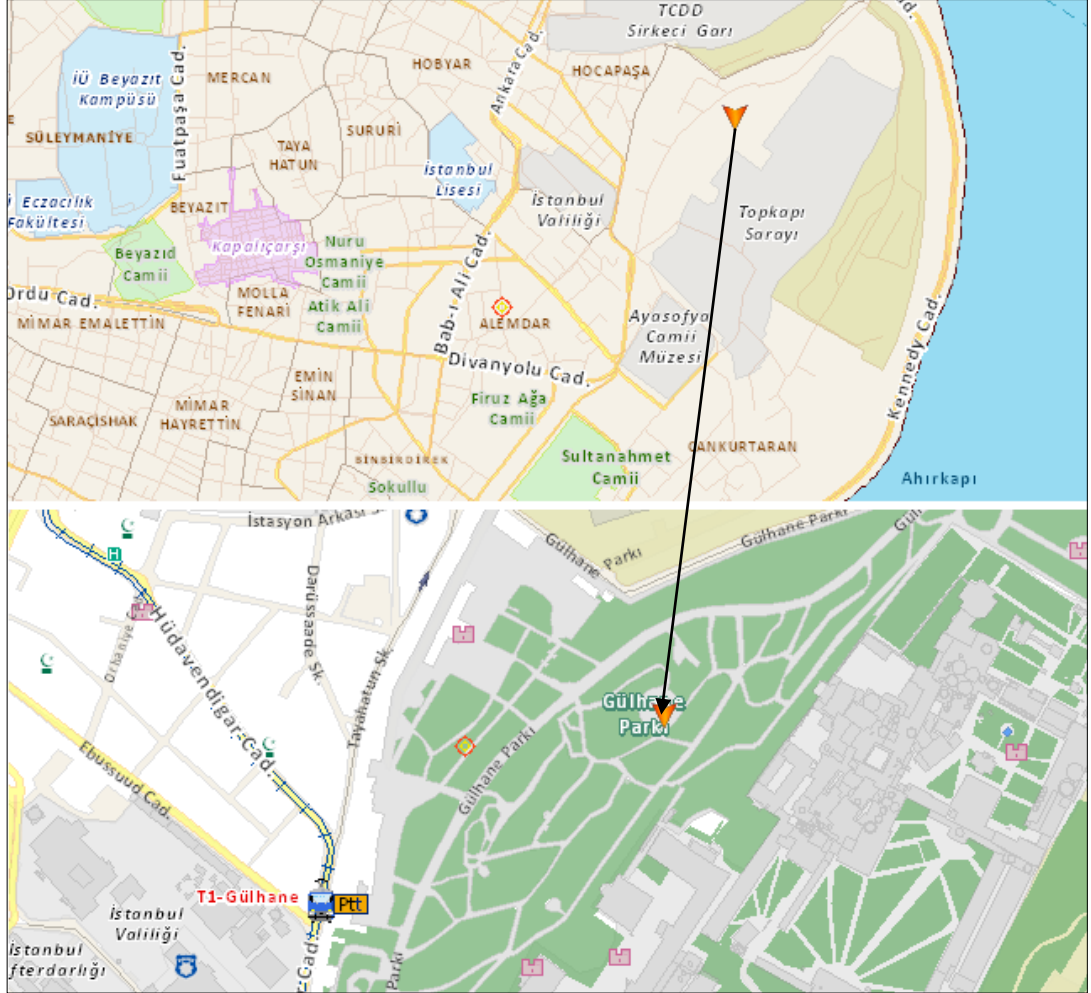
¹ Alpay Pasinli, Saliha Balaman, **Türk Çini ve Keramikleri / Çinili Köşk**, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, A Turizm Yayınları, İstanbul,1992,s.7.

² Asuman Kolsuk, **Topkapı Sarayı Müzesi Çinili Köşk Türk Çini ve Keramikleri Seksiyonu Rehberi**, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Seri:5, Sayı:9, İstanbul,1971,s.5.

³ Semavi Eyice, "Çinili Köşk", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, 1994, s.517.

⁴ Pasinli, Balaman, **a.g.e.**, s.6.

Şekil 1 : Çinili Köşk Müzesi'nin coğrafi konumu

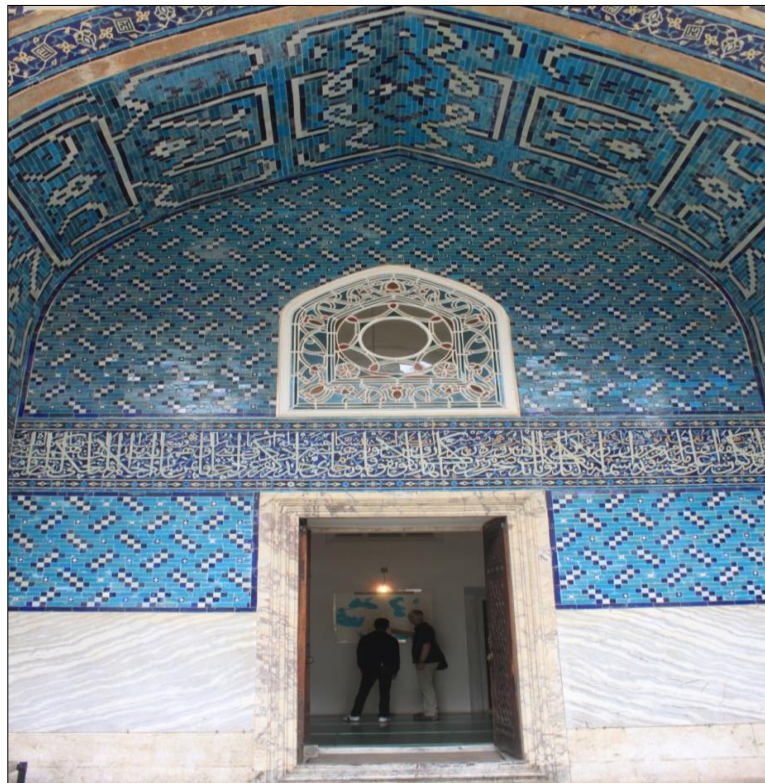
Köşkün dış cephesine bakıldığında, girişin ortasında yer alan eyvanın tamamen mozaik tekniğinde yapılmış çinilerle kaplı olduğu görülmektedir (Foto 19-20). Kitabe, lacivert zemin üzerine beyaz renkle yazılmıştır. Üstte yer alan ve dört beyitten oluşan manzum kitabe ise sarı renklidir.⁵

⁵ Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1974,s.293.

Foto 19 : Çinili Köşk'ün ön cephesi

Foto 20 : Çinili Köşk eyvan kemeri

Çinili köşk çinileri sıratlı tekniğinde yapılmış, geometrik dekorlu örnekler olmakla birlikte yapılış ve dekor özellikleri itibariyle daha çok Selçuklu karakteri taşımaktadır. Renk olarak lacivert, firuze ve patlıcan moru yoğunluktadır. Bu renkler üzerine altın yaldız ile bezemenin yapıldığı çinilerdeki dekorlar genellikle dökülmüştür. Bunun nedeni sır üstüne yapılmalarıdır.⁶

Çinili Köşk, Selçuklu etkisinde yapılmış Osmanlı sivil mimarisinin İstanbul'daki tek örneğidir ve 1880 yılında İmparatorluk Müzesi (Müze-i Hümayun) olarak arkeolojik ve İslam eserlerin sergilenmesi için kullanılmıştır. Bina 1939 yılında Topkapı Sarayı Müzesi'ne devredilmiştir. Müzenin içerisindeki eserler de çeşitli müzelere dağıtılmış ve müze işlevini yitirmiştir.

1953 yılında bina bir onarım geçirerek Fatih Müzesi adı altında ziyarete açılmıştır. Daha sonra Türk İslam ve Osmanlı çini ve seramik eserlerinin sergilendiği bir müze haline getirilen yapı, 1981 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağlanmıştır.

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nin tamamlayıcısı durumunda olan Müze'de, Selçuklu ve İznik çini ve seramiklerinin sergilendiği vitrinler yer alır. Kütahya ve Çanakkale seramiklerinden örnekler de yer almaktadır (Foto 21).

⁶ Hülya Tuncay, **Çinili Köşk**, Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1990, s.3.

Foto 21 : İznik yapımı çok renkli kaplar ve Çanakkale yapımı gemi betimli tabak

Çinili Köşk'ün giriş katındaki altı oda ve orta salon içerisinde bulunan eserler kronolojik bir sıra içerisinde sergilenmektedir ve her odada ayrı bir devri kapsayan eserler bulunmaktadır. Girişin sol tarafında kalan birinci odada; XII. ve XIV. Yüzyılları kapsayan, Selçuklu devrine ait, seramik ve çini örnekleri, ikinci odada ise XIV. Yüzyılın ikinci yarısı ile XV. Yüzyıla tarihlenen Beylikler dönemi ve Erken Osmanlı devri Milet İşi olarak adlandırılan seramik örnekleri bulunmaktadır. Son düzenlemelerde bu salona Slip teknikli eserler de eklenmiştir. Üçüncü oda boş olarak bırakılmıştır. İznik yapımı eserlerin sergilendiği bölüm dördüncü oda ve orta salondur. Burada sergilenen eserler arasında XVI. Yüzyıl ortalarından XVII. Yüzyıl sonuna kadar görülen mercan kırmızılı örneklerle birlikte mavi-beyaz, firuze-mavi, Haliç İşi, Şam İşi olarak adlandırılan örnekler görülmektedir. Ayrıca XV. Yüzyıl sonu ve XVI.Yüzyıl başına ait seramik örnekleri de bu koleksiyonda yer alır. Sergilenen diğer eserler arasında orta salonda XV. ve XIX. Yüzyıllara ait çini örnekler ve Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretine ait renkli sır tekniğindeki mihrap ile

İstanbul Haseki İmareti'nin pencere alınlıkları yer alır. XVIII. ve XIX. Yüzyıla tarihlendirilen Kütahya seramikleri ise beşinci odada sergilenmektedir. Bu seramikler arasında fincanlar ve zarfları, matara, ibrik, sūrahi gibi objeler görülür. Altıncı odada ise, XVIII. Yüzyılın ortalarından, XX. Yüzyıl başlarına kadar tarihlendirilen Çanakkale seramikleri yer alır.⁷

Çinili Köşk'te Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait çeşitli rengarenk çiniler yapıya görsel güzelliğin yanı sıra farklı bir gizemde yüklemektedir. Bu köşkte yapılan ince işçilik ziyaretçilerini kendine hayran bırakmakta ve kültür turizmi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

2.1.2.İstanbul Mahmud Paşa Türbesi

Mahmud Paşa Türbesi, İstanbul'un Fatih ilçesi, Mahmut Paşa semtinde bulunan Erken Osmanlı Dönemi yapılarından biridir (Şekil 2). Kapı kitabesine göre 1473'te yapılmış sekizgen planlı bir yapıdır. Fatih devri sadrazamlarından Veli Mahmud Paşa'ya aittir.

⁷ Tuncay, **a.g.e.**, s.7-8,10-13,17.

Şekil 2 : Mahmud Paşa Türbesi'nin coğrafi konumu

Bir Erken Osmanlı yapısı olan Mahmud Paşa Türbesi, Selçuklu Dönemi çini tekniklerini yansıtan mozaik çinileriyle Selçuklu Dönemi ile Osmanlı Dönemi arasındaki geçiş evrelerine ışık tutmaktadır.

Sekizgen planlı ve tek kubbeli türbe, alt ve üst pencereli olmakla birlikte harici çini süslemelidir. Selçuklu tarzındaki bu özelliğiyle İstanbul'un yegâne eseri durumundadır.⁸

⁸ Hasan Veysel Güteryüz, **Abideler Şehri İstanbul Osmanlı Devri Eserleri**, İstanbul, 2015,s.98.

Foto 22 : Mahmud Paşa Türbesi

Alt ve üst kısımları pencereli olan türbende alt pencerenin üst kısmına kadar olan bölüm sade köfeki taşı ile daha yukarısı ise çini bezemeli olarak düzenlenmiştir. Çini bezemeli olan bölüm köfeki taşların oyulması ve bu yuvalara yıldız ve daire motifli firuze ve lacivert çinilerin yerleştirilmesiyle süslenmiştir (Foto 22).

Selçuklu üslubundaki çini süslemeleriyle İstanbul'un dışı çini süslemeli tek türbesi olarak ilgi gören Mahmud Paşa Türbesi'nin içi ise çok sadedir.

2.1.3.İstanbul Şehzadebaşı Camii ve Türbesi

Şehzade Mehmed Külliyesi, Mimar Sinan'ın yapmış olduğu ilk selatin külliyesi olup İstanbul'un Fatih ilçesinde yer alır (Şekil 3). 1544 yılında yapımına başlanmış ve 1548 yılında tamamlanmıştır. Külliye programı dâhilinde inşa edilen türbe, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1543 yılında genç yaşta kaybettiği oğlu Şehzade Mehmed için yapılmıştır (Foto 23).

Şekil 3 : Şehzadebaşı Külliyesi'nin coğrafi konumu

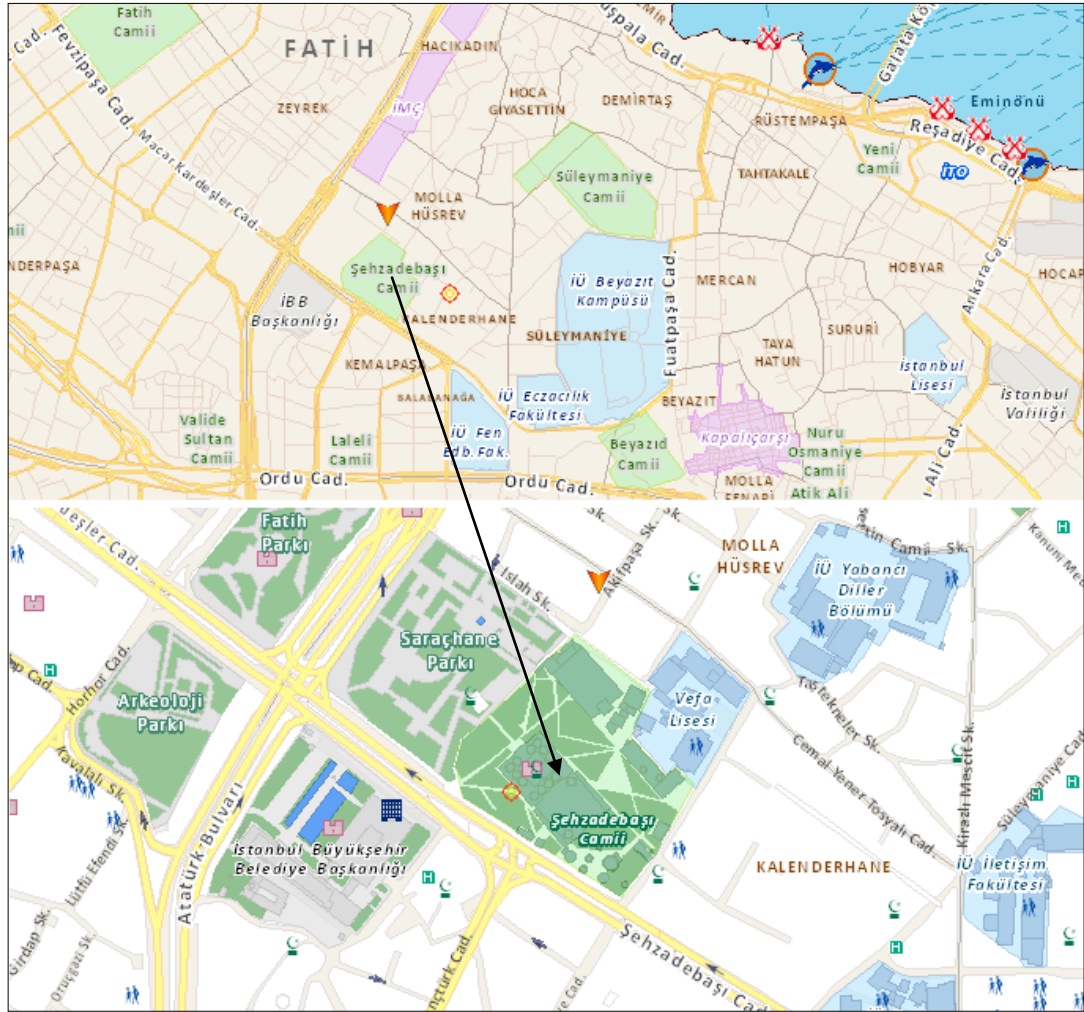
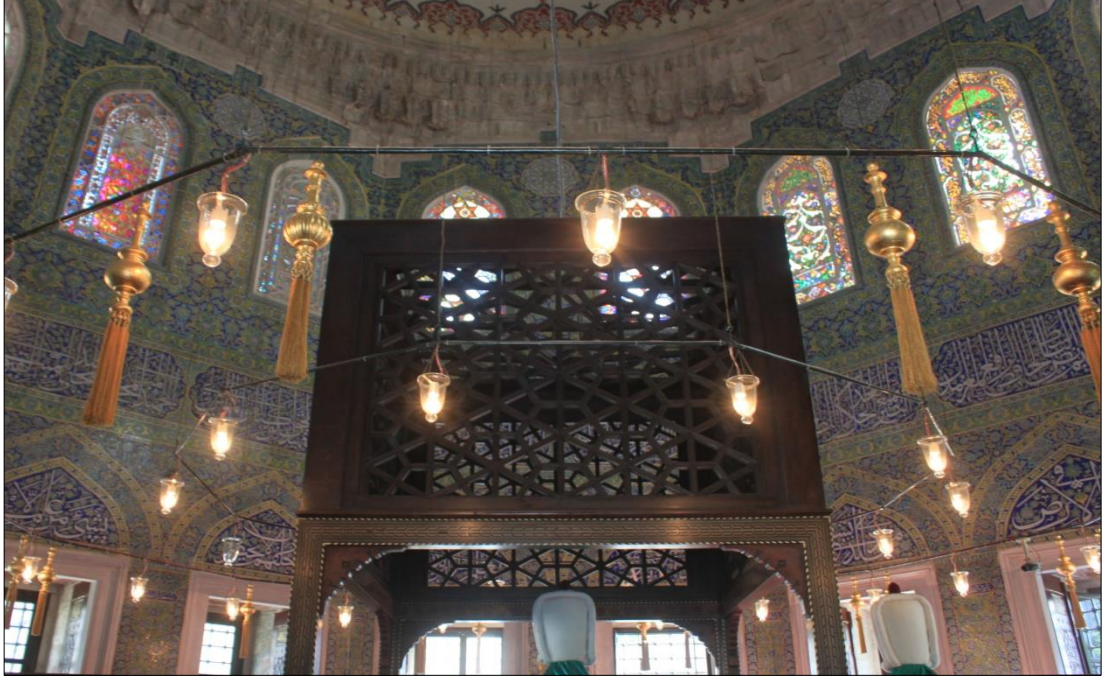

Foto 23 : Şehzadebaşı Camii'nden bir görünüm

Şehzadebaşı Camii'nin haziresinde bulunan ve camiden önce tamamlanmış olan türbede camide bulunmayan çiniler yer almaktadır. Mimari ile bütünlük gösteren bu çinilerin ilk defa bu türbede toplanırcasına işlenmesi dikkat çekicidir (Foto 24).

Foto 24 : Şehzade Mehmet Türbesi

Şehzade Mehmet Türbesi'nin planında Mimar Sinan, Yavuz Sultan Selim Türbesi'ni örnek almıştır. Plan olarak birbirine çok benzeyen bu iki yapıyı birbirinden ayıran en önemli fark süsleme özellikleridir. Şehzade Mehmet Türbesi, Yavuz Sultan Selim Türbesi'ne nazaran oldukça yoğun süslemelidir. Ayrıca Mimar Sinan, daha sonraki dönemlerde bu derece çok bezemenin yer aldığı başka bir eser ortaya koymamıştır.⁹

Mimari projesi Mimar Sinan'a ait olan Şehzade Mehmet Türbesi'nin dış cephe bezemelerin yine Sinan tarafında tasarlanmış olabileceği düşünülse de iç bezemeleri tamamen ayrı bir proje olup farklı bir tasarımcıya aittir.¹⁰ Türbe içerisindeki çini süsleme programı, yapının mimari şekline uygun olarak, önceden düşünülmüş bir program dâhilinde tasarlanmış ve uygulanmıştır.¹¹

⁹ Aptullah Kuran, **Mimar Sinan**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s.55-57; Kuban, Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, s.72.

¹⁰ Zeki Sönmez, **Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler**, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1988, s.129.

¹¹ Şerare Yetkin, "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, (Editör, Said Bayram), İstanbul, 1988, s.480-481.

Türbede kullanılan çinilerin üretim yeri hususunda ilk hatıra gelen merkez İznik olsa da bunu destekleyecek yeterli veri bulunmamaktadır. Belgin Demirsar-Arlı ve Faik Kırımlı, Şehzade Mehmed Türbesi çinilerini Yavuz Sultan Selim Türbesi çinileriyle kıyaslayarak, Şehzade Mehmet türbesi çinilerini de Tebrizli Habib'e veya onun ekolüne mal etmektedirler.¹²

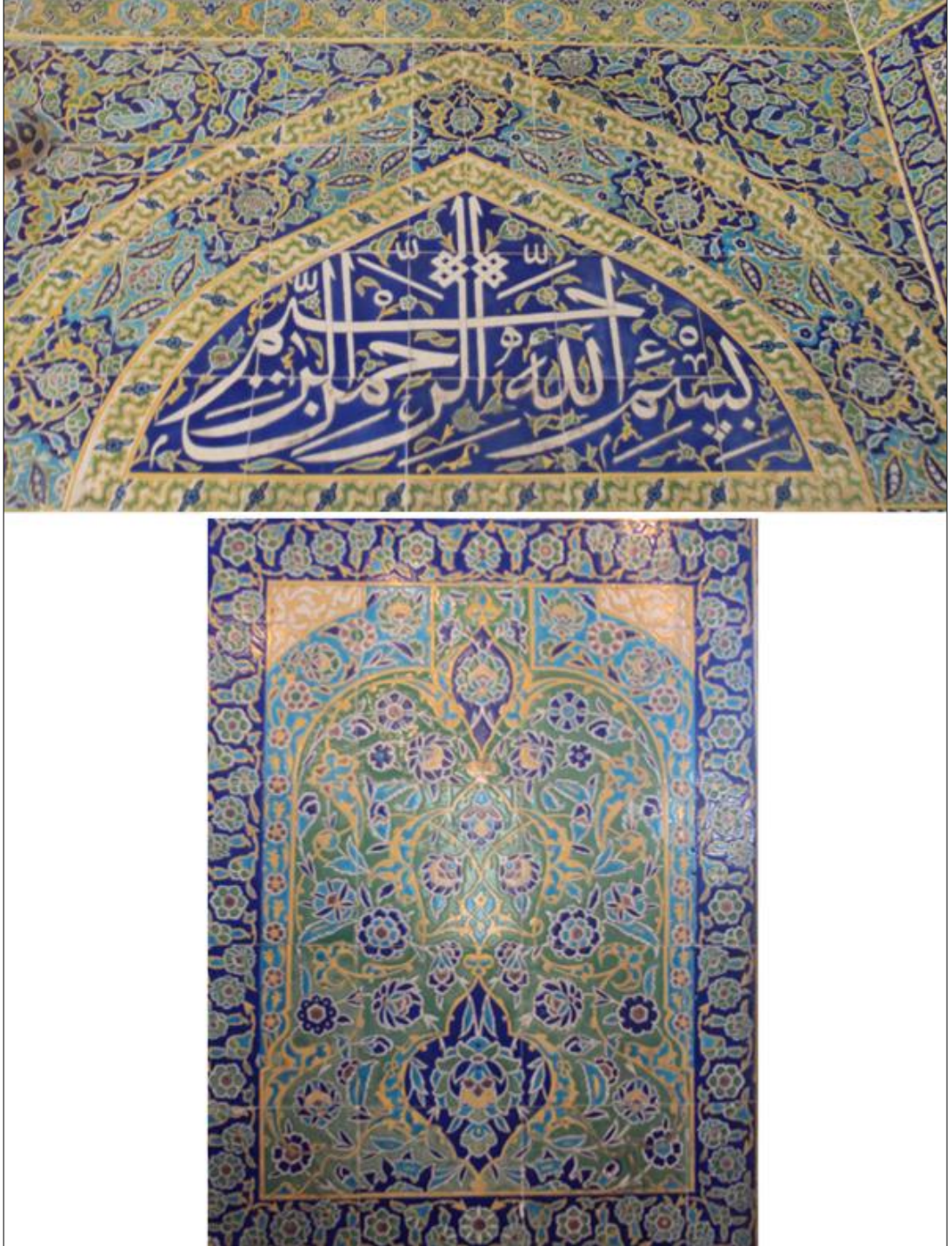
Aziz Doğanay ise Şehzade Mehmed Türbesi çinilerinin İstanbul'da, Tebrizli Habib ustanın tarzında çalışan bir çini fırınında üretilmiş olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmakla birlikte, bu eserlerin farklı ustalar tarafından ve farklı atölyelerde imal edildiği kanaatini taşımaktadır. İmzası gözden ırak bir şekilde günümüze kadar ulaşabilmiş olan sanatçının Muhammed/Mehmed Usta olduğunu, bu araştırmada ortaya çıkarak Doğanay, Kitabede yer alan imzanın çiniciye mi yoksa nakkaşa mı ait olduğunun açıkça belirtilmediğini çini ustasının aynı zamanda nakkaş olabileceğini de mümkün kılmıştır.¹³

Türbenin dış cephesinde çiniye yer verilmezken, içerisi zeminden kubbe eteğine kadar hiç boşluk bırakılmaksızın renkli sırlı çinilerle kaplanmıştır. Kullanılan çinilerde, bilinçli ve özenli bir bezeme programı uygulandığı görülür.

¹² Belgin Demirsar Arlı, "Habib Tebrizli", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, I, İstanbul, 1999, s.496; Kırımlı, "İstanbul Çiniciliği", s.98.

¹³ Aziz Doğanay, "Şehzade Mehmet Türbesi'nde Bulunan Bir Sanatkâr İmzası ve bu Sanatkârın Türk Tezyinatına Getirdiği Yenilikler/ARAŞTIRMA NOTLARI VE TEBLİĞLER", **Divan**, I, 2002, s.292-293.

Foto 25 : Şehzade Mehmet Türbesi duvar çinilerinden detaylar

Şehzade Mehmet Türbesi çinilerinde esas olarak renkli sır tekniği kullanılmakla birlikte o zamana kadar görülenlerin dışında bazı yeniliklerle de karşılaşmaktadır. Beyaz astarlı zemin rengi ve renksiz şeffaf sır kullanımı bu yeniliklerin başında gelmektedir.¹⁴ Türbe içerisindeki çinilerde mavi, kirli beyaz, sarı, yeşil renkler kullanılmıştır. Türbede ancak genç bir şehzadenin kaftanında kullanılabilecek sarı, yeşil gibi açık renk çinilere yer verilmesi dikkat çekmekte ve onu diğer Osmanlı türbelerinden ayırmaktadır (Foto 25). Daha sonraki dönemlerde İznik çinilerinde kullanılacak olan mercan kırmızısının bu yapıda önemli bir gelişme gösterdiği dikkat çekmekle birlikte çiniler üzerinde yer yer altın kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu durum daha önce Bursa üslubu ile yapılan yapılarda özellikle de Yeşil Külliye’de görülen bir durumdur.

Şehzade Mehmed Türbesi’nde kullanılan ve kendi içerisinde güzel bir uyum sergileyen çini bezemeler, kendisinden önceki yapıların bezemelerinden bariz farklarla ayrılmaktadır. Bursa Yeşil Türbe (1421) ve Yavuz Sultan Selim Türbe (1522)’sindeki çini desenleri incelendiğinde bu fark çok rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Her iki eserde kullanılan hatayi bezemeler, üslup bakımından birbirine çok benzerken şehzade Mehmed Türbesi’nde çiçekler ve yapraklar daha da geliştirilerek ileri bir seviyeye taşınmış olduğu ve çeşitlilik artırılarak tekdüzelikten kurtarılmış olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca bu yapının süslemesinde diğer iki yapıya oranla kompozisyonlara belli ölçüde hareketlilik kazandırılmıştır.

Kısaca belirtmek gerekirse Şehzade Mehmed Türbesi, kendi zamanına gelinceye kadar meydana getirilmiş eserler arasında, nakış çeşitliliği bakımından dağarcığı en zengin olan renkli sır çinilere sahip bulunmaktadır.

Şehzade Mehmed Türbesi’nin tezyinat programında, çiniye bu kadar yoğun bir şekilde yer verilirken, aynı külliyenin camisinde çini kullanılmamış olması dikkat çekmektedir.

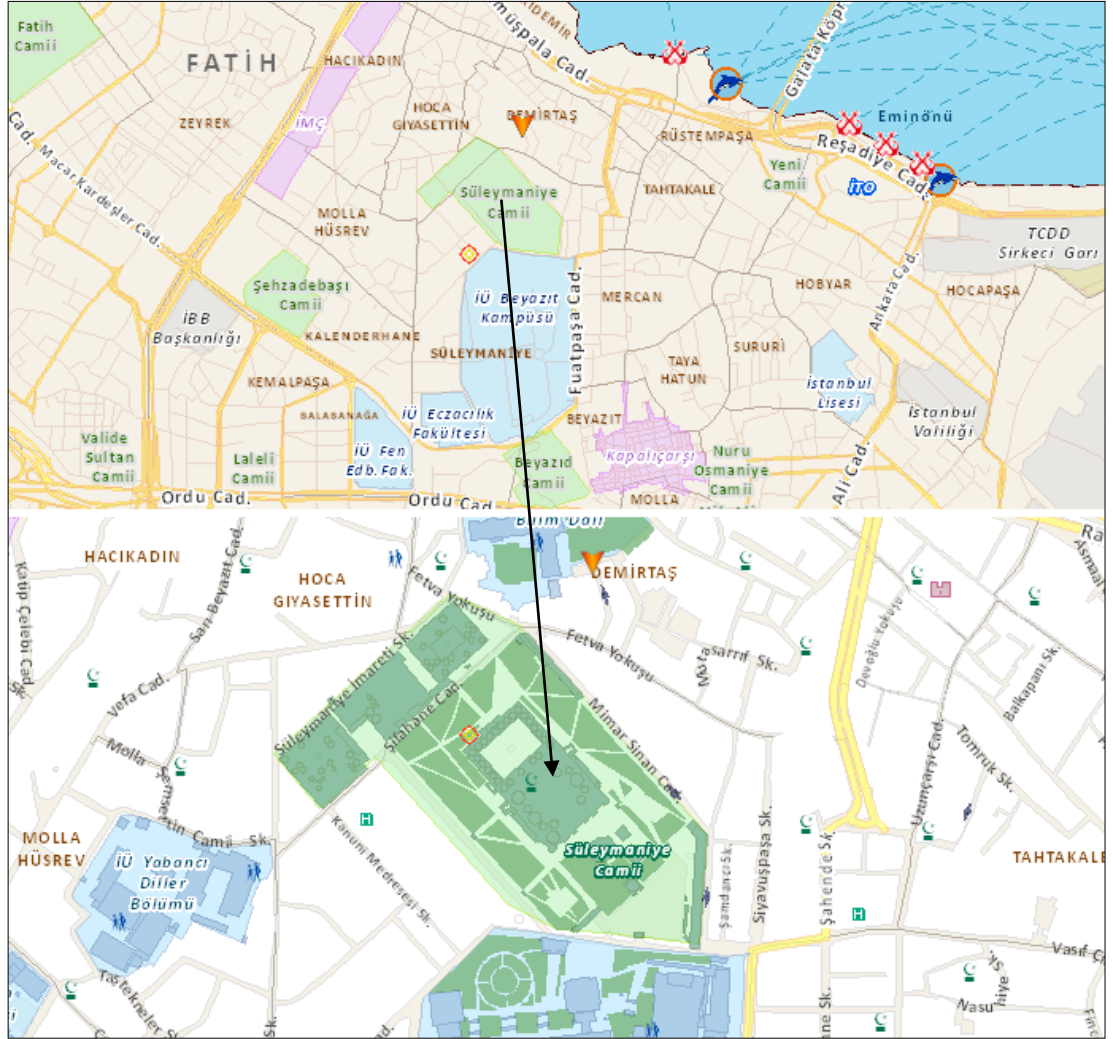
¹⁴ Filiz Yenişehirlioğlu, “Şehzade Mehmet Türbesi Çinileri Üzerine Gözlemler”, Bedrettin Cömert’e Armağan, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Beşeri Bilimler Dergisi Özel Sayı**, Ankara,1980,s.450.

Kültürel açıdan önemli bir yeri olan türbeler, medeniyetlerin ölüme bakan yüzünü göstermektedir. Bu nedenle, bu yapılardaki mimari ve tezyinat yaşayan nesillerin ilgisini çekmektedir. Her medeniyetin asıl sırlarının ölüme bakan yüzünde saklı olduğunu düşünürsek bu yapıların mimarisi, kutsal örtüleri, süsleme programları bize önemli bilgiler sunmaktadır. Kültürel açıdan ilgi çekici olan türbelerden biri olan Şehzade Mehmed Türbesi de evlat acısı üzerine yaptırılmış bir yapı olmakta ve bu yönü, içerisinde barındırdığı bir takım unsurlarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle genç bir şehzadenin kaftanında kullanılan renklerin yapının çinilerine yansması bu türbeyi diğer Osmanlı türbelerinden ayırmakta ve ziyaret edenlerin ilgisini çekmektedir.

2.1.4.İstanbul Süleymaniye Camii

Kanuni Sultan Süleyman'ın kendi adına yaptırdığı cami, İstanbul'da aynı isimdeki semtte yer alır (Şekil 4). Mimar Sinan tarafından 1550 de başlanan yapının inşası, 1557 de tamamlanmıştır. İstanbul'un en görkemli yapılarından biri olan caminin iç mimarisindeki açıklık, bütünlük ve ölçülü süslemeler buranın haşmetli etkisini güçlendirir (Foto 26).

Şekil 4 : Süleymaniye Camii'nin coğrafi konumu

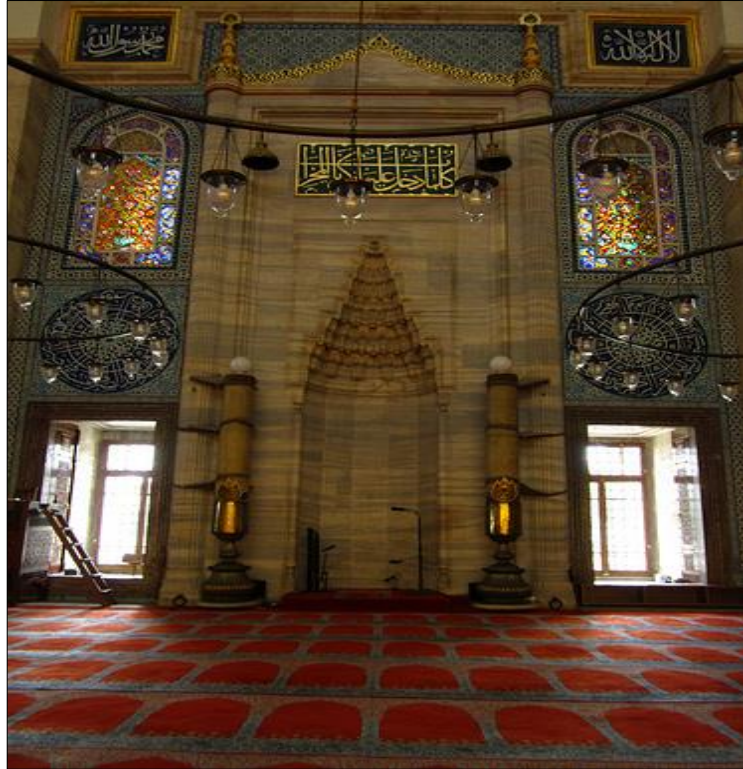
1552 tarihli bir fermanla İznik'e ısmarlanmış olan Süleymaniye Camii'nin çinileri, sıratlı tekniğinde olup ilk Osmanlı çinilerindendir. Bu yapıdaki çini süslemeler, yalnızca mihrap ve çevresinde yer alarak bütün duvarı kaplamaktadır. Bu süslemeler XVI. Yüzyıl Osmanlı mimarisindeki çini süslerinin yeniden almaya başladığı yeri gösterir. Ayrıca Camii'de kullanılan çiniler, XVI. Yüzyılın ikinci yarısında İznik çinilerinin karakteristiği olan sıratlına kabarık kırmızı rengin uygulandığı ilk örneklerdir.¹⁵

¹⁵ Ömer Lütfi Barkan, **Süleymaniye Camii ve İmaret İnaatı (1550-1557)**, Ankara,1979,s.188.

Foto 26 : Süleymaniye Camii, İstanbul

Foto 27 : Süleymaniye Camii mihrabı

Mihrabın yanında yer alan duvarlar, firuze zeminli ve içerisinde kırmızı rengin kullanıldığı bir bordürle çevrenmiştir. Mihrabın iki yanında iri sülüs yazılı yuvarlak birer madalyon yer alır. Madalyonların üzerindeki pencerelerin köşeli ise bitkisel motifli çinilerle bezenmiştir. Bu çiniler, çini sanatında yeni bir üsluba öncülük etmektedir (Foto 27). Kible duvarında ve son cemaat yerinde de çini alınlıklar yer almaktadır.

Süleymaniye Camii çinilerinin yapının genel süsleme özellikleri ile uyumlu olmasının yanı sıra kendi içerisindeki üslup birliğinin de günümüze kadar korunarak gelmesi Sinan'ın çini konusundaki yeteneğini göstermektedir. Yapıdaki çinilerle ilgili bir diğer dikkat çekici unsur, cami inşası ile ilgili masraf defterlerinde İstanbul çinilerinden de söz edilmesidir.¹⁶

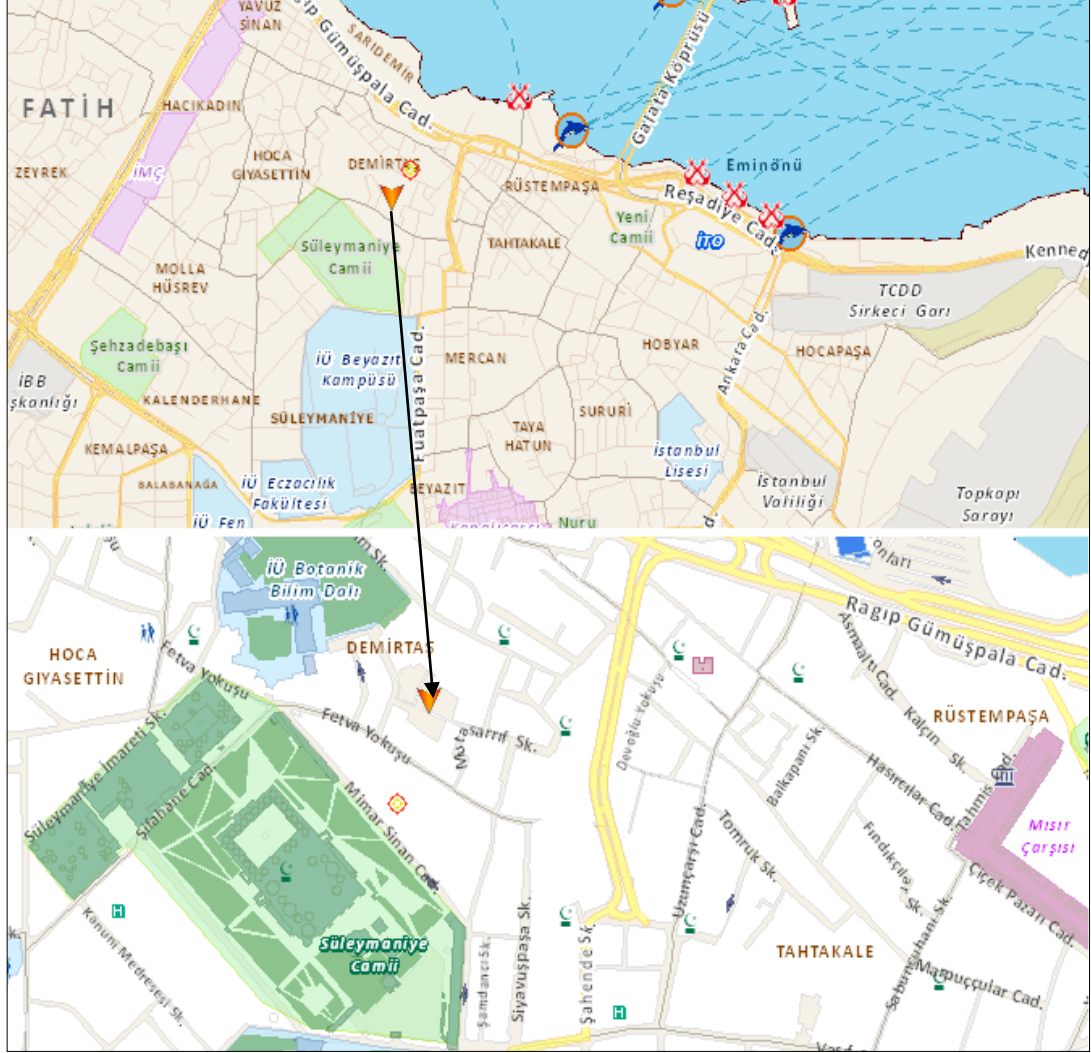
XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan gelişmiş ve ilerlemiş olduğu bir devirde inşa edilen bu eserin özellikle iç mimariyle bütünlük sağlayan ölçülü çini süslemeleri yapının ihtişamını daha da güçlendirmektedir.

2.1.5.İstanbul Haseki Hürrem Sultan Türbesi

Haseki Hürrem Sultan Türbesi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1558 yılında, Mimar Sinan'a yaptırılmış olup Süleymaniye Külliyesi içerisinde yer alır (Şekil 5). Kanuni'nin türbesinin yanında yer alan yapının inşasının 1559 yılında bittiği tahmin edilmektedir.

¹⁶ Selçuk Mülayim, "Osmanlı Mimarisinde Çininin Konumu", Çini Yazıları, Prof. Dr. Şerare Yetkin Anı Kitabı, İstanbul,1996,s.106.

Şekil 5 : Haseki Hürrem Sultan Türbesi'nin coğrafi konumu

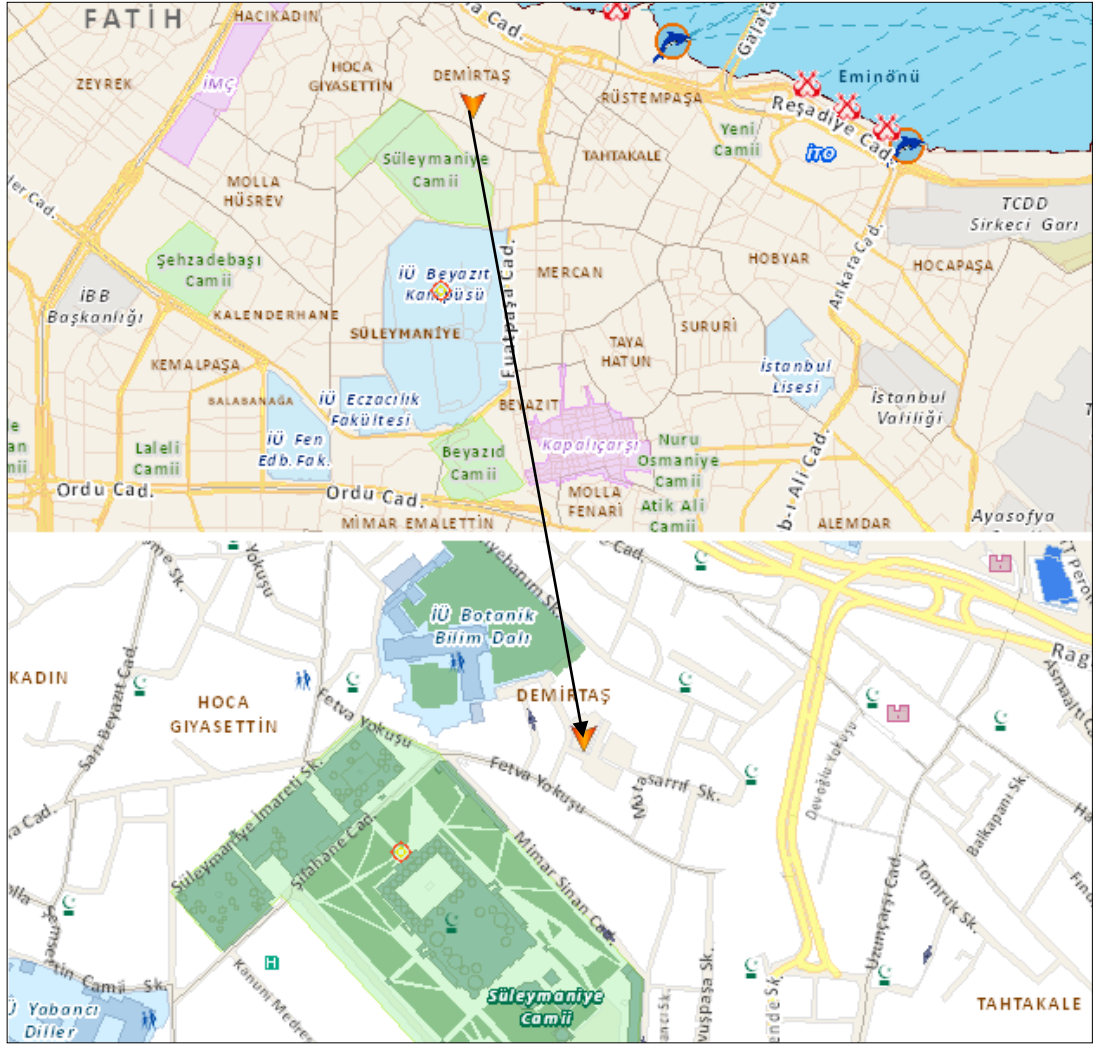
Türbede iç cepheler, Osmanlı Çini Sanatı'nın en güzel örneklerinden olan XVI. Yüzyıl İznik çinileriyle kaplanmıştır. Bu çiniler sıratlı tekniğindedir. Renk olarak lacivert, firuze, kırmızı, beyaz ve az da olsa siyahın kullanıldığı bu çinilerde zengin dal ve çiçek kompozisyonları görülür. Kapı ve pencere üstlerindeki çini alınlıkların üstüne gelen panolara celi sülüs hat ile kelime-i tevhid ve tesbihat ile diğer dua kitabeleri işlenmiştir. Türbeye giriş bölümünde ise bir istisna karşımıza çıkar ki burada duvar yüzeyi Bursa ekolü ve renkli sır tekniğinde çinilerle kaplanmıştır.

Giriş cephesinin sağ ve sol tarafındaki çini panolar yabancı uyruklu iki şahsın gerçekleştirdiği hırsızlık vakasına konu olmuşsa da 11 adet karo daha sonra müsadere edilerek türbeye yerleştirilmiştir.

2.1.6. İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Türbesi

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi, İstanbul'da Süleymaniye Camisi'nin dış avlusunda kible yönünde bir hazire içerisinde yer alır (Şekil 6). Mimar Sinan tarafından 1559 yılında yapılmıştır.

Şekil 6 : Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nin coğrafi konumu

Türbe giriş revakının sağ ve sol tarafındaki cepheler tam boy birer çini pano ile kaplanmıştır. XVI. Yüzyıl Osmanlı çini sanatının en güzel örneklerinden olan bu çiniler İznik yapımıdır. Sır altı tekniğindeki bu çinilerde renk olarak lacivert, firuze, mercan kırmızısı, yeşil ve beyaz kullanılmıştır (Foto 28). Süleymaniye Camii'nden sonra burada da kullanılan mercan kırmızısı bu yüzyıl için karakteristiktir. Çinilerde yer yer natüralizme yaklaşan bitkisel düzenlemeler görülmektedir.

Foto 28 : Revak çinilerinden detay

Pendantiflerde de çini kullanımına gidilmiştir. Burada yer alan çinilerde beyaz zemin üzerine çeşitli renk ve desende çiçekler ve yapraklar içeren çiniler yerleştirilmiştir (Foto 29).

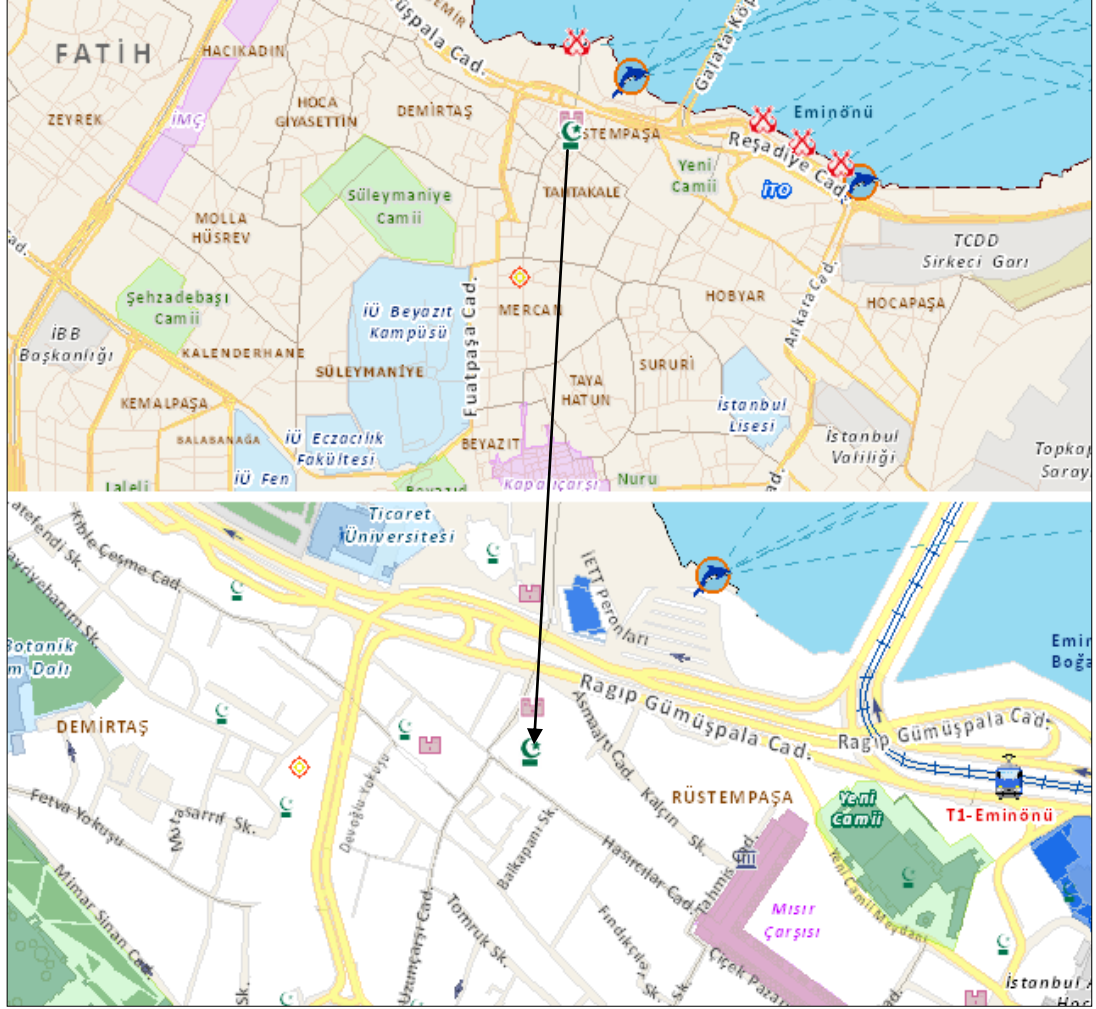
Foto 29 : Kanuni Sultan Süleyman Türbesi pendentif çinileri

2.1.7. İstanbul Rüstem Paşa Camii

Kanuni Sultan Süleyman Devri eserlerinden olan Rüstem Paşa Camii, Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan'ın eşi Sadrazam Rüstem Paşa tarafından 1560 yılında yaptırılmıştır. İstanbul'un silüetini oluşturan en önemli yapılardan biri olan camii, Eminönü'nde Mısır Çarşısı yakınında yer alır (Şekil 7).

Şekil 7 : Rüstem Paşa Camii'nin coğrafi konumu

Mimar Sinan'ın seçkin eserlerinden biri olan camii, mimari güzelliğın yanında çinileriyle de son derece dikkat çekmektedir (Foto 30). Camii'nin içinde ve dışında bulunan çiniler bulunduğu yere göre şekil almıştır.

Rüstem Paşa Camii, XVI. Yüzyılın ikinci yarısında çini sanatına kaynak oluşturacak şekilde bütün desenlerin sergilendiğı, mihrapların, duvarların kadınlar mahfili, minber, sütunlar, son cemaat mahalli, kubbenin dört köşesi, kemerler, kemer ayakları ve payelerin tümüyle çinilerle kaplandığı gösterişli bir yapıdır (Foto 31). Camii'de çiniler kubbenin başladığı yere kadar her tarafı kaplar. Dışarıda son cemaat yerinde ve sol çıkış kapısının dış alınlığında da çiniler bulunur.

Foto 30 : Rüstem Paşa Camii mihrap ve minber

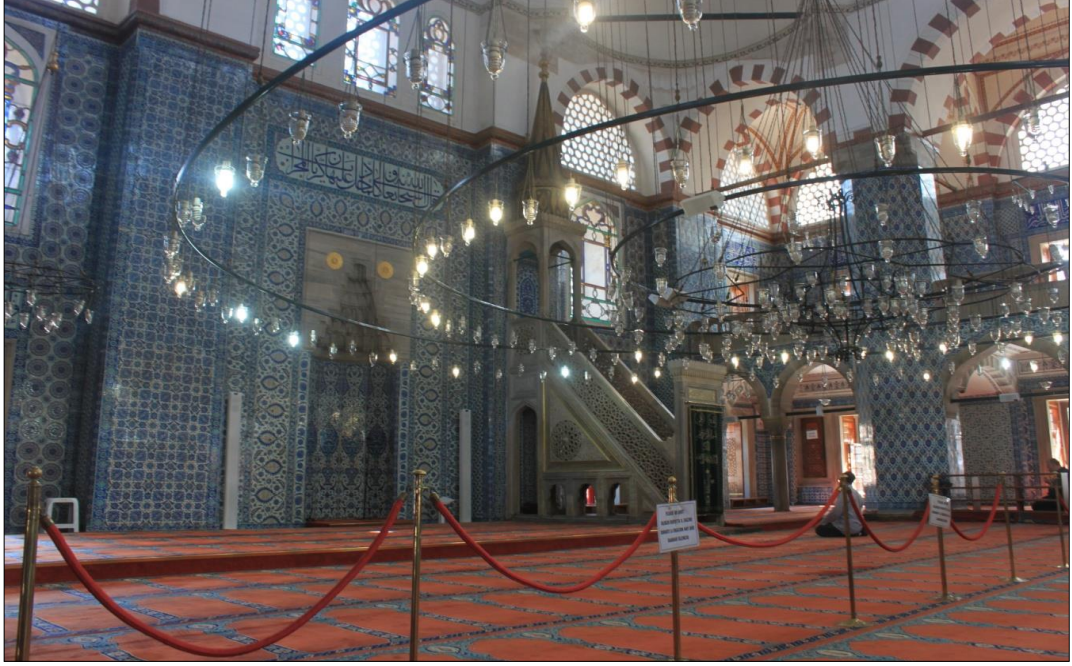

Foto 31 : Rüstem Paşa Camii'nden bir görünüm

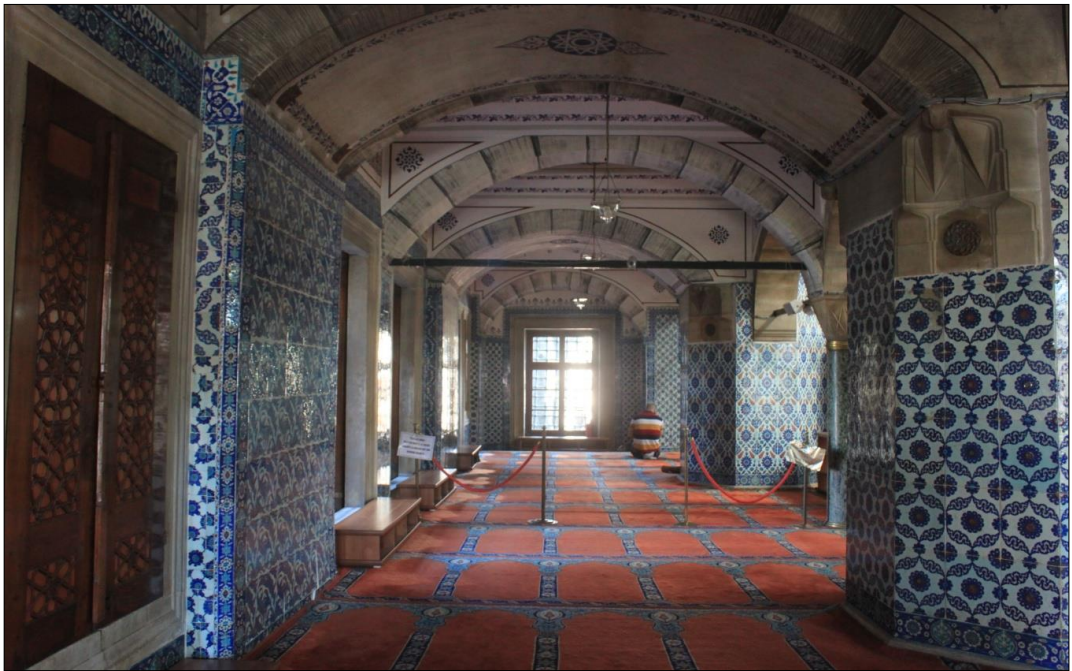

Foto 32 : Camii'nin çinilerinden detaylar

İstanbul'da yer alan Rüstem Paşa Camii, zengin çini süslemeleriyle hayranlık uyandırmakta ve Mimar Sinan tarafından inşa edilen camiler içerisinde, en zengin çini süslemenin kullanıldığı eser olarak dikkat çekmektedir (Foto 32). Çinilerinin zenginliğinin yanında mimari bütünlüğüyle de ilgi çeken yapı, Türklerden çok yabancı turistlerin ziyaret ettiği camilerdendir (Foto 33).

Foto 33 : Rüstem Paşa Camii'nde bir turist grubu

Rüstem Paşa Camii'nde yer alan çini süslemelerin genelinde İznik çinileri kullanılmış fakat bu çinilerin yetersiz kaldığı durumlarda az da olsa Kütahya çini örnekleri kullanılmıştır.

Rüstem Paşa Camii'nde kullanılan çinilerin kompozisyonları Osmanlı sanatının yüzyıllar boyunca uyguladığı stilize motifler ile XVI. Yüzyıl ortalarında ortaya çıkan natüralist bitki motifleriyle birlikte kullanılmıştır. Minberde, son cemaat yerinde ve mihrap nişinin yüzeyinde bahar açmış dalların yer aldığı kompozisyonlar yer almaktadır. Özellikle lale çiçekleri çeşitli kompozisyonlarıyla bu motifleri daha da zenginleştirmiştir (Foto 34). Camii çinierinde sonsuz düzende tekrarlanan dersnler bu süslemenin yapıdaki ihtişamını daha da artırmaktadır. Kompozisyon düzenlemelerinde sonsuzluk temasının yanı sıra kendi içerisinde bütünlük arz eden birbirinin tekrarı olmayan panolarda göze çarpar. Bu da camideki süsleme çeşitliliğini gösterir.

Foto 34 : Rüstem Paşa Camii'nin minber ve mihrap çinilerinden detaylar

Kontur rengi olarak siyah rengin kullanıldığı çini bezemelerde mercan kırmızı, kobalt mavi, parlak beyaz, zeytin yeşili, turkuaz renkler kullanılmıştır.

Camii’de kullanılan çeşitli bezeme unsurlarının yanı sıra çini teknikleri kullanılarak yapılmış olan kitabeler de bulunur. Bu kitabeler mihrap üstünde, kapı ve pencere alınlıklarında karşımıza çıkmaktadır.

2.1.8. İstanbul Sokullu Mehmed Paşa Camii

Sokullu Mehmed Paşa Camii, II. Selim devrinde Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa’nın hanımı, aynı zamanda II. Selim’in kızı olan Esma Han Sultan için 1571-1572 tarihinde bir külliye planı dâhilinde inşa edilmiştir. İstanbul’da Sultanahmet Meydanı’nın alt tarafında yer alır (Şekil 8). Mimarı, Mimar Sinan’dır.

Şekil 8 : Sokullu Mehmed Paşa Camii’nin coğrafi konumu

Mimar Sinan'ın mimari ile uyumlu bir şekilde kullandığı çini süslemeli yapılardan biri de 1571 yılında İstanbul Kadirga'da inşa ettiği Sokullu Külliyesi'ndeki camidir.¹⁷

Başta mihrap duvarı olmak üzere caminin pek çok yerinde karşımıza çıkan çini süslemelerde İznik çinilerinin erken ve olgun dönem örnekleri kullanılmıştır. Camii'nin içerisinde en fazla ve yoğun olan süsleme programı mermer mihrabın yan duvarında görülür (Foto 35). Mihrap dışında minber, son cemaat yeri ve üst kat mahfillerindeki pencere alınlıkları da zengin çinilerle süslenmiştir. Bunlara ek olarak iç duvar yüzeylerindeki muhtelif ayetler ve Esmâ-ü'l Hüsnâ kuşağı, çini zemin üzerine karşımıza çıkmaktadır. Yan duvarların üst kısımlarında ise, Allah, Muhammed ve dört halifenin çini alınlıkları vardır.

Foto 35 : Kadirga Sokullu Camii'nden bir görünüm

¹⁷ Doğan Kuban, "An Ottoman building complex of the sixteenth century the Sokullu Mosque and its Dependencies in İstanbul", **Ars Orientalis VII**, 19 vdd.

Foto 36 : Kadirga Sokullu Camii çinilerinden detaylar

Mihrap duvarı başta olmak üzere iç mekânda natüralist bir üslupta kıvrık dallı bir sistemde bezenmiş çini süslemeler görülür. Bu bitkisel süslemeler arasında lale, sümbül, gül, karanfil gibi motifler yoğunluktadır (Foto 36).

Camii'nin, zengin çini ve kalemişi süslemeleri, süslemelerin kendi içinde uyumu ve mimariyi canlı tutması gibi özellikleri nedeniyle Mimar Sinan'ın en başarılı eseri olduğu da ileri sürülmüştür.¹⁸

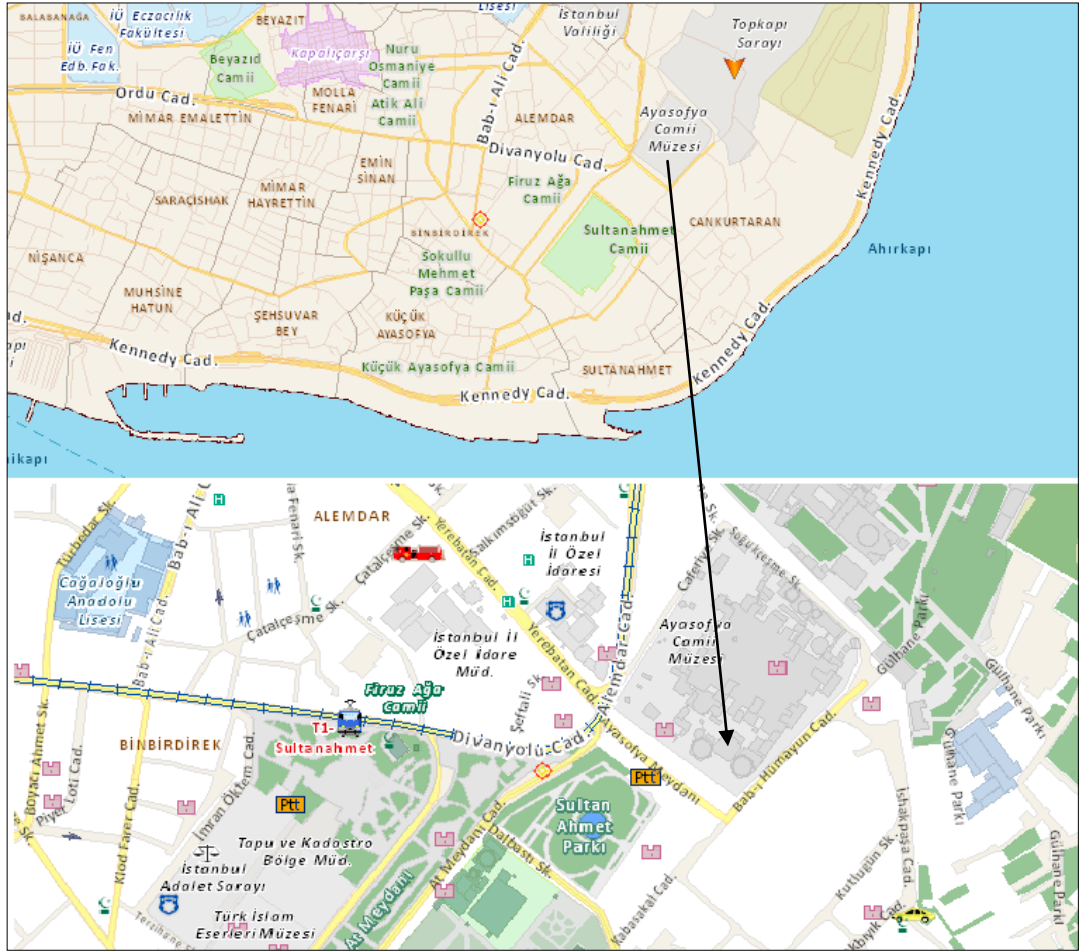
Yan duvarların süslemesiz olmasına karşın, pandantiflerin çini ile kaplı olması, kubbenin hâkimiyetini kuvvetlendirmekte ve mekân etkisini bütün ahengiyle renklendirerek iç mekânda adeta insana huzur veren bir hava sezinletmiştir. Çini süslemelerin yapıyla dengeli ve uyum içinde yer alması mimarının estetik etkisine renk katmaktadır.

¹⁸ Aslanapa, **a.g.e.**, s. 309.

2.1.9. İstanbul Sultan II. Selim Türbesi

Türbe, İstanbul'da Ayasofya Külliyesi'nin güney batısındaki avluda yer alır (Şekil 9). II. Selim'in 1574 yılındaki ölümünden iki sene sonra, 1576'da inşa edilmiştir. Mimarı Mimar Sinan'dır.

Şekil 9 : II. Selim Türbesi'nin coğrafi konumu

Türbenin revak panoları, iç mekân duvarları, kubbe kuşağı ve süpürgelikleri çini süslemeli alanlardır ve süslemelerde birbirini tekrarlamayan kompozisyonlar görülür. Bu durum Mimar Sinan'ın eserlerinde görülen karakteristik bir durum olmakla birlikte bu defa süslemelerde net bir şekilde karşımıza çıkmıştır.

Türbe çinilerinde veya süslemesinde hattat ve nakkaş imzası olmamasına rağmen süsleme programının saray nakkaşhanesi tarafından yürütüldüğü düşünülmektedir.

Yapının önünde yer alan ortası kubbeli üç gözlü revağın iki yan duvarında, giriş kapısının üzerinde ve üst pencerelerin altına kadar iç mekân duvarlarında, yapıyla aynı dönemde yapılmış şeffaf renksiz sıraltına boyama tekniğinde İznik çinileri kullanılmıştır (Foto 37).

Foto 37 : II. Selim Türbesi

II. Selim Türbesi girişine sağlı sollu olarak yerleştirilen iki çini pano, XVI. Yüzyılın en güzel örneklerindendir. İznik'te yapılmış olan bu panolar, hatayi grubu motifler mavi, firuze renkli çiçek açmış, bahar dalları ile zenginleştirilmiştir. Bu panolardan soldakinin XX. Yüzyılın başlarında çalınması üzerine, yerine bir kopyası yerleştirilmiştir (Foto 38).

Foto 38 : Sağdaki orijinal pano ve soldaki pano

Oktaý Aslanapa “Osmanlı Devri Mimarısı” adlı eserinde bu çinilerle ilgili olarak, XIX. Yüzyılın sonlarında S.Doringy adında İstanbul’a gelmiş bir Fransız’ın zamanın Evkaf Nezaretine başvurarak türbenin eksik çinilerini tamamlamak için izin aldığından ve Fransız’ın çinileri yerinden tamamen söküp yerine aynı desende başka bir pano koyarak orijinalini Fransa’ya götürüldüğünden bahisle, türbe duvarlarının 4,50 m yükseklikte çinilerle kaplandığını¹⁹ belirtmektedir. Bugün bu çalıntı çinilerin Louvre Müzesi’nin bir bölümünde sergilendiği bilinmektedir.

Türbenin iç yüzeyi de en az dış cephesinde olduğu gibi kıymetli çinilerle kaplıdır. Bu çinilerin kompozisyonlarında hatayi, penç, rumi ve şemse gibi motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Ulama şemaya sahip bir şekilde türbe yüzeyini dolduran tüm çini panolar firuze zeminli, beyaz ve kırmızı renkli Çin bulutlu dolgulu bordürlerle çevrilidir.

Alt pencerelerin üzerini dolanan çini ayet kuşağında lacivert zemin üzerine beyaz sülüs hat ile Bakara Suresi’nin 255, 256, 257 ve 258. ayetleri düz satırlar

¹⁹ Aslanapa, a.g.e. , s.501.

halinde yazılmıştır.²⁰ Renk olarak lacivert ve beyazın yanı sıra dönemin karakteristik rengi olan mercan kırmızısının dikkat çektiği bu ayet kuşağında penç, rumi, yaprak motifleri kullanılmıştır.

Türbeye giriş kapısının iç tarafında ve iki yanında sağlı sollu olarak dört karodan meydana gelen süpürgelik çinileri duvarlardaki bazı panoların hemen altlarındaki boşlukları doldurma amaçlı olarak yerleştirilmişlerdir. Çinilerde natüralist yarı stilize motiflerden meydana gelen bir desen yer almakta, desenin ortasına yerleştirilen vazoun içinden laleler, karanfiller ve kır çiçekleri çıkmaktadır. Bu çini panolarda kullanılan desenlerin benzerlerine Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin çinilerinde de rastlanır. Ancak orada süpürgelikte kullanılmamış, duvarın alt bölümüne monte edilmiş olduğu görülmektedir. Bu desendeki çiniler Edirne Selimiye Camii'nin süpürgelik çinilerinde de görülmekte olup ayrıca bordür olarak da değerlendirilmiştir.

Türbe, mükemmel İznik çinileriyle ve mimari zarafeti ile İstanbul'un en güzel türbelerinden biridir.

2.1.10. İstanbul Sultan Ahmet Camii

Sultan I. Ahmet tarafından Sedefkâr Mehmet Ağa'ya yaptırılan Sultan Ahmet Camii'nin inşaatı sekiz sene sürmüştür.²¹ 1609-1616 yılları arasında inşa edilen altı minaresi ilk cami olan Sultan Ahmet Camii, külliyesiyle birlikte İstanbul'un en büyük camisidir. Kendi ismi ile anılan Sultanahmet Meydanı'nda yer alır (Şekil 10).

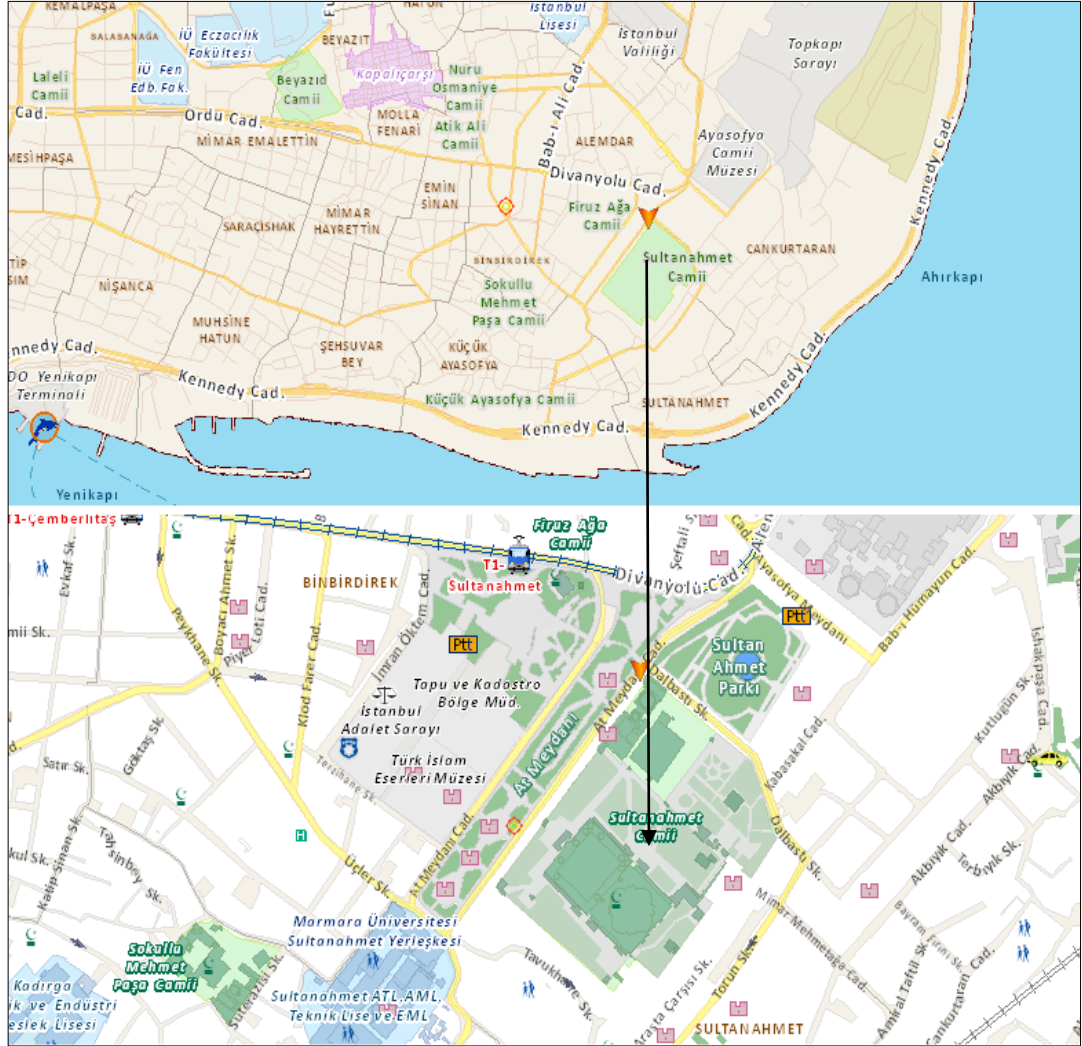
İstanbul'da tarihi yarımada tepeler üzerine inşa edilen camiler yarımadaının en yüksek yapıları durumundadır. Bu durumun bir sonucu olarak oluşturdıkları siluetin fotoğrafları geçmiş yıllarda kartpostallarla İstanbul'un turizmde imajı olmuştur. Bu yapılardan biri de Sultan Ahmet Camii'dir.²² Camii, gerek bulunduğu mevki gerekse de mimari ve süsleme özellikleriyle ülkemizin kültür turizminde önemli mekanlardan biridir.

²⁰ Belgin Demirsar Arlı, Ara Altun, **Anadolu Toprağın Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi**, Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul, 2008,s.233.

²¹ Şerare Yetkin, **Türk Mimarisi**, Bilgi Yayınevi, Ankara,1970, s.244.

²² Suna Doğaner, **Türkiye Kültür Turizmi**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s.148.

Şekil 10 : Sultanahmet Camii'nin coğrafi konumu

Süslemeler bakımından oldukça zengin olan Camii'de üst kattaki mahfilleri kaplayan çini süslemeler Topkapı Sarayı'ndan sonraki en zengin çini koleksiyonunu oluşturmaktadır. Camii'nin hünkâr mahfili de altın yıldızlı çinilerle kaplanmıştır.²³ Camii, özellikle mavi rengin hâkim olduğu çini ve kalemişi süslemeleriyle ünlüdür ki bu nedenle bilhassa turistler tarafından "Mavi Camii" olarak bilinir.(Foto 39-40).

²³ Aslanapa, a.g.e., s.454.

Foto 39 : Sultanahmet Camii'nden bir görünüm

Foto 40 : Sultanahmet Camii kadınlar mahfili çiniler

20.000'den fazla İznik çinisi ile süslenmiş olması yapının mimari ve sanatsal yönden dikkat çeken en önemli yanıdır.²⁴ Yapıyı sadece bir ibadethane olmaktan öteye taşıyan bu çini bezemelerde sarı ve mavi tonlarında geleneksel bitki motifleri görülmektedir (Foto 41-42).

Foto 41 : Kadınlar Mahfili çinilerinden detay

Foto 42 : Camii'nin çinilerinden detay

²⁴ Fitzroy Dearborn, **International Dictionary of Historic Places**, Volume 3, Southern Europe, s.335.

Cami ile ilgili kayıtlardan öğrenilen bilgilere göre 21043 levhadan oluşan cami çinileri, saray nakkaşhanesinde Hasan adında bir usta öncülüğünde hazırlanmıştır. Camii'nin duvar kaplamalarında kullanılan çiniler ya aynı desenli karoların getirilmesiyle oluşan panolar şeklinde ya da değişik parçaların birleşimiyle ortaya çıkmış büyük kompozisyonlar şeklinde düzenlenmiştir. Çinilerdeki renk ve düzenlerin yapılış tarihleri ve yapıldıkları atölyelerin İznik ve Kütahya olmasına göre farklılık gösterdiği görülmektedir. İznik ve Kütahya atölyelerinin XVI. Yüzyıl sonu ve XVII. Yüzyıl başına tarihlenen ürünleri olarak caminin çini süslemelerinde zengin bir çeşitlilik göze çarpar.²⁵ Çinilerde genellikle beyaz zemin üzerine firuze, kırmızı, mercan, mavi, mor, siyah, yeşil gibi renkler kullanılmakla birlikte lacivert rengin ön plana çıktığı görülmektedir. Panolardaki çeşitli çiçek grupları, selviler, asma dalları, narçiçekleri, karanfiller, laleler, menekşeler, sümbül ve yaseminler, üzüm salkımları gibi bitkisel motifler Sultanahmet Camii'ndeki güzelliği sağlayan unsurlardır.

Teknik, desen zenginliği ve renk bakımından en başarılı parçalar giriş kapısı üzerindeki galeride yer alan panolarda görülmektedir. Bu panolar canlı renkleri ve desen zenginliğiyle göze çarpar.

Sultanahmet Camii'nin mihrabı, minberi ve hünkâr mahfili de ayrı birer sanat yapıtıdır. İçi çiçek dolu motifli çinilerle kaplı olan mihrabı mermerden yapılmış üzerinde servi motifleri bulunan sütunluklarla bezenmiştir. Geometrik geçmeli ve kabartmalı olan minber altın yaldızlıdır. Altın yaldızlı çinilerin sedef kakmalı kapısı ve ince duvar işlemesiyle hünkâr mahfili bir başyapıttır.

2.1.11. İstanbul Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü

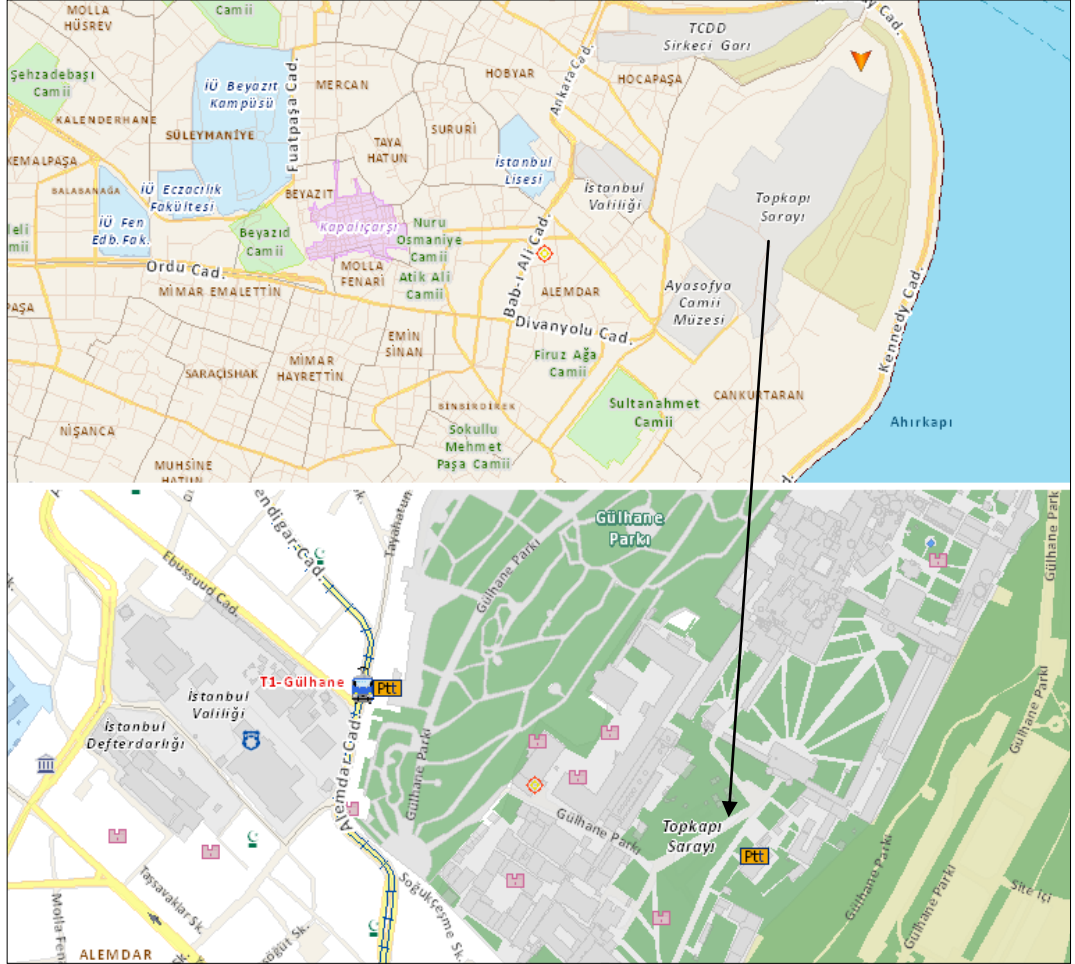
Revan Köşkü ile aynı kitabeye sahip olan Bağdat Köşkü'nün yapımına, IV. Murat Bağdat seferine giderken başlanmış ve 1639 yılında da bitirilmiştir.²⁶ İstanbul Sarayburnu'nda yer alan Topkapı Sarayı içerisinde (Şekil 11). Sefere çıkılırken yapımına başlanan köşkün, sultan seferden dönünce inşaatı bitirilmesine rağmen

²⁵ http://www.sultanahmetcami.org/resimler/files/2_%20Say%20Blten.pdf (12.05.15)

²⁶ Mehmet Önder, **Türkiye Müzeleri**, Türkiye İş Bankası, Ankara, 1999, s.179.

süslemeler bitirilememiştir. Bu muhteşem süslemelerin yapımı bir yıl kadar sürmüştür.

Şekil 11 : Topkapı Sarayı'nın coğrafi konumu

Manzarasıyla Boğaziçi'ne hâkim bir noktada bulunan köşk, Topkapı Sarayı'nın en güzel ve ilk şekli bozulmadan günümüze gelmiş bir parçasıdır.

Dış duvarları alt pencerelerin bitimine kadar renkli mermerlerle, pencerelerin bitiminden saçağa kadar XVII.Yüzyıl çinileriyle kaplanmıştır (Foto 43-44). Köşk'te yer alan çinilerin o döneme ait ahkâm defterleri eksik olduğu için nerede yapıldığı tam olarak belirlenememiştir. Bu çinilerin bir önceki yüzyıla ait çinilerle karıştırılarak kullanılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Kuzey rüzgârına maruz kalan bu çiniler büyük ölçüde zarar görmüş ve bazı yerleri de kötü biçimde tamir edilmiştir. Kapı seviyesinden itibaren beyaz zemin üzerinde narçiçeği ve enginar

yapraklı çiçeklerle bezenmiş olan bu çiniler, klasik devir Türk Çini Sanatı'nın son ve güzel örnekleridir.

Foto 43 : Bağdat Köşkü

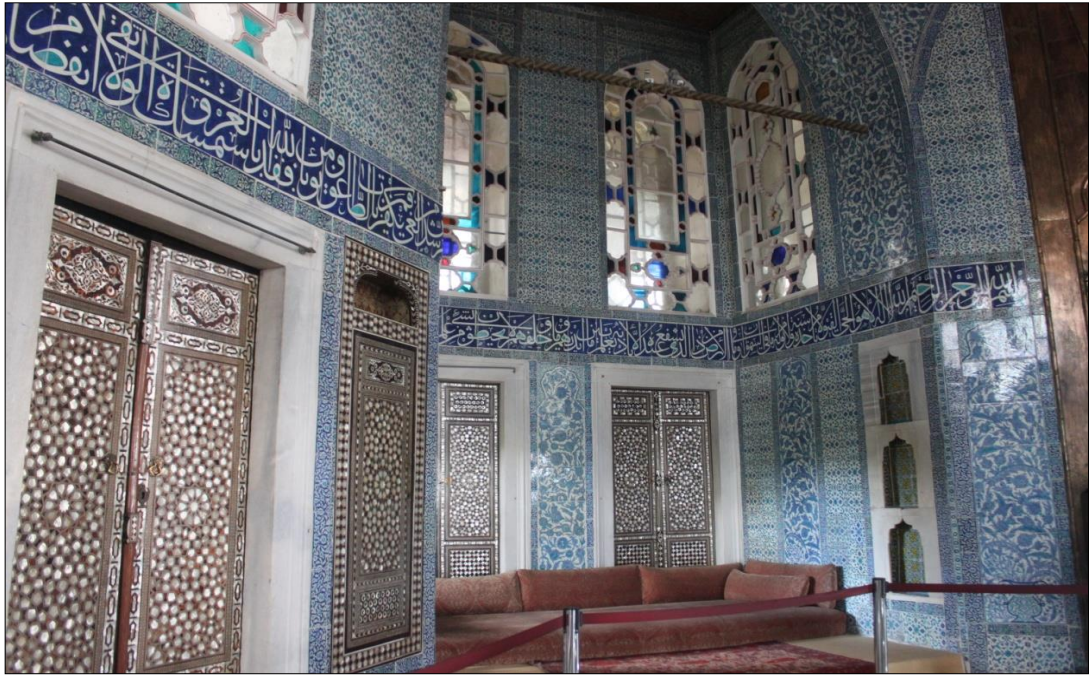
Foto 44 : Bağdat Köşkü'nden bir görünüm

Köşkün iç duvarları kubbe eteğine kadar çinilerle kaplanmıştır. Ocağın iki yanında bulunan büyük ölçülü çiniler, ölçülerinin büyük olmasının yanı sıra kullanılan kuş motifleriyle de oldukça nadir örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. İki pencere dizisi arasında mekânı çepeçevre dolaşan çini yazı kuşağı ise mavi zemin üzerine beyaz harflerle yazılmıştır.²⁷ Türk mimari ve süslemesinin en iyi korunmuş örneklerinden olan köşkün içi mavi rengin hâkim olduğu çini süslemeleriyle dikkat çekmektedir (Foto 45).

Ocağın iki yanında çiçekli bir dal üzerinde yer alan kuş figürleri çini bezemelerde çok ender görülen figürlerdir ve aynı bezemeler yine Topkapı Sarayı'nda 1640 tarihli Sünnet Odası'nda yer alan bir panoda da görülmektedir (Foto 46-47).

Foto 45 : Bağdat Köşkü iç mekân

²⁷ Semavi Eyice, "Bağdat Köşkü", **DİA**, İslam Ansiklopedisi, cilt:04, s.446.

Foto 46 : Bağdat Köşkü kuş figürlü çini süslemeler

Foto 47 : Sünnet Odası kuş figürlü çini süslemeler

2.1.12. İstanbul Topkapı Sarayı Revan Köşkü

İstanbul Topkapı Sarayı'ndaki köşklere birisi olan Revan Köşkü dördüncü avlunun içerisinde ve kutsal emanetler bölümünün yanındadır. Sultan IV. Murat'ın Revan zaferinden sonra 1635 yılında inşa edilmiştir.²⁸

Üç eyvanlı sekizgen kubbeli bir plan şemasına sahip olan Revan köşkü, avluda set üstünde yer almaktadır. Girişi has oda cephesinde bulunmakta ve batısındaki havuz cephesinde revaklar yer almaktadır. Köşkün cephelerine bakıldığında alt pencere hizasına kadar mermer kaplamalı, üst bölümünün ise saçak altına kadar çini süslemeli olduğu görülür (Foto 48-49). Köşk çift pencere düzenine sahiptir ve iç mekân kubbedeki dört pencere ile aydınlatılmaktadır. Açıklıkların dışında kalan yerler ise kubbe altına kadar tamamıyla çini ile kaplanmıştır.²⁹

Foto 48 : Revan Köşkü

²⁸ Önder, a.g.e. ,s.178.

²⁹ Metin Sözen, **Topkapı**, Golden Horn, İstanbul, 1998, s.114.

Foto 49 : Revan Köşkü'nden bir görünüm

Foto 50 : Revan Köşkü iç mekândan bir görünüm

Plan ve süsleme özelliği bakımından Bağdat Köşkü'nün küçük bir örneği olan yapının içinde mermer kapı, pencere şöveleri ve dolap kapılarından başka her yer kubbe eteğine kadar mavi-beyaz çinilerle kaplanmıştır (Foto 50).

Kültürel miras, turizm strateji belgeleri tarafından turizmi geliştirmek amacıyla önemli bir alan olarak görülmektedir. Müzeler ise kültürel miras turizminin kurumsal öğelerinden biridir ve turizm ile müzeler arasındaki ilişki gelişirken hem turizm gelişmekte hem de müzeler yeni ziyaretçiler kazanmaktadır.³⁰

Müzelerin turizm sektörü içerisindeki konumu ve ülke ekonomisine katkısı nedeniyle ülkelerin tarih, kültür ve sanatını tanıtmakla birlikte ziyaretçi sayısının da giderek artmasını sağlamaktadır. Ülkemizde Topkapı Sarayı Müzesi içerisinde yer alan köşkler, sergi mekânları, kütüphaneleri, kubbealtı, arz odası ve haremi ile dünyanın en zengin ve en çok ziyaret edilen müzelerinden biridir.

Osmanlı Sarayı'nın ihtişamını yansıtan saraylardan biri olan Topkapı Sarayı, İstanbul'un turizminde başlıca çekici unsurlardandır. Bunun nedeni coğrafi konumu, tarihçesi, mimari ve süsleme özellikleridir. İstanbul'un en çok ziyaret edilen diğer tarihsel yapılarının toplu olarak bulunduğu Sultanahmet'te yer alan Saray, görsel olarak da kentin sur içi topografyasında 7 tepesinden 1.tepe üzerinde denizden kente girişte kentin denizden giriş imajını oluşturur. 70.000 m² kuruluş alanı, Türk çadır mimarisini yansıtan yapıları ve ilave yapılarla adete bir kent gibidir. İstanbul'un fethinden sonra 1473'de tamamlanan yapı, Abdülmecid'e kadar 380 yıl Osmanlı Devleti'nin padişahlarının oturduğu ve devleti yönettiği mekandır.³¹

Araştırmaya konu olan çini sanatının en güzel örneklerinin yer aldığı yapılardan Bağdat ve Revan Köşkleri, zengin süslemeleriyle ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Çini süslemeler Topkapı Sarayı'nın diğer bazı bölümlerinde de yer almakta ve günümüzde büyük turist kitlelerini kendisine çeken Topkapı Sarayı'nın ihtişamını daha da arttırmaktadır.

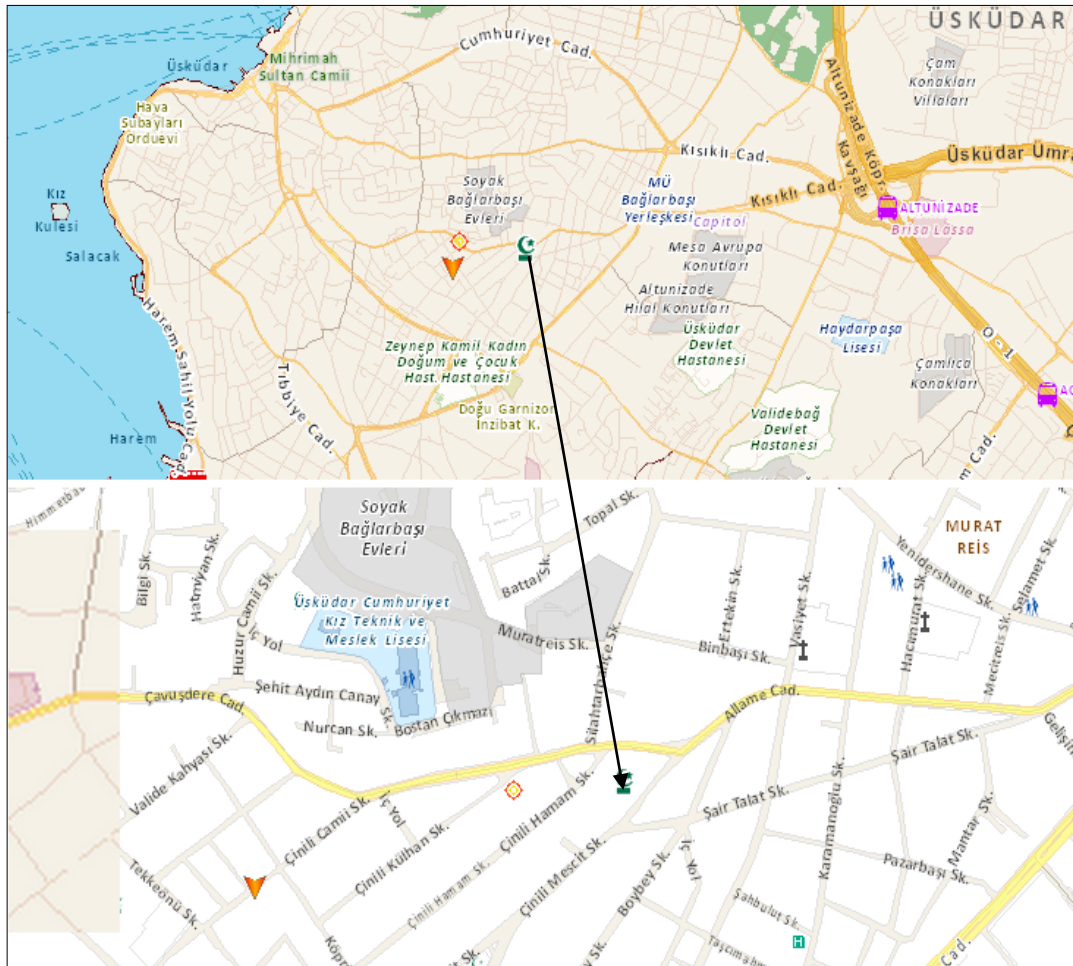
³⁰ Lee Jolliffe, Ronnie Smith, "Heritage, Tourism and Museums: The Case of the North Atlantic Islands of Skye, Scotland and Prince Edward Island, Canada" , **International Journal of Heritage Studies**, (7)2,2001, s.150.

³¹ Doğaner, **a.g.e.**, s.150.

2.1.13. İstanbul Üsküdar Çinili Camii

Çinili Camii, Sultan IV. Murat döneminde annesi Kösem Sultan tarafından 1640 yılında yaptırılmıştır. İçerisinde medrese, sıbyan mektebi, çeşme, şadırvan, çifte hamam, sebil, hazire ve Kösem Sultanın kethüdası Behram Ağa ve eşinin kabirlerinin yer aldığı külliyyede yer alan Camii'nin mimarının Koca Kasım Ağa olduğu ileri sürülmüştür. Üsküdar'ın Murat Reis mahallesinde yer alır (Şekil 12).

Şekil 12 : Çinili Camii'nin coğrafi konumu

XVII. Yüzyıl dini mimari özellikleri ve süsleme unsurlarını bir arada içeren tipik yapılardan biri olan İstanbul Çinili Camii'nde taş, ahşap ve kalemişi türünde süslemelerin yanında bu yapıya özgü çini süslemeye daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Cami, iç ve dış cephede XVII. Yüzyıl karakteristik özelliklerini

gösteren Kütahya sır altı çinileri ile kaplanmıştır. Bu çiniler biraz yıpranmış olsalar da özelliklerini yitirmemişlerdir (Foto 51).

Foto 51 : Çinili Cami'nin mihrabı ve minber Külahı

Caminin çini süslemeleri yapıda üç ayrı yerde karşımıza çıkar. Bu çiniler üst pencerelerin alt hizasına kadar olan yüzeylerde, minberin külahında ve son cemaat yerinde girişin iki yanında yer alan pencerelerin alınlıkları ile tüm kuzey duvarında pencerelerin üst söve seviyesine kadar yer almaktadırlar. XVII. Yüzyıla ait Kütahya çinisi olan bu çiniler, şeffaf sır altına boyama tekniği ile yapılmıştır ve desenleri lacivert renkle kontürlenmiştir. Levhalarda yer alan motiflerin stilize ve natüralist üslupta olduğu görülür.³²

³² Gülçin Erol, "Çinili Cami ve Külliyesi", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 3, İstanbul, 1989.s.37-43.

Motiflerde hatai grubu çiçeklerinden şakayık, lale, hatai ile birlikte rumi, tepelik ve bulut motifleri karşımıza çıkar. Renk olarak ise kırmızı, beyaz, kobalt mavisi, lacivert, firuze ve yeşil kullanılmıştır.³³

Duvarlarda yer alan çini süslemeler üstten bir kitabe kuşağı ile sınırlandırılmıştır. Dolap ve pencere alınlıklarında ise çini panolar halinde iri harflerle yazılan ayetler bulunur. Ana mekan zeminden itibaren üst pencerelere kadar çiniyle kaplanmıştır. Kütahya işi olan ve sır altı tekniğinde yapılmış şakayık, lale ve sümbüllerden oluşan natüralist kompozisyonlu çini süslemeler, Klasik Türk Çini Sanatı'nın son örneklerini teşkil etmeleri bakımından önem taşırlar.³⁴

Son cemaat yerindeki çinilerde stilize edilmiş narçiçekleri, küçük çiçekler, lale ve sümbüllerden oluşan girift bir kompozisyonun bütün cephe boyunca tekrarlandığı görülmektedir.

Bu yapıdaki çiniler XVII. Yüzyıl ortalarında Kütahya fabrikalarının faaliyet halinde bulunduklarını göstermektedir. XVII. Yüzyılda Osmanlı Çini Sanatındaki değişim burada izlenebilmektedir. Buna göre XVI. Yüzyıl çinilerindeki tasarım özellikleri de görülen tam yuvarlak dönen dalların XVII. Yüzyıl'da oval olarak şekil değiştirerek deforme edilmesi; kullanılan hammadde de kalite düşüklüğü, renklerin canlılığını kaybetmesi sırlarda çatlama oluşması ve parlaklığın yok olması XVII. Yüzyıl özellikli Çinili Camii çinilerinde de net olarak görülmektedir. Camii'deki çinilerde yer yer yıpranmalar ve yerinden düşmeler görülmektedir. Düşen çinilerin yeri Çinili Camii çinileri ve harç ile geliş güzel bir şekilde doldurulmuştur (Foto 52).

³³Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Çinili Külliye", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, s. 519-522.

³⁴ Gülçin Erol, "Çinili Camii Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 8, İstanbul, 1993, s.335-337.

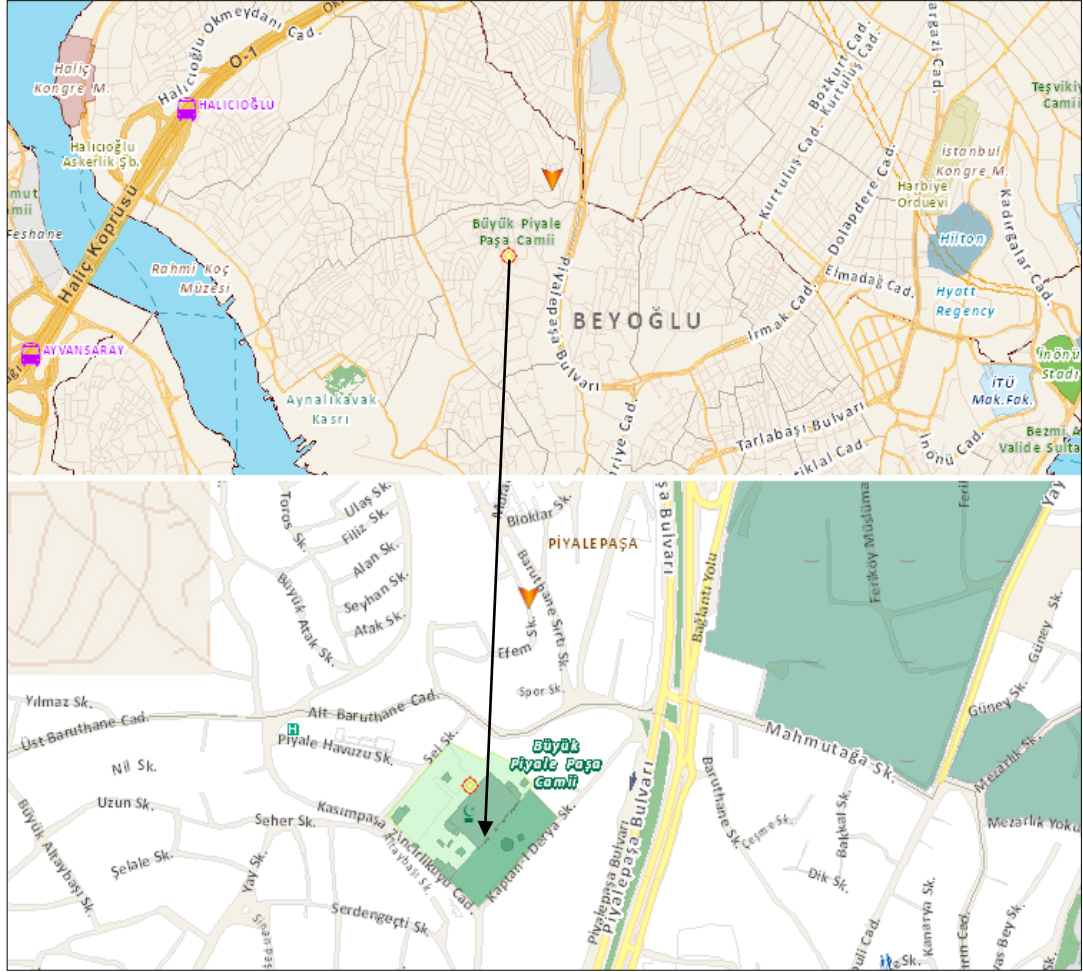
Foto 52 : Çinili Cami çinilerinden detay

2.1.14. İstanbul Piyale Paşa Camii

Camii, II. Selim'in damatlarından Kaptanıderya Piyale Paşa tarafından bir külliye programı dâhilinde 1573 yılında inşa edilmiştir. İstanbul'un Kasımpaşa semtinde yer alır (Şekil 13).

Şekil 13 : Büyük Piyale Paşa Camii'nin coğrafi konumu

Piyale Paşa Camii'nin barındırdığı süslemeler arasında bütünüyle çiniden yapılmış mihrap özellikle dikkati çeker. Külliye'nin inşa edildiği dönemde en parlak çağını yaşayan İznik çiniciliğinin sergilendiği bir mihrap olması açısından önem taşımaktadır. Mihrabın yüzeyini kaplayan çiniler birbirinden farklı bitkisel kompozisyonlar gösterir (Foto 53). Hepsisi sır altı tekniğiyle imal edilmiş olan bu çinilerin büyük çoğunluğu beyaz zeminlidir. Mihrap çinilerinin bir kısmı son yıllarda çalınmış yerine Kütahya yapımı karolar konmuştur.

Foto 53 : Piyale Paşa Camii'nin çini mihrabı

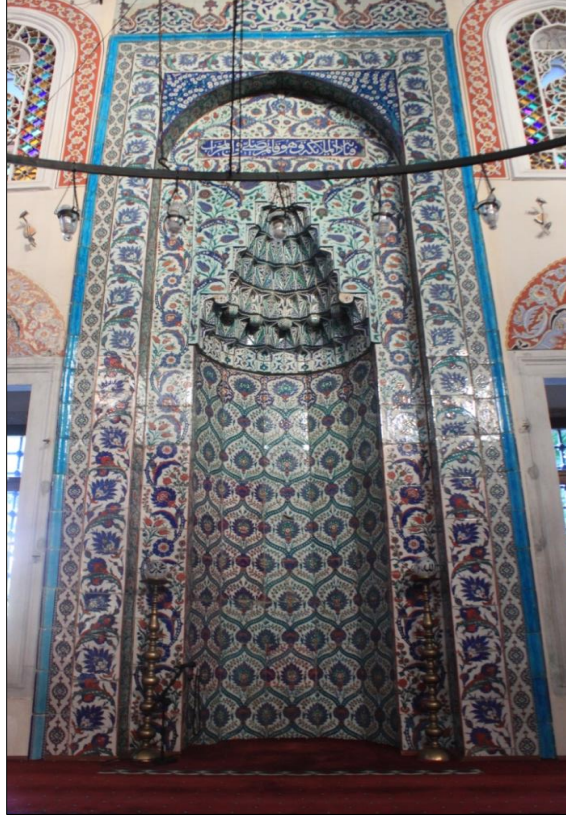

Foto 54 : Piyale Paşa Camii'nden genel bir görünüm

Mihrabın yanı sıra caminin arka mekânında batı, kuzey ve güney duvarları boyunca devam eden ayet kuşağı da yapının diğer bir önemli çini bezemesini oluşturmaktadır (Foto 54).

Genel olarak Piyale Paşa Camii'ne ait olduğu bilinen çini süslemelerden bazıları bugün Almanya'ya Staatliche Museum zu Berlin, Köln Kunstgewerbe Museum, Fransa'da Louvre, Portekiz'de Lizbon, Gülbenkian Koleksiyonu, Avusturya'da Viyana, Österreichisches Museum für angewandte Kunst müzelerindedir.³⁵

Paris'te Piyale Paşa Camii'nden geldiği iddia edilen pencere alınlığı çinileri bulunmaktadır. Ancak 1960 yıllarına doğru yapılan onarımlar sırasında pencerelerin üstlerindeki tahfif kemerlerinin içlerinde kalem işi nakışlar bulunmuştur. Böylece bu çinilerin pencere alınlıklarına ait olamayacağı anlaşılmışsa da gerçekten bu Camii'den getirilmişse nereden söküldüğü tespit edilememiştir.

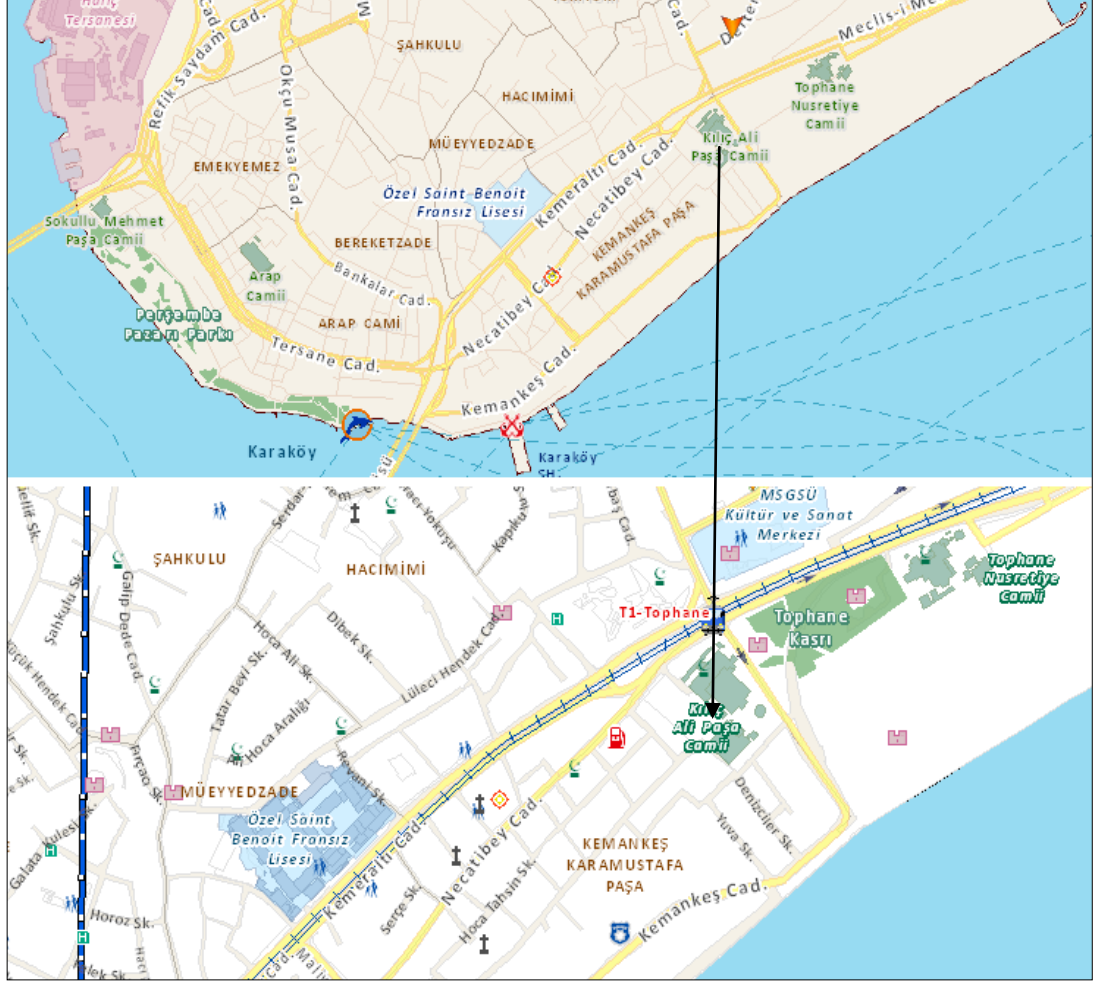
2.1.15. İstanbul Kılıç Ali Paşa Camii

Kılıç Ali Paşa Camii, Kaptan-ı Derya Kılıç Ali tarafından 1580 yılında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. İstanbul'un Tophane semtinde yer alır (Şekil 14). Yapımında Ayasofya ile aynı plan ve yükselişin görülmesi ve deniz üzerinde kurulan ilk camii³⁶ olması gibi özellikleriyle dikkat çeken yapı içerisinde yer alan çinilerle de yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir.

³⁵ Semavi Eyice, "Piyale Paşa Cami Çini Alınlıkları", **Çağrı Dergisi**, Sayı 202, İstanbul 1974, s.7-8.

³⁶ <http://osmanlilar.gen.tr/Yazilar/deryanin-uzerine-kurulan-ilk-cami.html> (18.05.2015)

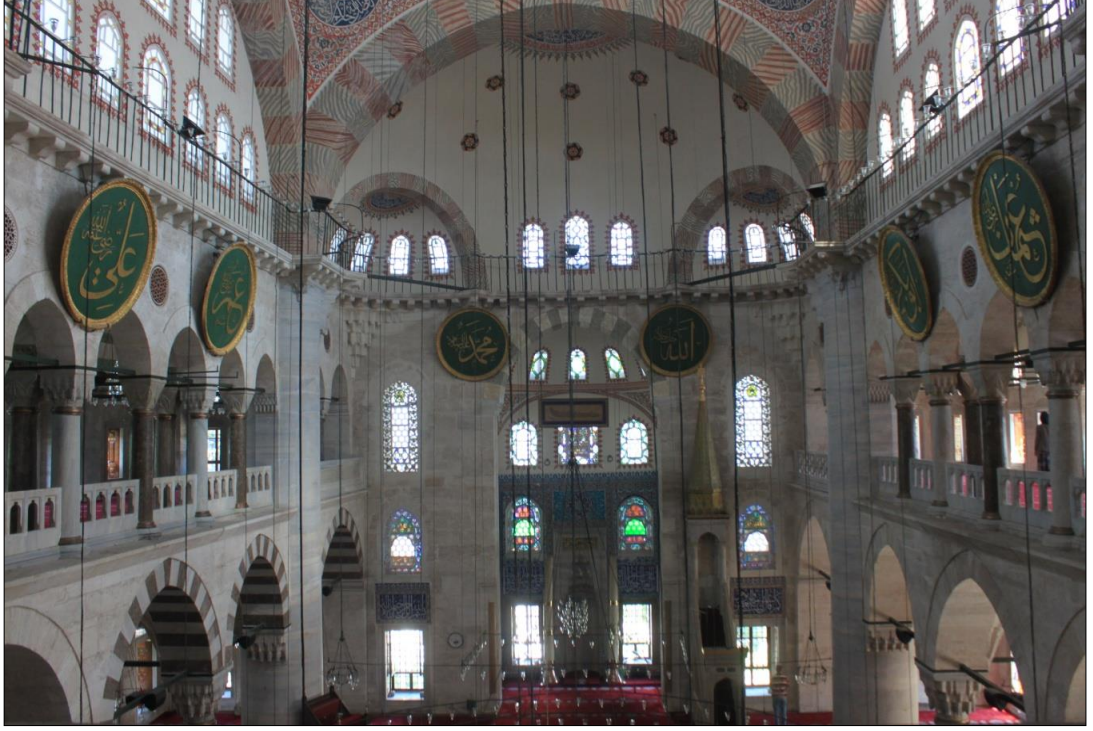
Şekil 14 : Kılıç Ali Paşa Camii'nin coğrafi konumu

Sinan'ın diğer eserlerine nazaran daha fazla süsleyici unsura yer verdiği görülen bu yapıda, zemin pencerelerinin tümünün üzerinde dikdörtgen şeklinde çiniden hat panolar bulunur. Süslemede uyumlu bir şekilde meydana gelen sade görkem, mihrap duvarında gösterişe kaymayan ancak özenli süslemede belirginleşmiştir. Kible duvarının ana mekâna bakan bölümünde tüm kemerli pencereler, zarif vitraylarla işlenmiş, mihrap yarım kubbe ile örtülmüş, köşeleri sütunçelerle iç yüzeyleri de çiçek çinileriyle donatılmış ve mekanın odağı haline getirilmiştir (Foto 55).³⁷

³⁷ Gözde Ramazanoğlu, **Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.92-93.

Foto 55 : Kılıç Ali Paşa Camii’nden bir görünüm

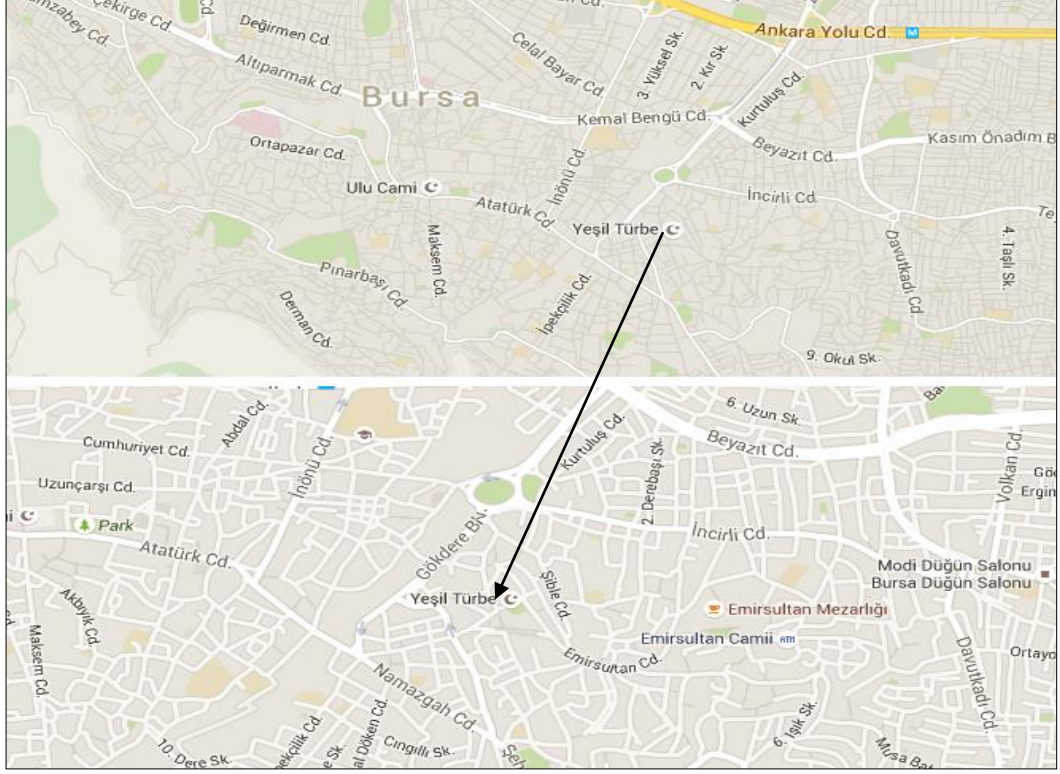
Caminin son cemaat bölümünde de kaliteli çiniler yer alır. Bu çiniler, ana kapının bulunduğu duvarda ve kapının iki yanında ikişer adet hat yazılı panodan oluşur.

2.1.16.Bursa Yeşil Camii ve Türbe

Bursa’da Çelebi Mehmed tarafından yaptırılan Yeşil Cami, onunla birlikte yapılan medresesi ve I. Mehmed’in türbesinden oluşan Çelebi Mehmet Külliyesi, özellikle çini bezemesinin olağanüstü tasarımı ve kalitesi ile ilk Osmanlı bey ve sultanlarının yaptırdıkları imaret-zaviye yapılarının en ünlüsüdür.³⁸ Bursa’nın en önemli eserlerinden kabul edilen yapıları bünyesinde barındıran külliye, Yeşil semtine adını vermektedir (Şekil 15).

³⁸ Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayıncılık, İstanbul,2007, s.96.

Şekil 15 : Yeşil Külliye'nin coğrafi konumu

Erken dönem Osmanlı mimarisinin en gözde yapılarından biri olan Bursa Yeşil Camii, zengin ve gelişmiş mimarisine rağmen asıl önemini süsleme özelliklerinden almaktadır. Yüksek kalite ve zenginlikte çini bezemelere sahip yapının çini ustası Mehmed Mecnun'dur. Mozaik çini tekniğinin kendisinden önceki dönem çinilerinden ayrılan özellikleri ve ilk kez bu eserde rastlanan renkli sır tekniğindeki çinileri, Türk çini sanatındaki düzenli ve sürekli gelişmeyi gösterir. Ahşap, alçı, çini, kalem işi, taş, maden gibi malzemelerden oluşan süslemelerin görüldüğü camii, yapıldığı dönem içerisinde insan elinden çıkabilecek tüm becerilerin gösterildiği bir yapıdır (Foto 56).

Foto 56 : Bursa Yeşil Camii’nden bir görünüm

Bursa Yeşil Camii’nde renkli sır tekniğindeki çinilere de rastlanmaktadır. Camii’nin mihrabının tamamı, müezzin mahfilleri, hünkâr mahfili, harim ve giriş eyvanı, yan eyvanlar, pervazlar, tabhane odalarındaki pencere ve kapı alınlıklarının tamamı renkli sır tekniğindeki çinilerle bezenmiştir.

Çini hamuru olarak kırmızı rengin kullanıldığı ve renkli sır tekniğinde yapılan bu çinilerin önemli bir kısmı kabartmalı ve kazıma teknikli süslemelerden oluşmuştur. Renk olarak kullanılan firuze, lacivert, beyaz, sarı gibi renklerin yanı sıra yer yer kırmızı tahrirler olması dikkat çeker.³⁹

Yeşil Camii’nin mihrabı, Edirne Muradiye Camii’nin mihrabıyla birlikte Anadolu’da Türk çağı mimarisinin en önemli renkli sır bezemeli başyapıtlarından biridir. Renkli sır çiniler, mihrabın karakteristik silmelerine kolayca uyum sağlayabilecek bir tekniktir. En dışarıda bir yazı şeridi, onu izleyen bir mukarnas şeridi ve daha içeride de kabartma bir geometrik bezeme şeridi mihrap nişini çevrelemektedir (Foto 57). Bu mihrap çinilerinin renk ve desenleri Timur devrine ait

³⁹ Nilgün Cura, “Erken Osmanlı Mimarisinde Renkli Sır Tekniğindeki Çiniler 1300-1453”, **Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2008.s.16.

yapılmış benzerlerini andırır. Bu kadar yakın benzerlikten aynı ekole mensup olan işçilerin her iki tarafta çalışmış olmaları akla gelmektedir.

Foto 57 : Bursa Yeşil Camii mihrabı

Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Osmanlı devrinden zamanımıza gelen en eski çinilerin İznik Yeşil Camii'nin (1391-1392) minaresinde gördüğünü belirtmiş ve XV. Yüzyıl başında Çelebi Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Bursa Yeşil Camii ve Türbe çinilerinde Osmanlı çiniciliğinin şaşılacak bir olgunluk ve inceliğe eriştiğinden bahsetmiştir.⁴⁰

Çelebi Mehmet'in kendi adına yaptırdığı Yeşil Türbe ise Türk mezar anıtları arasında en ihtişamlılarından biridir (Foto 58). İnşası, 1421 tarihinde sona ermiştir.

⁴⁰ Ernst Diez, Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1955, s.214.

Foto 58 : Bursa Yeşil Türbe

Yeşil Camii’de görüldüğü gibi Yeşil Türbe’nin de duvarları 3 metre yüksekliğe kadar koyu yeşil renkli ve altı köşeli çinilerle kaplanmıştır. Onun üzerinde ise beyaz zeminli, renkli hatayi motiflerle süslü bir bordür dolaşmaktadır. Pencere üzerinde yer alan çiniler bitkisel motiflerle süslü mozaik çini iken, altı köşeli çinilerin kapladığı zemin üzerinde görülen şemseler ise renkli sırlı çinidir. Pencere alınlıklarında da mozaik çiniler kullanılmıştır. Bunlar mavi zemin üzerine mavi kenarlı ve beyaz renkli yazılarla süslenmiştir (Foto 59).⁴¹

⁴¹ Suzan Argavun, “Bursa Yeşil Cami ve Yeşil Türbe Çinileri” , **Mezuniyet Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul 1951,s.13.

Foto 59 : Bursa Yeşil Türbe’den bir görünüm

Kıble tarafında yine çinilerle kaplı ve çini bir tepeliğe sahip olan 3 metre yüksekliğinde bir mihrap bulunmaktadır. Bu mihrap, İznik çiniciliğinin bir şaheseri olarak görülmektedir.⁴² Levha halinde sınırları belirtilmiş olmasına rağmen kendi içerisinde serbest bir kompozisyon oluşturması, sadece Yeşil Türbe mihrabında ait bir özelliktir.⁴³ Renk olarak koyu mavi, sarı, yeşil, turkuaz, siyah ve beyazın kullanıldığı mihrapta sarı ve yeşilin kullanılması Bursa için bir yeniliktir. Eşsiz bir sanat eseri olarak karşımıza çıkan Yeşil Türbe’nin mihrabı Yeşil Camii ve Edirne 2.Murad Camii’lerinin mihraplarıyla da benzerlik göstermektedir (Foto 60).

⁴² Ceyda Aktuna, “Bursa Yeşil Külliye”, **Mezuniyet Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk-İslam Sanatı Kürsüsü, İstanbul,1974,s.55-56.

⁴³ Aziz Doğanay, “Erken Devir Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat”, **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,1994,s.63.

Foto 60 : Bursa Yeşil Türbe mihrabı

Yeşil Türbe ve Camii, Timur yenilgisi sonrası sarsılan Osmanlıların yeniden dirilişinin göstergesi olmuştur. Bursa ile özdeşleşen ve adlarını kaplı oldukları çinilerin renklerinden alan bu eserler ülkemizin en güzel tarihi yapılarından olmakla birlikte Bursa ilinin kültürel turizmine de büyük katkı sağlamaktadırlar.

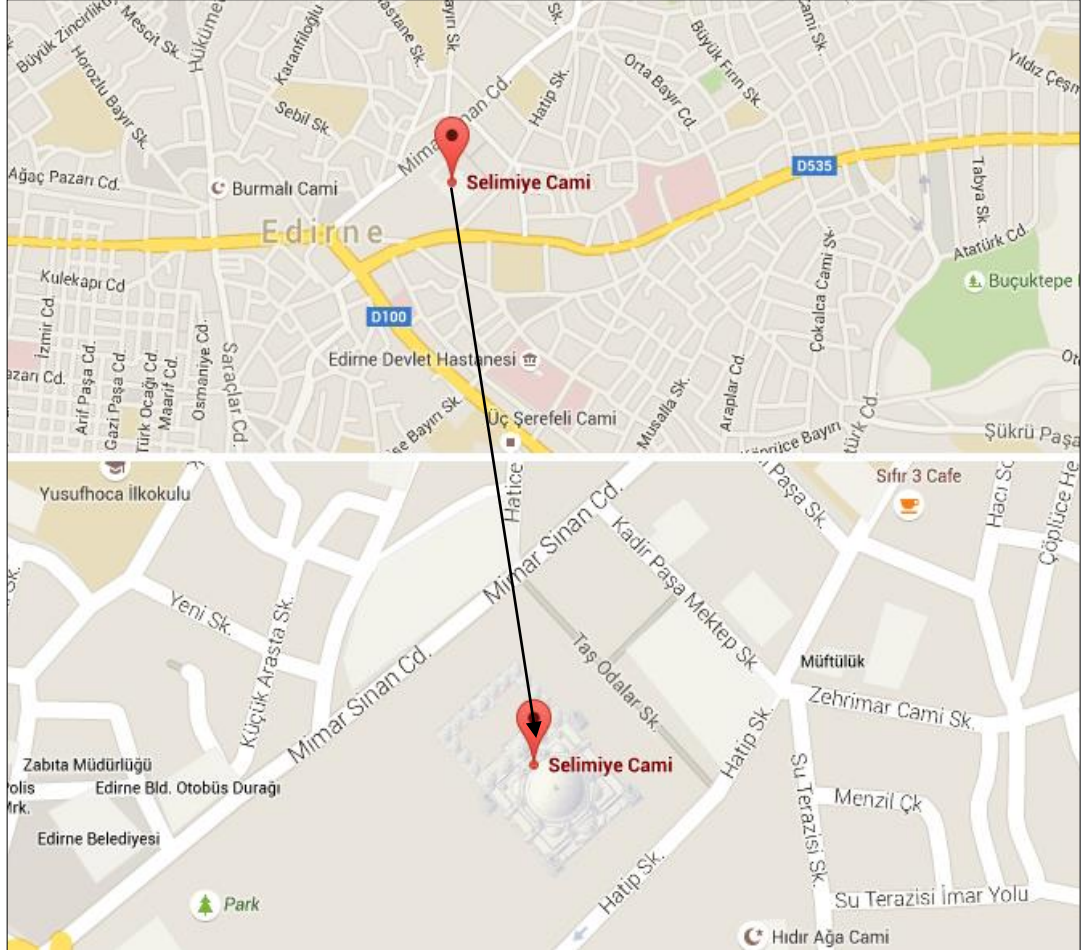
2.1.17.Edirne Selimiye Camii

Mimar Sinan'ın en olgun döneminin eseri olan ve Osmanlı Mimarisi'nin doruk noktasını teşkil eden Camii, Sultan II. Selim tarafından 1572 yılında yaptırılmıştır.⁴⁴ Camii, Mimar Sinan'ın ustalık dönemi eseri olması ve İstanbul dışındaki tek selatin camisi olması, 4 minareli olması, süslemeleri gibi özelliklerle

⁴⁴ Haluk Sezgin, **Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış**, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul,1984,s.214.

Edirne turizminin başlıca çekici unsurunu oluşturmaktadır.⁴⁵ Edirne ve Osmanlı İmparatorluğu'nun simgesi olan cami, kentin merkezinde yer almaktadır (Şekil 16).

Şekil 16 : Selimiye Camii'nin coğrafi konumu

Osmanlı ve dünya sanatında ayrı bir yeri olan yapının çini süslemeleri, XVI. Yüzyıl çiniciliğinin en güzel örnekleridir ve sıratlı tekniğinde İznik'te yapılmışlardır. Mihrap duvarı, minber, köşk duvarı, hünkâr mahfili duvarları, kadınlar mahfili, kemer köşelikleri, kible yönündeki pencere alınlıkları çinilerle bezenmiştir.

Bu bölümler içerisinde hünkâr mahfilinde yer alan çiniler zenginliği ve çeşitliliğiyle dikkat çeker. Hünkâr mahfili çinileri arasında saraydan getirilerek buraya sonradan konmuş olabileceği düşünülen iki elma ağacının oluşturduğu elmalı bir pano yer alır. Bu panonun Osmanlı çinilerinde özgün süsleme olarak ayrı bir

⁴⁵ Suna Doğaner, **Türkiye Kültür Turizmi**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s.150.

değeri vardır. Mahfil duvarlarının yarısını kaplayan çini süslemeler mihrap çinilerinden daha niteliklidir ancak düzenleme ve anıtsallık yönünden daha yalındır.

Selimiye Camii çinileri, İznik'in en parlak üretimi olup; 1572 tarihli bir fermanla buraya sipariş edilmiştir. Camiyi yaptıran II. Selim, pencerelere kadar çini süsleme olmasını, pencerelerin üstüne de çini ile Fatiha Suresinin yazılmasını istemiştir. Bu emre mihrap çıkıntısındaki çini düzeninde uyumuş fakat hünkâr mahfilinin çini düzeninde uyulmamıştır. Yapıda, çini panoların kalitesi ve desen zenginliği ile uygulanan bezeme programı günümüzün yegâne örneği durumundadır. Bu durum, Selimiye Camii'ni mimari başarısının yanında çini süslemeleri ile de önemli bir yere getirmiştir (Foto 61). Cami çinileri, başka yapılarda rastlanmayan özgün ve Osmanlı Mimarisi ile Türk Çini Sanatı içinde çok özel bir yere sahiptir.

Foto 61 : Edirne Selimiye Camii mihrap çıkıntısındaki çini süsleme

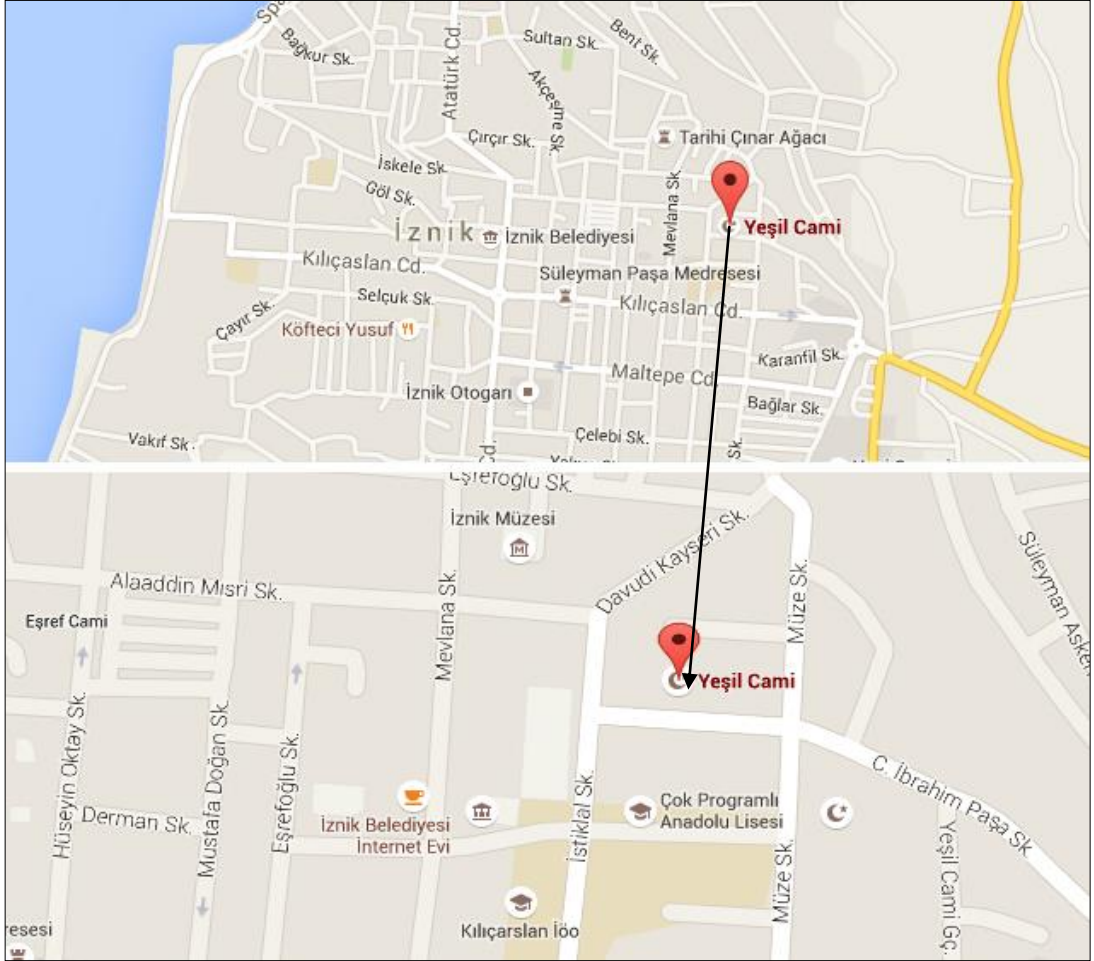

Edirne Selimiye Camii Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış bir şehirde yer alması ve Mimar Sinan'ın ustalık eseri olmasının yanında çini süsleme programıyla da Edirne'nin kültür turizminde adından söz ettiren yapılardan biridir.

2.1.18.İznik Yeşil Camii

Çandarlı Hayrettin Paşa tarafından yaptırılan Camii, beylikler dönemine aittir ve inşası 1392 yılında tamamlanmıştır. Mimari başarısı ve biçimsel güzelliği bakımından dikkat çeken cami, bu özelliği ile Osmanlı mimarlığının en erken örneklerindendir.⁴⁶ Lefke Kapısı yakınında yer alan yapı, İznik'in doğusundadır (Şekil 17).

Şekil 17 : İznik Yeşil Camii'nin coğrafi konumu

⁴⁶ Seyfi Başkan, **Türk Sanatı Üzerine Denemeler**, Stad Yayınları, İstanbul, 1990, s.153.

Minaresini kaplayan yeşil çiniler, camiye adını vermiştir.⁴⁷ Teknik ve süsleme bakımından Selçuklu geleneğini devam ettiren çinilerde renklerin zenginleştirildiği görülmektedir. Renk olarak firuze, mavi, yeşilin tonları, açık sarı ve beyaz kullanılmıştır.⁴⁸

Yunan işgali sırasında harap edilen cami, Cumhuriyetin ilk yıllarında bir onarım geçirmiştir. Bu onarım sırasında minarenin bütün çinileri sökülmüş ve yeni baştan orijinal şekline uygun olarak yapılmıştır (Foto 62).

Foto 62 : İznik Yeşil Camii'nden görünüm

2.1.19.İzmir Konak (Yalı) Camii

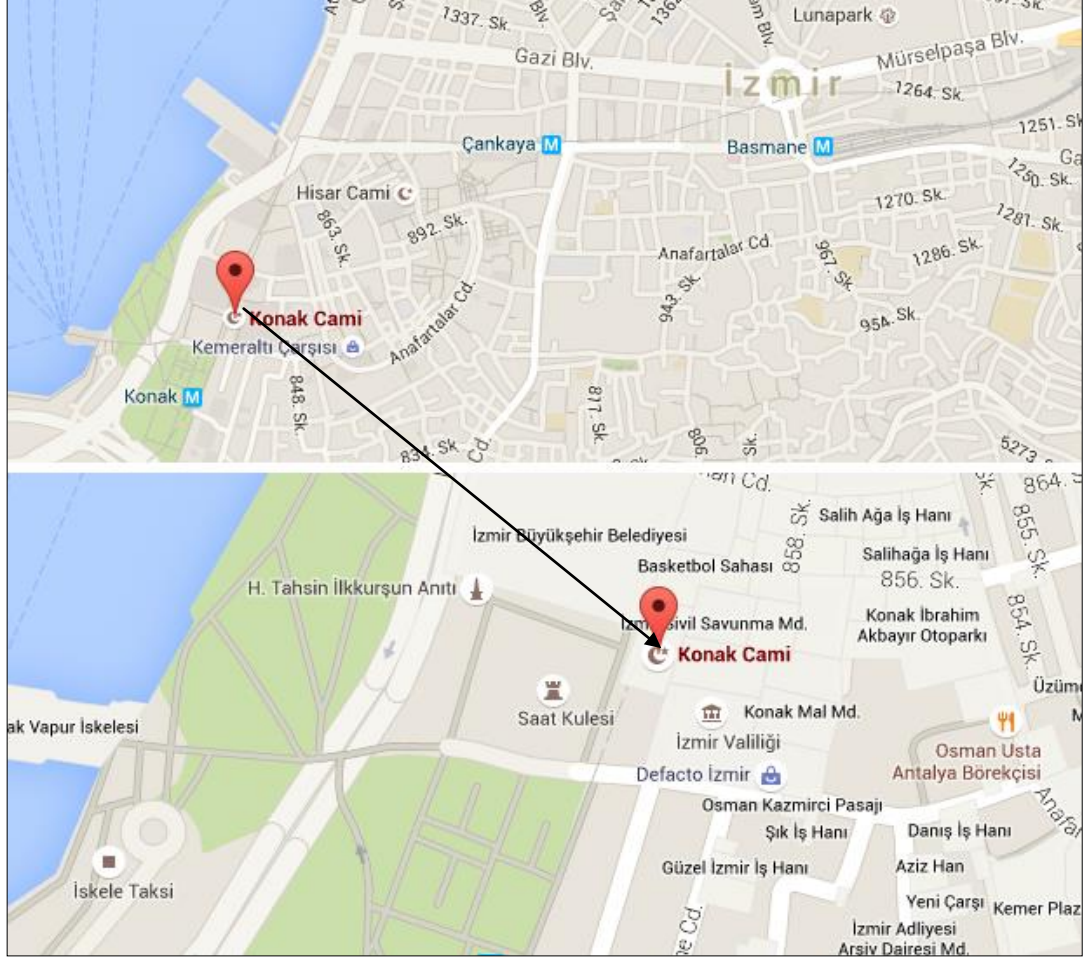
Hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığına dair kesin bir bilgi olmayan caminin inşa tarihi kimi kaynaklarda 1755 olarak verilmektedir. Konak Meydanı'nda yer alır (Şekil 18). Yapıldığı dönemde deniz kenarında bulunması nedeniyle "Yalı" isminin verildiği söylenir.⁴⁹

⁴⁷ Katharina Otto-Dorn, **Türkische Keramik**, 1957 Ankara,s.57-58.

⁴⁸ Yetkin, **a.g.e.** , s.196.

⁴⁹Nihat Aytürk ile Bayram Altan'ın birlikte hazırladıkları "Türkiye'de Dini Ziyaret Yerleri" kitabında caminin yapım tarihi 1755 olarak verilmiştir.

Şekil 18 : Konak Camii'nin coğrafi konumu

Camii, 1964 yılında bir onarım geçirmiştir. Bu onarım sırasında cephesindeki Kütahya çinilerinin bir bölümü sökülüş, sadece kapı ve pencere şövelerindeki çiniler bırakılmıştır (Foto 63-64).

Son düzenlemelerden önce dışı tamamen Kütahya çinileriyle kaplı olan yapının, bugün sadece pencere etrafları ve alınlıkları 19. Yüzyılın en güzel Kütahya çinileriyle süslüdür. Pencere kenarlarındaki çiniler beyaz zemin üzerine mavi, lacivert, kırmızı ve sarı renklerin kullanıldığı iri şakayıklar, çiçek rozetler, kıvrık yapraklar ve bahar çiçekleri ile bezenmiştir. Pencere kenarlarını mermer bir bordür kuşatmaktadır. Sivri kemerli alınlığın içerisinde ise firuze ve mavi üzerine beyaz süslemeler göze çarpar.⁵⁰

⁵⁰ http://www.serfed.com/content_files/dergi/12/10_MEKAN.pdf (18.03.2015)

Foto 63 : Konak (Yalı) Camii'nden bir görünüm

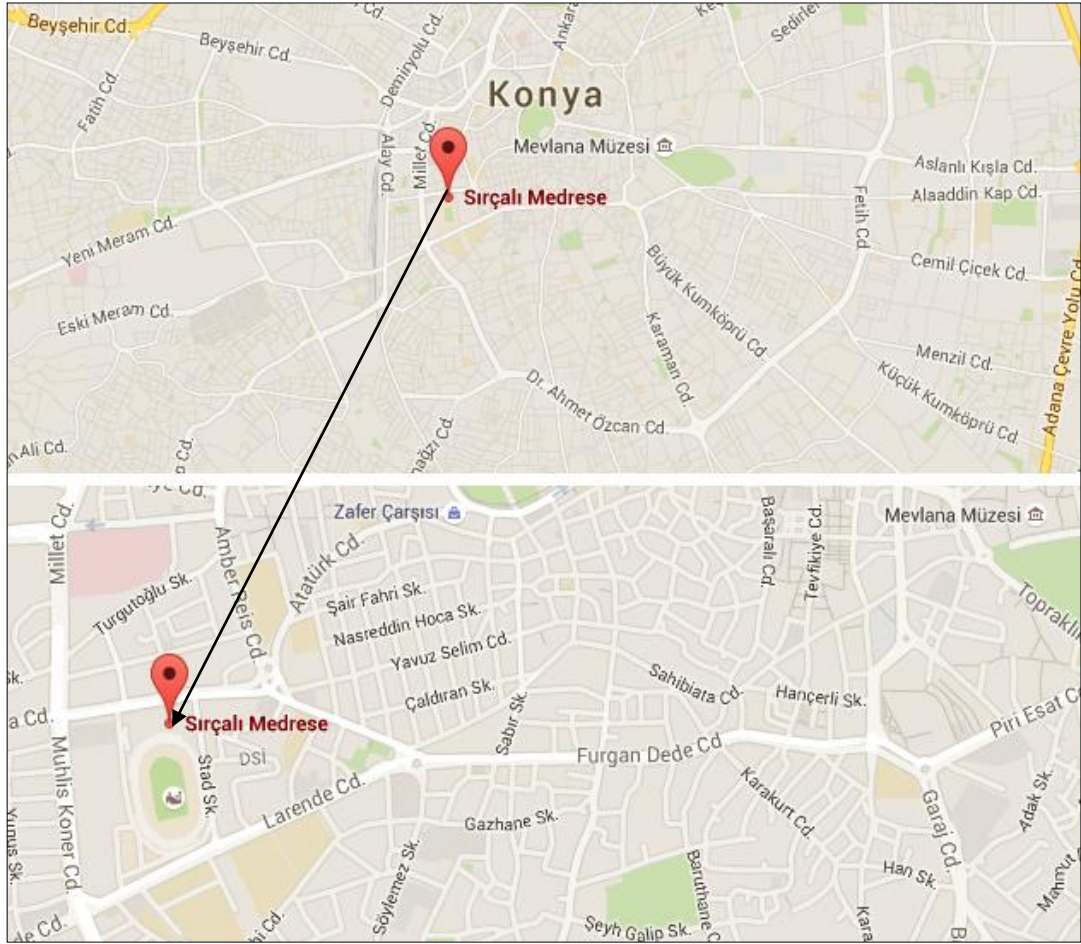
Foto 64 : Konak (Yalı) Camii, pencere kenarlarındaki çini süsleme

2.1.20.Konya Sırçalı Medrese

Konya Sırçalı Medrese, 1242 yılında Bedreddin Muhlîs tarafından Fıkıh ilmi eğitimi verdirilmek amacıyla yaptırılmıştır. Konya'nın Meram İlçesi'nde yer alır (Şekil 19).

Şekil 19 : Sırçalı Medrese'nin coğrafi konumu

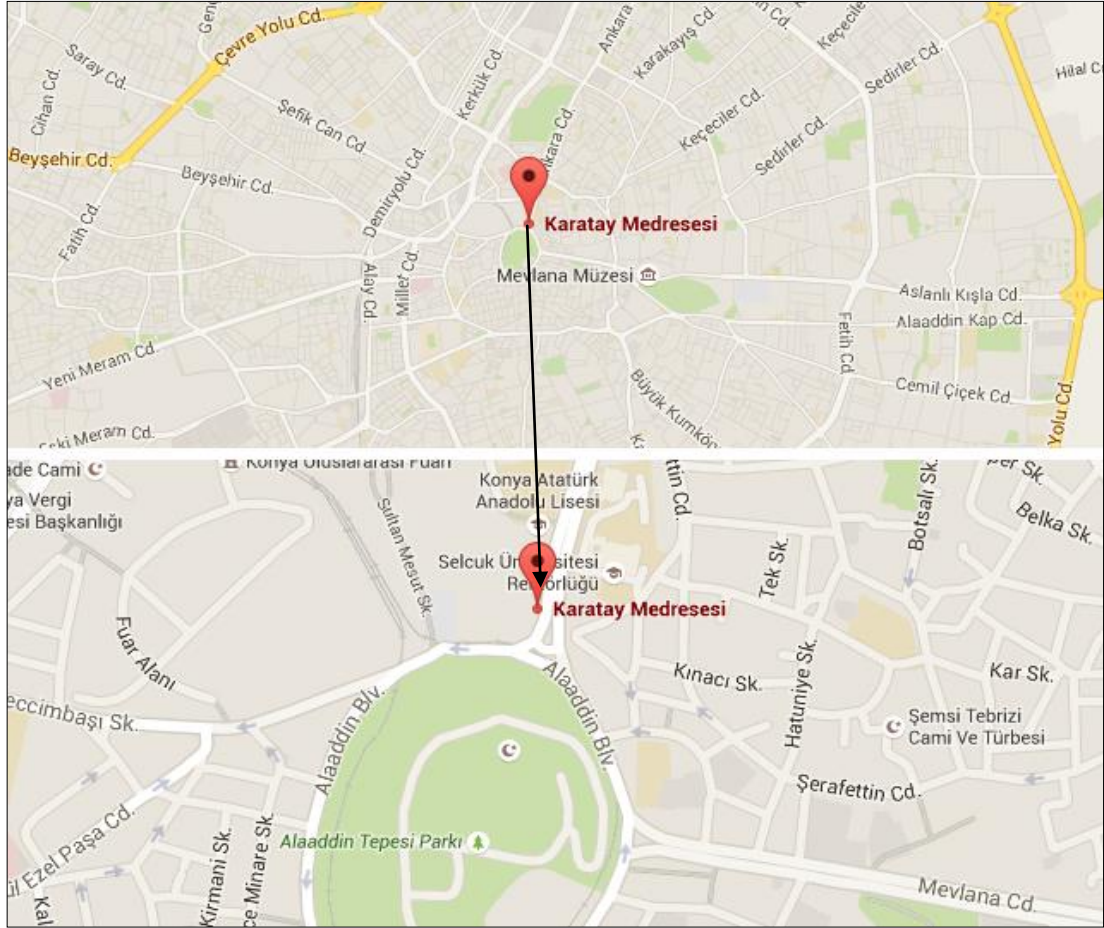
Muhammed bin Muhammed bin Osman el-benna'el-Tusi adlı bir ustanın yapının hem mimarı hem de çini ustası olduğu kabul edilir.

Girişin karşısında yer alan eyvan hem dersane hem de namaz kılmak için kullanıldığı için içerisine bir mihrap yerleştirilmiştir. Eyvanda yer alan bu mihrap, mozaik çini süslemeleri ile ünlüdür. Ancak eyvandaki dört renkli zengin çini süslemeler ve mihrap çinilerinin çoğu dökülmüştür.

2.1.21.Konya Karatay Medresesi

Karatay Medresesi, Sultan II. İzzeddin Keykavus zamanında, Vezir Celaledin Karatay tarafından, 1251 tarihinde yaptırılmıştır. Selçuklu çağıının en parlak eserlerinde olan yapı, ana eyvan, kubbeli merkezi bir hol ve etrafında sıralanan bölümlerden oluşur.⁵¹ Döneminin en büyük medresesi olan yapı, Karatay İlçesi'nde, Alaaddin Tepesi'nin kuzeyinde yer alır (Şekil 20).

Şekil 20 : Karatay Medresesi'nin coğrafi konumu

Ana mekâna girildiğinde giriş holünden itibaren muhteşem bir çini topluluğu göze çarpar. Bu çiniler kubbede, kubbe geçişlerinde, eyvanda, eyvanın iç kısmında ve pencere üstlerinde kullanılmıştır. Renk olarak firuze, lacivert, kobalt

⁵¹ M. Oluş Arık, "Anadolu Selçuklu Toplum Hayatında Çini", **Anadolu'da Türk Deri Çini ve Seramik Sanatı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2007,s.47.

mavisi ve siyah kullanılmıştır. Eyvan kemerini ve tonozunu kaplayan çinilerin bir kısmı dökülmüştür.

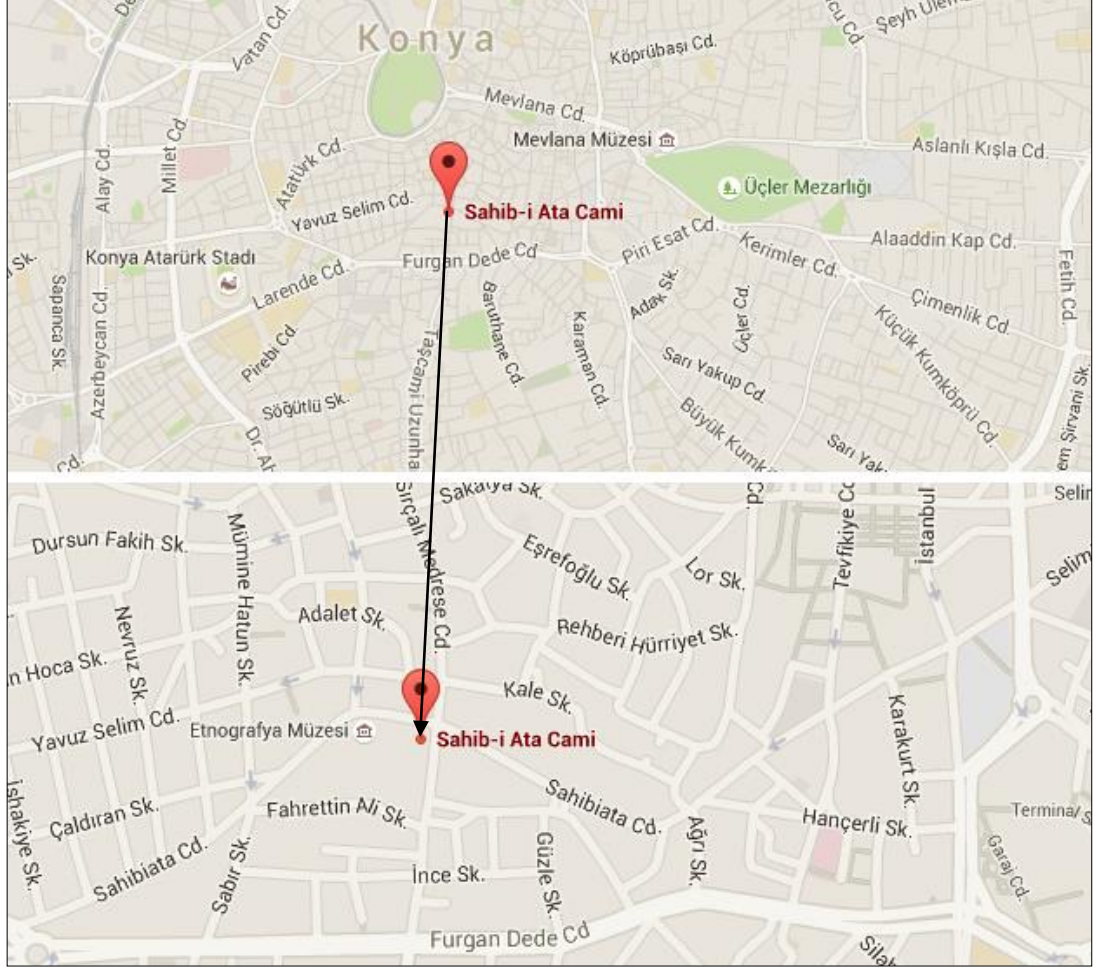
Yapının kubbesinde etek kısmından tepe kısmına doğru küçülen beyaz zemin üzerine 24 kollu yıldızlar yapılmıştır. Bu yıldızlarda firuze ve patlıcan moru renkler kullanılmıştır. Yıldızların arasına geometrik bezemeler eklenmiş ve bu şekilde kubbeye gökyüzü izlenimi verilmiştir. Çini süslemeleriyle dikkat çeken bu yapıda Kubad-Abad Sarayı buluntusu olan alçı ve çiniler sergilenmektedir.⁵² Yapı, bugün müze olarak kullanılır.

2.1.22.Konya Sahip Ata Camii

Sahip Ata Camii, Sultan II. İzzeddin Keykavus zamanında Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali tarafından, 1258 yılında yaptırılmıştır. Mimarı, Kelük bin Abdullah'tır. Camii, cephesindeki süslemesi ve çini minaresiyle bakanları cezptmektedir. Konya'nın Meram İlçesi'nde yer alır (Şekil 21).

⁵² Haşim Karpuz, "Konya Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi", **DİA**,2002,XXVI,s.195.

Şekil 21 : Sahip Ata Camii'nin coğrafi konumu

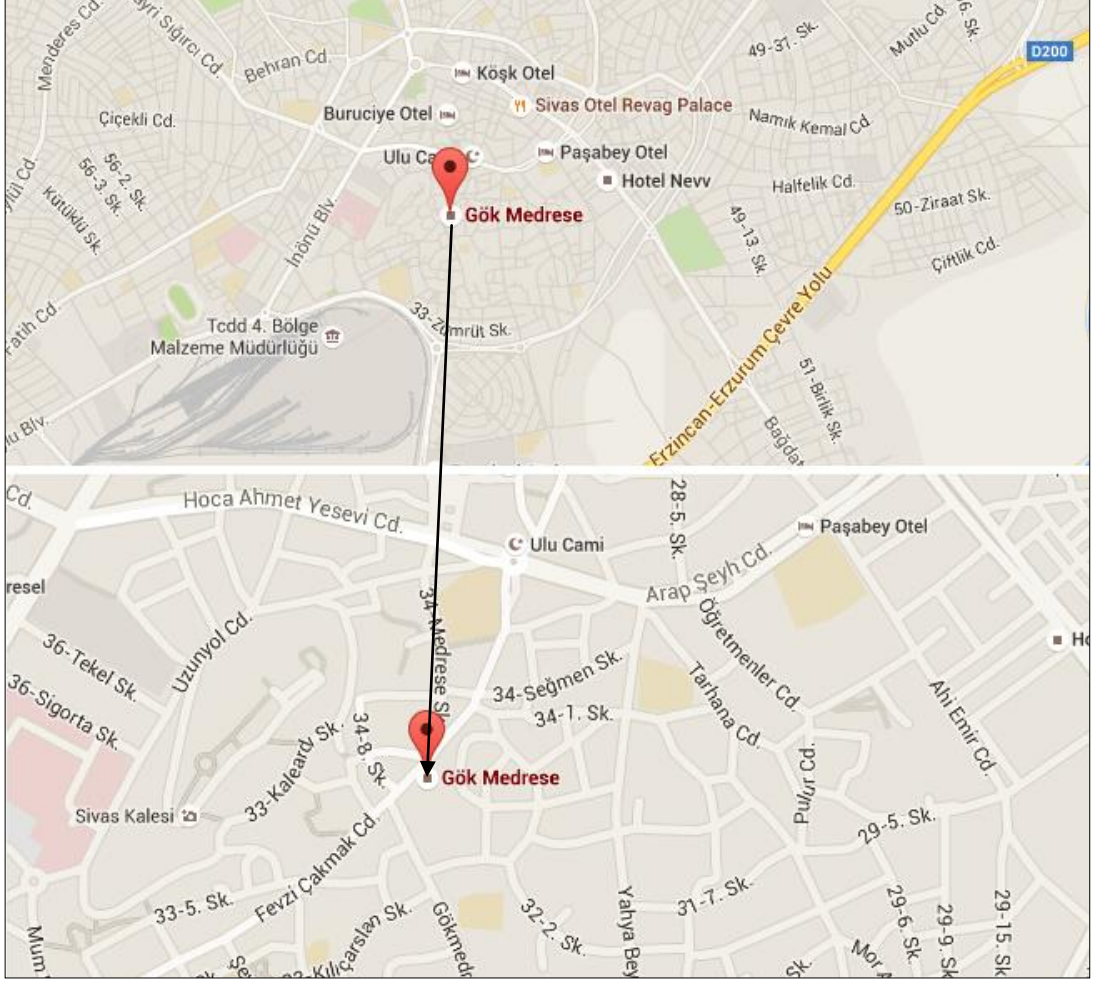

Taş süslemenin oldukça yoğun olduğu bu yapıda tuğla ve çininin güzel uyumu yakalanmıştır. Ancak arka arkaya düşen yıldırımlar nedeniyle soldaki minare tamamen sağdaki ise şerefe altına kadar yıkılmıştır. Dilimli olan minare gövdesinden çinili bölüme geçildiğinde Rumilerle oluşturulmuş bir desen göze çarpar.

2.1.24.Sivas Gök Medrese

Gök Medrese, Sahip Ata Ali b. Hüseyin tarafından 1271 yılında yaptırılmıştır. Yapı, Sivas Merkez’de Gök Medrese Mahallesi’nde yer alır (Şekil 22).

Şekil 22 : Gök Medrese'nin coğrafi konumu

Süsleme sanatı ile mimarinin birbiriyle bütünleştiği ender bir eser olan Gök Medrese, Selçuklu sanatının en seçkin ve en abidevi anıtlarından biridir. Yapı, Selçuklu çini sanatının XIII. Yüzyılın sonuna doğru vardığı son noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Gök Medrese adını taç kapısı üzerinde yükselen tuğla örgülü iki minaresindeki mavi çinilerinden dolayı almıştır.

2.1.25.Keykavus Şifahanesi/Medresesi

1217’de yapılmış, 1219’da türbeye çevrilmiş olan yapıda külah konağının dış yüzü sırsız tuğla ve çini mozaik ile ortak bir kompozisyon oluşturmuştur. Türbenin cephesinin üçlü düzenlenmesi, birbirine benzer şekilde süslenmiştir. Bu süsleme

Anadolu Türk Çini Sanatı'nın ilk çıkış noktası ve en olgun örneğidir. Türbenin içi levha çiniler ve sıratlı tekniği ile süslenmişti.

1.1.26.Malatya Ulu Camii

1224 tarihli bir yapıdır. Avlunun batı cephesinde, tuğla revaklı kısımda çiniler kullanılmıştır. Süslemede mozaiklerin konturlarını oluşturan sırsız tuğlalar görülür. Eyvan içinde de süslemeler vardır.

2.1.27.Konya İnce Minareli Medrese

1258 tarihli dir. İki şerefeli minare XIX. Yüzyıl sonlarında yıkılmıştır. Birinci şerefeden sonrası yoktur. Çinileri ve portal düzenlemesi çok önemlidir. Selçuklu minarelerinde sırlı tuğla kullanımı çok azdır, esas olarak çini mozaik kullanılır. Bu durumun en net görüldüğü yapılardan biridir. Yapının dışında çok az çini kullanılmasına rağmen minarede görülen çini süsleme tuğla ve taşla beraber kullanılmıştır. Minarede dilimli gövde uygulanan yarım daire biçimli çini mozaik süsleme görülür. Yarım daireden geniş tutulması bu yapıya özel olarak yapıldığını gösterir. Farklı malzemelerle ortak bir kompozisyon meydana getirilmiştir.

Asıl örgünün tuğla olduğu yapıda üçgen pandantifleri dilimlere ayrılan bölümlerde, kubbe eteğinde dolaşan bordürde, kubbenin üzerinde geometrik desen oluşumunda çini kullanılmıştır.

2.1.28.Amasya Gök Medrese

1266 tarihli dir. Türbe de kasnak kısmında çiniler vardır. Camii'den türbeye geçişi sağlayan kemer kısmında çini süslemeler görülür.

2.1.29.Sivas Ulu Camii

XIII. Yüzyılın ilk çeyreğine ait olan bu yapı, tuğla bir minareye sahiptir. Minarede sırsız tuğlalarla birlikte çini mozaik kullanılmıştır. Minare kaidesinde kufi yazılı çiniler ve şerefe altında çiniler bulunur.

2.1.30.Konya Beyhekim Mescidi

XIII. Yüzyıl sonlarına aittir. Yapının güneyinde basit bir mihrap nişi bulunur. Orjinal çini mozaik mihrap 1907 yılında Almanya Berlin Müzesi'ne götürülmüştür. Mescidle birlikte XIII. Yüzyılın ikinci yarısında yapılan mihrabın çini mozaik tekniğinde yapılmış olduğu ve mescidin kible duvarının tam ortasında yer aldığı bilmektedir. Tuğla duvara bitişik olarak firuze mavisi, manganez moru ve lacivert değişik genişlikte çini bordürlerden oluşmaktadır. Bordürler üzerinde geometrik ve bitkisel motifler ve yazı kompozisyonları yer alır. Çini kompozisyon beyaz alçı-harç zemin üzerine yerleştirilmiştir.

2.1.31.Sivas Guruciye Medresesi

1271 tarihlidir. Türbe mekânında bütün duvarlar, geçiş sistemleri ve örtü tamamen çinidir. Her bir mukarnasta farklı çiniler bulunur.

2.1.32.Tokat Gök Medrese

1271 tarihlidir. Yapının iç kısmı tamamen çiniyle kaplıdır. Revaklarda, eyvan kısmında ve kemelerde çini kullanılmıştır. Selçuklu döneminde genelde altıgen çini levha kullanılır. Bitkisel zemin üzerinde yazı ve geometrik desenler görülür.

2.1.33.Konya Mevlana Türbesi

1270'li yıllara ait olan türbede yüksek dilimli külah kısmının üzerini firuze çiniler kaplar. Külaha yeşil kubbe denir. Selçuklu eseri olan çini sandukalarda geometrik ve bitkisel süslemeler bulunur.

2.1.34.Ankara Arslanhane Camii

Mihrabında alçı ve çini mozağin beraber kullanıldığı en anıtsal örnektir. İki malzeme ayrı ayrı işlenerek birleşmiş, bordürlerde bir sıra çini bir sıra alçı kullanılmıştır. Nöbetleşme görülmektedir.

2.1.35.Beyşehir Eşrefoğlu Camii

1288-89 yıllarına tarihlenir. Yapı, kullanılan malzeme açısından Anadolu'daki ahşap direkli camilerin en büyüğüdür.⁵³ Portalden girildiğinde son cemaat yeri gibi bir mekân vardır. Kitabe bulunan duvarın tamamı çinidir. Kubbe eteğinde, kubbede aralarda ve kubbe geçişlerde ara ara çini vardır. Anıtsal büyük çini mihrabı vardır.

2.1.36.Birgi Ulu Camii

1312 yılına tarihlenir. Beylikler devri eseri olan bu caminin minaresi çini mozaik değil sırlı tuğladır. Orta kubbedeki geçişlerde ve mihrapta süslemeler geometrik desenlidir ve renkler mattır.

2.1.37.Bayburt Kalesi

Bayburt şehrinin kuzeyindeki yalçın kayalar üzerinde inşa edilmiş olan ve ilk defa kimler tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmeyen kaleye halk arasında "Çinimaçın" kalesi denilmektedir. Kaleye bu ismin verilmesine sebep olan çini süslemeleridir. Gerek savaşlar gerekse tahribatlar nedeniyle bugün eser kalmayan çiniler, duvarların dış yüzeyini kaplayan mor ve firuze renkli süslemelerdir.

Çevirisini Fatih Mehmet Ekşi'nin yaptığı İosif Abramovich Orbeli'ye ait 1911 yılı Bayburt gezisi el yazmasından edinilen bilgilere göre duvarların bazı yerlerinde çok sayıda çini yuvası olduğu ve bunlardan üçgen şekilli olanında üç adet çini olduğu anlaşılmıştır. Burada yer alan çinilerin koyu mavi ve camgöbeği renginde olduğu belirtilmiştir. Orbeli'ye göre bu çiniler duvarlar için özel olarak yapılmamış, sıradan çini tabaklar duvarları süslemek amacıyla konulmuştur. Bu çini tabakların birinde görülen desen Ani kalesi çanakları üzerindeki desene benzemektedir. Bu tabak ve çanaklar halk tarafından büyük oranda korunmasına rağmen gezgin ve yerli antikacıların dikkatini çekmesi üzerine pazarlarda satılmaya başlanmış ve günümüzde bu çinilerden eser kalmamıştır. Duvarlar üzerindeki çinilerin konulduğu

⁵³ Doğaner, a.g.e., s.150.

oyukların hemen hepsi kare şeklinde olduğu belirtilerek çinilerin ya kare şeklinde ya da köşeli olarak konulmuş olabileceği düşünölmektedir.⁵⁴

Bu yapılardan başka Konya Alaeddin Camii'nin avlu cephesinde, sivri kemerler üzerinde, mihrap ve kubbe içi eteğinde ini mozaikler, Sivas Çifte Minareli Medrese'de eyvanın sonunda yer alan mihrabiyede sıratlı iniler, Divriği Kale Camii'nde portalde taş ile birlikte ini işçiliği, Harput Arap Baba Mescidi'nin mihrabında ini mozaik, Akşehir Şehit Mahmut Seylani Türbesi'nin yüksek kasnağının bazı kısımlarında çiniler görölür. Eşrefoğlu Süleyman Türbesinin kubbesi tamamen inidir. Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, Erzurum Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Yakutiye Medresesi Anadolu'da ini süslemelerin göröldüğu önemli yapılardır.

⁵⁴ <http://www.bayburtpostasi.com.tr/siyah-beyaz/dosya/iosif-abramovich-orbelinin-bayburt-kalesi-notlari-h9775.html> (18.04.15)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜZELERDE ÇİNİLER VE TURİZM

3.1.Müzelerde Çiniler ve Çini Müzeleri

3.2.1.Müzelerde Çiniler

Hemen hemen her müzenin en önemli işlevlerinden biri nesneleri toplamak ve gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu amaçla müzelerde sergilenen eserler bazen bir kazıda çıkarılan buluntular bazen mezar taşları ve kitabeler olabileceği gibi bazen de insanların günlük hayatlarında kullandıkları saatler, silahlar, halılar, kıyafetler, kap kacaklar gibi etnografik eserler olmaktadır.

Dini ve sivil mimari yapılarda gördüğümüz çini süsleme, genellikle yapıların iç ve zaman zamanda dışında mekânında karşımıza çıkmakla birlikte çeşitli koleksiyonlarda yer alarak birçok müzede de sergilenmektedir. Bu koleksiyonlardan bir tanesi Topkapı Sarayı Müzesi'ni çevreleyen surların içerisine yaptırılmış olan Çinili Köşk'tür. Çinili Köşk'te İznik, Kütahya ve Çanakkale çini ve seramiklerinin sergilendiği bir koleksiyon yer almaktadır. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alan diğer bir koleksiyon İstanbul Cam ve Porselenleri koleksiyonudur. Yaklaşık 2000 civarında eser bulunan bu seksiyoda porselenlerin yanı sıra İstanbul cam sanatını ortaya koyan ürünler de yer almaktadır.

Koleksiyonda yer alan ve Eser-i İstanbul damgalı porselenler ve Yıldız Porselenleri olarak iki ayrı grupta toplanan Osmanlı porselenleri, pahalı olmaları nedeniyle yalnızca sarayda kullanılmak amacıyla yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ürettiği ilk porselenler olan Eser-i İstanbul porselenleri, ilk defa Sultan Abdülmecid döneminde Beykoz'da kurulan atölyelerde üretilmiştir. Bu atölyelerde üretilen porselenlerin altlarında, Arap harfleriyle yazılmış "Eser-i İstanbul" damgası bulunur. Bu damgalar genellikle eserin üstünü süslemek için kullanılan boyanın rengiyle aynı renktedir. Bu porselenlerin en belirgin özellikleri üzerlerinde iri çiçek desenlerinin yer almasıdır. Eser-i İstanbul damgalı porselenlerin üretimi mali sorunlar nedeniyle

yalnızca otuz yıl sürmüştür. İkinci grubu oluşturan Yıldız porselenlerinin üretimine II. Abdülhamid döneminde, 1890 yılında Yıldız Sarayı bahçesinde kurulan atölyede başlanmıştır. Yıldız porselenlerinin üretildiği fabrikanın adı Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûn'dur. Bu fabrikada üretilen porselenler öncelikli olarak Osmanlı Saray halkının ihtiyaçlarını karşılamak için üretilmiştir. Bunun yanı sıra bir kısmının yabancı devlet adamlarına ve önemli mevkide devlet büyüklerine hediye olarak verildiği bilinmektedir. Yıldız porselenleri Avrupa ülkelerinin imparator, kral, kraliçe, çar ve çariçelerine de diplomatik hediye olarak gönderilmiştir. Bu nedenle Avrupa saraylarında, sayıları azda olsa Yıldız Porselenleri'ne rastlamak mümkündür.¹

Topkapı sarayındaki bir diğer önemli porselen koleksiyonu da Japon porselenleri ile birlikte Saray mutfaklarında sergilenen Çin porselenleridir (Foto 65). Çin dışındaki en büyük porselen koleksiyonu olan bu koleksiyon XIII. Yüzyıl'dan XX. Yüzyıl'ın başına kadar uzanan kesintisiz tarihi ve ihraç porselenlerin gelişimini göstermesi sebebiyle büyük önem taşımaktadır.

¹ <http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr/content/istanbul-cam-ve-porselenleri> (18.04.15)

Foto 65 : Topkapı Sarayı Çin Porselenleri

İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesi, konusunda dünyanın sayılı müzeleri arasında yer alır ve 40.000 eseri aşan koleksiyona sahiptir. İslam sanatının hemen her döneminden ve her türünden seçkin örneklerin yer aldığı bu müzede, Keramik ve Cam Bölümü de bulunur (Foto 66).

Müzenin bu bölümünde, Erken-İslam dönemi keramik sanatının aşamalarını izlemek mümkündür. Koleksiyonda yer alan eserler arasında Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemine ait, mozaik, mihrap ve duvar çinisi örnekleri, Osmanlı çini ve keramik sanatı örnekleri, yakın dönem Kütahya ve Çanakkale seramikleri yer almaktadır (Fo67-68).²

² <http://www.idesanat.com/7-muze-istanbul--Turk--Islam-Eserleri-Muzesi-.html> (15.06.15)

Foto 66 : İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nden bir görünüm

Foto 67 : İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesi, Çini Mozaik Pano

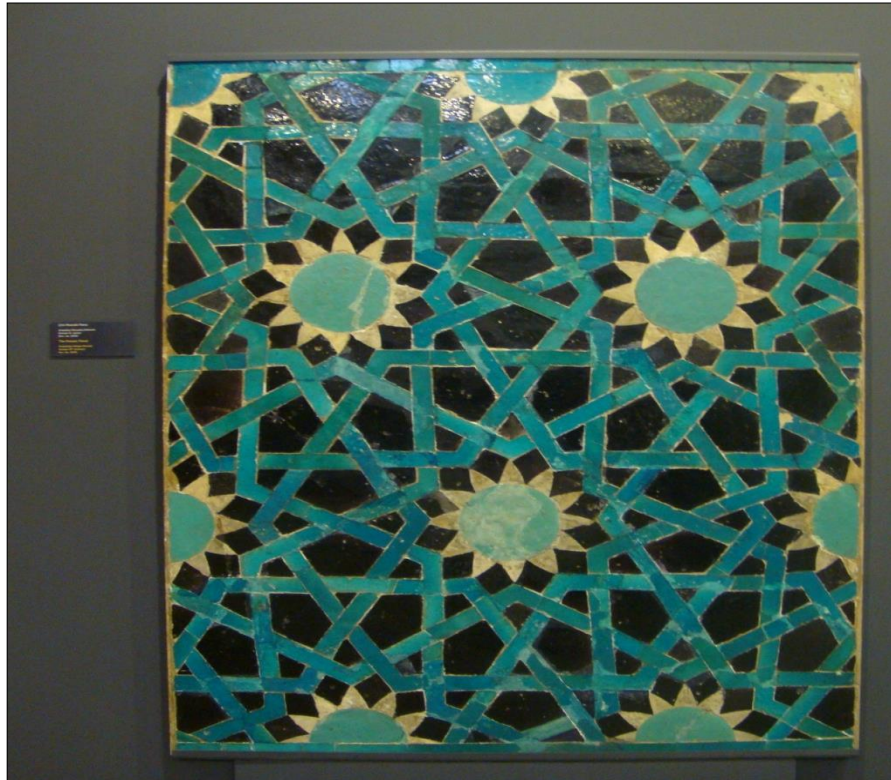

Foto 68 : İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesi, İznik Çini ve Seramikleri

1980’li yıllarda Suna Kır  ’ın isteği ile toplanmaya başlanmış ve zaman içerisinde genişleyip zenginleşmiş olan bir başka koleksiyon da Pera Müzesi’ndeki Suna ve İnan Kır   Vakfı Kütahya  ini ve Seramikleri Koleksiyonudur. Pera Müzesi’nin üç büyük koleksiyonundan birini oluşturan ve Kütahya’daki  ini ve seramik sanatının gelişim çizgisinin ayrıntılı bir şekilde izlenmesine olanak veren bu koleksiyon içerisinde çeşitli dönem ve türlerden 1000 civarında eser yer almaktadır (Foto 69). Çarpıcı g zelliikteki parçalarla kültür tarihimizin çok iyi tanınmayan bir yaratı alanına yeni ışıklar tutmak koleksiyonun en önemli amacıdır.

Sergilenen eserler, hem koleksiyonun yapısını hem de Kütahya  iniciliği konusunda genel bir fikir vermek amacıyla hazırlanmış parçalardır. Bu eserlerle koleksiyonun daha geniş bir şekilde tanıtılması sağlanmaktadır. Ayrıca sergilenen eserlerle geleneksel kültür mirasımızın önemli bir parçası olan Kütahya  ini ve seramik sanatının çeşitli yönlerine yeni ışıklar tutulması amaçlanmaktadır.³

³ <http://www.peramuzesi.org.tr/Koleksiyon/Kutahya-Cini-ve-Seramikleri-Koleksiyonu/3> (12.04.15)

Foto 69 : Kütahya Çini ve Seramikleri Koleksiyonundan tabak ve sürahi, Pera Müzesi

Kütahya Çini ve Seramikleri Koleksiyonu’ndan “Kahve Molası, Kütahya Çini ve Seramiklerinde Kahvenin Serüveni” isimli sergide müze, ziyaretçilerini hem kahvenin hem de çininin tarihinde kısa bir yolculuğa çıkarmaktadır. 105 parça eserden oluşan bu sergi kahveyi hem sunum araçlarıyla hem de çevresinde şekillenen kahvehane kültürüyle ele almaktadır. Sergide yer alan eserler arasında fincan, fincan zarfı, sütlük, ibrik, kahve güğümü, sigaralık, kül tablası, şekerlik, bardak, nargile ve pipo gibi çiniden yapılmış pek çok obje bulunur (Foto 70-71). Serginin ilgi çekici parçalarından biri de 1766’da Kütahya’da fincan üretiminin yoğun olduğu dönemde Kütahyalı fincancılarla yapılan sözleşmenin bir panosudur. Bu sözleşme, Osmanlı döneminde bilinen ilk toplu sözleşmedir.

Foto 70 : Kahve Molası Sergisi, Pera Müzesi

Foto 71 : Kahve Molası Sergisinden bir görünüm, Pera Müzesi

Türk Çini ve Seramik Sanatı ile ilgili bir başka koleksiyonda İstanbul Sarıyer’de bulunan Sadberk Hanım Müzesi’nde yer almaktadır. Koç ailesi tarafından

kurulan ve Türkiye’yi özel müzecilik kavramıyla tanıştıran bu müze koleksiyonu başlangıçta Sadberk Koç’un kişisel koleksiyonunda yer alan eserlerden oluşmuş zaman içerisinde de hibe ve satın alma yoluyla zenginleştirilmiştir.

Müze’de yer alan İznik Seramik koleksiyonu, dünyanın sayılı koleksiyonlarından biridir. Sergide yer alan örnekler ile XV. Yüzyılın sonundan XVII. Yüzyılın ortalarına kadar İznik seramik sanatının gelişimi izlenebilmektedir. Eserler arasında gül, lale, sümbül, karanfil gibi motiflerin yer aldığı tabak, kâse, vazo ve maşrapa gibi günlük kullanım eşyalarının yanı sıra saray nakkaşhanesinde hazırlanan desenler doğrultusunda cami, türbe, medrese, hamam gibi yapılar için üretilen çinilerden seçkin örnekler de yer alır (Foto 72). Kütahya ve Çanakkale seramiklerinin sergilendiği vitrinlerde ise Osmanlı seramik sanatının XVIII. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl arasındaki gelişimi görülebilmektedir.⁴

Foto 72 : Osmanlı dönemine ait şişe ve Timurlu dönemine ait çini pano

Türkiye’nin en büyük müzelerinden biri olan ve Antalya’yı geçmişi ve gelenekleri ile anlatan Antalya Kaleiçi Müzesi’nde aynı bir galeride sergilenen Çanakkale Seramikleri koleksiyonu da görülmeye değer bir koleksiyondur. Müzede yer alan Suna ve İnan Kırac Koleksiyonu’na ait seramikler içerisinde XVII. ve XVIII. Yüzyıllara ait çanak, tabak ve küpler ilginç desenleri ve etkileyici

⁴ <http://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/default.asp?page=koleksiyon&tkid=9&hl=tr> (13.04.15)

kompozisyonları ile ileri bir sanat görüşüne işaret etmektedir. Daha sonraki yüzyıllarda batıdan esinlenme ile birlikte alışılmamış denemelere gidilmiştir. Bu döneme ait küp, ibrik, testi, şekerlik, mangal, tabak, şamdan, demlik, hayvan ve insan şeklinde biblolar koleksiyonun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Geç dönem örneklerinde hayvan, insan ve gemi şeklinde seramikler dikkat çeker. Genel olarak bakıldığında kaba işlenmiş örnekler, acemice ve orantısız biçimlerde eserler yer almakta ve bunlar ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir (Foto 73-74).

Çanakkale Seramikleri, Osmanlı Dönemi saray seramiği ile geleneksel çömlekçilik arasında özel bir yere sahiptir. Belirli bir dönemde halkın beğenisini kazanmış olan bu seramikler, kentin konumu ile bağlantılı olarak, hatıra eşyası niteliği kazanmış ve geniş bir coğrafyaya dağılmıştır. Müzecilerin ve koleksiyoncuların son yıllarda bu ilginç seramiklere giderek artan ilgileriyle, yeni yeni eserler belirlenmekte ve sergilenmektedir. Bu türün en zengin örneklerinden biri olan Suna-İnan Kıraç Kaleiçi Müzesi koleksiyonu, sahip olduğu nicelik, devir, tür ve form çeşitliliği ile dikkat çekmektedir.⁵

Foto 73 : Suna-İnan Kıraç Kaleiçi Müzesi Koleksiyonunda yer alan testilerden örnekler

⁵<http://www.kaleicimuzesi.com/index.php?page=seramiktanitim&title=%C3%87anakkale%20Seramikleri%20Tan%C4%B1t%C4%B1m%C4%B1> (23.05.15)

Foto 74 : Tabak ve testi

Bursa'daki Yeşil Külliye'nin bir bölümünü oluşturan Yeşil Medrese, cami ve türbeye göre daha az süslemelidir. Medresede çini süslemeye kapı üzerinde, batı eyvanının tavanında ve dış cephesindeki pencere alınlıklarında rastlanmaktadır. Yapıldığı dönemin en önemli eğitim kurumlarından biri olan hatta geçmişin bilim merkezi olduğunu söyleyebileceğimiz bu medrese 1972 yılında tekrar düzenlenmiş ve 1975 yılından itibaren Türk-İslam Eserleri Müzesi olarak hizmete girmiştir.

Bursa Türk ve İslam Sanatları Müzesi'nde çini ve seramik eserlerin sergilendiği dört ayrı vitrin yer almaktadır. Bu vitrinlerdeki eserlerin yanlarında belirtildiği tarihlerden anlaşıldığına göre buradaki örnekler arasında XII-XIII. Yüzyıl Selçuklu Dönemi sırsız seramikleri, rakka seramikleri, minai tekniğinde yapılmış XII. Yüzyıla ait çift kulplu bir vazo, XIV. Yüzyıla ait Milet işleri, mavi-beyaz çini örnekler, Baba Nakkaş üslubuna ait çini tabaklar ve çini sürahi sergilenmektedir (Foto 75).⁶

⁶ Gamze Görgünay, "Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi'nde Sergilenen ve Depoda Yer Alan Çini Eserlerin Katalog Çalışması, **Yüksek Lisans Tezi**, s.18.

Foto 75 : Bursa Türk-İslam Eserleri Müzesi, İznik Seramikleri

Bugün Bilecik'in bir ilçesi olan ve Söğüt'te yer alan Söğüt Etnografya Müzesi, kentin sanat eserlerini saklayan önemli bir müze durumundadır. Bu müzede sergilenen eserler arasında etnografik ve arkeolojik eserler, eski giyim eşyaları, el dokuması kilim ve hali gibi çeşitli etnografik eserler ve Ertuğrul Sancağı'nın yanı sıra Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait sikkeler ile İznik Müzesi'nden devredilen Osmanlı çini örnekleri yer almaktadır.⁷

⁷ <http://www.idesanat.com/48-muze-Bilecik--Sogut-Etnografya-Muzesi-.html> (17.04.15)

3.2.2.Çini Müzeleri

3.2.2.1.Kütahya Çini Müzesi

II. Yakup Bey tarafından yaptırılmış olan külliye'nin imaret bölümü olan yapı, uzun zaman kütüphane olarak kullanılmıştır. Kütüphanenin taşınmasıyla bir süre boş kaldıktan sonra restore edilmiştir. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı, 5 Mart 1999 tarihinde dünyanın ilk Çini Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.

Süsleme açısından çok fazla dikkat çekici özelliğe sahip olmayan müze, XX. Yüzyıl başlarında detaylı bir onarımdan geçmiştir. Müze, halk arasında “Gök Şadırvan” olarak bilinmektedir. Bunun nedeni orta kısmında yer alan ve en müzenin en ilgi çekici süsü olan mermer şadırvandır (Foto 76). Müze kubbeli ve şadırvanlı orta bölüme açılan üç yönde kubbeli eyvan ile iki odadan oluşmaktadır. Çini Müzesi'nin iç kısmında Yakup Bey'in türbesi bulunmaktadır. Türbe bölümü kesme taş işçilikli olup, burada çinili bir sanduka yer almaktadır.

Foto 76 : Kütahya Çini Müzesi'nden bir görünüm

(<http://www.panoramio.com/photo/44557643>)

Foto 77 : Kütahya Çini Müzesi'nden eserler

(<http://www.panoramio.com/photo/44557746>)

2009 yılında, 19.139 kişinin ziyaret ettiği Çini Müzesi'nin girişinde Yakup Çelebi'nin taş vakfiyesi yer almaktadır. Vakfiye müzenin giriş kapısının güneyindeki niş içerisinde bulunur.⁸

Desenler arasında adeta izleyenlerin başka bir dünyaya gittiği müzenin içersinde XIV. Yüzyıldan günümüze kadar olan çini örnekleri yer alır. Müzede en eski Kütahya çinileri sergilenmekte beraber çinicilikte kullanılan materyaller, boya, fırça ve desen örnekleri yer almaktadır. Topkapı Sarayı'ndan getirilen bazı İznik duvar çinileri de müzede sergilenen eserler arasındadır (Foto 77).

Kütahya'da üretilen ürünlerin tanıtım ve pazarlama alanının İstanbul ve turistik sahil şehirleri olması kültürel turizm bakımından Kütahya'nın hak ettiği payı

⁸ Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009,s.164.

alamamasına neden olmuştur. Turizme yeteri kadar önem verilmemesiyle tanıtım eksikliğinin de rol oynadığı bu durum son yıllarda aşılmaya çalışılmaktadır. Turistlerin beğenerek aldıkları el sanatı ürünler ve gezdikleri yapılarda hayranlık duydukları çini süslemelerin imal edildikleri yerleri görmek isteyecekleri düşüncesi şehirde tanıtıma yönelik bir takım çalışmaların başlatılmasını sağlamıştır. Dünya'nın ilk çini müzesi olarak ziyarete açılan müze de daha açıldığı ilk yıl binlerce ziyaretçi çekerek Kütahya'nın kültür turizminde adından söz ettirmeyi başarmıştır.

3.2.2.2.Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu

Kuruluşunda, Sultan II. Abdülhamid'in sanata olan ilgisi ve Batı ülkelerinde gördüğü yeni teknolojileri Osmanlı'ya getirme isteğinin etkili olduğu fabrika, 1890'lı yılların başında, Yıldız Sarayı bahçesine inşa edilmiştir.⁹ Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu'nda, sarayın porselen ihtiyacını karşılamak amacıyla üretim yapılmış, imal edilen eserlerin bir bölümü çeşitli Avrupa krallıklarına hediye olarak ya da uluslararası fuarlarda sergilenmek amacıyla gönderilmiştir. Bu şekilde imal edilen eserlerin tanıtılması amaçlanmıştır (Foto 78).¹⁰

Foto 78 : Yıldız Çini Fabrikası'nda II. Abdülhamid döneminin model atölyesi

⁹Demet Coşansel Karakullukçu, "Son Dönem Osmanlı Saraylarında Yıldız Porselenleri" **Milli Saraylar Sanat Tarihi Mimarlık Dergisi**,9,2012,s.37.

¹⁰Hülya Kalyoncu, "Topkapı Sarayı Müzesi Yıldız Porselenleri Koleksiyonu'nun Değerlendirilmesi", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011,s.90.

(<http://www.boyutpedia.com/2519/69911/porselen-tarih>)

Fabrika'nın kuruluşunda ihtiyaç duyulan teknoloji ve malzeme ile birlikte üretim esnasında gereken kalıplar, bir dönem Fransa'nın önde gelen porselen fabrikalarından olan "Sevres" ve "Limoges" dan getirtilmiştir. Ayrıca, Sevres Fabrikası'ndan ustalarda getirtilerek Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu'nda çalıştırılmıştır. Yine o dönemde Sanayi-i Nefise mektebinde öğrenci olan bazı yetenekli isimler buradaki fabrika için eğitilmek üzere Sevres Porselen Fabrikası'na gönderilmiştir.¹¹ Fabrikanın ilk yıllarında üretilen eserlerin çoğunlukla Fransız porselenleri etkisi altında olması bu nedenledir.

Bir İmparatorluk fabrikası olan Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu üretimi eserler günümüzde farklı müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer almaktadır. Fabrikanın üretmiş olduğu değerli eserler Yıldız Sarayı Müzesi, Dolmabahçe Sarayı Müzesi, Beylerbeyi Sarayı Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Sadberk Hanım Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi Porselen Koleksiyonları'nda ve bazı özel koleksiyonlarda yer almaktadır.

Günümüzde müze-fabrika olarak üretime devam eden Yıldız Porselen Fabrikası, tarihi çini ve porselenlerin benzerlerini üretmekle birlikte günümüz

¹¹ Önder Küçükerman, **Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi- Porselen Sanatı ve Yıldız Çini Fabrikası**, Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara,1987,s.63.

insanının beğenisine yönelik porselen eşya üretimini de sürdürmektedir. Üretilen bu ürünler Milli Saraylar bünyesindeki mağazalarda satılmaktadır.¹²

3.2.2.3.Çini Eserleri Müzesi

1251 yılında yaptırılmış olan ve Anadolu Selçuklu Devri çini işçiliğinde önemli bir yer edinen Karatay Medresesi, 1955 yılında “Çini Eserleri Müzesi” olarak ziyarete açılmıştır. Müzede, Kubad-Abad Sarayı kazı buluntuları arasında yer alan duvar çinileri, çini ve cam tabaklar ile Konya ve yöresinde bulunan Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait çini ve seramik tabaklar, kandiller ve alçı buluntuları sergilenmektedir (Foto 79).

Müze haline getirilen yapı, birkaç restorasyon geçirmiş, yan ve ön mekan kalıntıları kaba taslak tamamlanarak sergi salonu, büro ve depolar oluşturulmuştur.¹³

Foto 79 : Çini Eserleri Müzesi

(<http://www.konyagezirehberi.net/konya-karatay-cini-eserler-muzesi>)

¹² www.millisaraylar.gov.tr (15.05.15)

¹³ M. Oluş Arık, **a.g.e.**, s.47.

Müzenin Karatay Medresesi'nde kurulmasının nedeni, sahip olduğu çini süslemelerle başlı başına bir müze niteliğinde olması ve sergilenen eserlerle uyumlu bir ortam oluşturmastır.

Çininin en çok kullanıldığını eserlerin başında gelen Karatay Medresesi, girişinden eyvanına, duvarlardan pencerelere, pendentiflerinden kubbelerine kadar çini ile süslenmiştir. Günümüzde yıpranmış bu süslemelerin müzede yer alan eserlerle bir ahenk oluşturmaları hayranlık uyandırmaktadır.

Müzede 5000 dolayında çini, seramik ve alçı kabartma bulunmakta ve bunların yarısından fazlası sergilenmektedir. Müzede sergilenen eserler arasında; Konya ve çevresinden derlenen Selçuklu devri duvar çinileri, Alaeddin Köşkü çinileri, Beylikler dönemi ve Osmanlı çini ve seramikleri, çeşitli çini kap ve stükolar ile renk, teknik ve kompozisyon bakımından devrinin en önemli örneklerini teşkil eden ve medresenin türbe odası ve güneydeki molla odaların birleştirilmesiyle elde edilen kısımlarda sergilenen Kubad-Abad Sarayı çinileri yer almaktadır. Kubad-Abad Sarayı çinileri saraydaki asli durumlarına uygun bir şekilde sergilenmektedir (Foto 80).¹⁴

Foto 80 : Çini Eserleri Müzesi'nde Kubad-Abad Sarayı Çinileri

(ARIK, 2007)

¹⁴ Karpuz, a.g.e., s.195.

3.2.3.Yurt Dışındaki Müzelerde Yer Alan Türk Çini Eserleri

Ülkemiz müzelerinde yer alan çini eserleri değerlendirirken Türkiye dışındaki örnekleri de unutmamak gerekir. Bu eserleri bir zamanlar kendi egemenliğimiz altında bulunan topraklarda yer alan ve çeşitli nedenlerle yurt dışına çıkmış ya da mimari eserlerden sökülmiş bazı parçalar oluşturmaktadır.

Çeşitli ülkelerin müzelerinde, arşivlerinde, kütüphanelerinde ve özel koleksiyonlarda bulunan Türk eserlerin tümünün tespit edilmesi ve değerlendirilmesi, Türk sanatının daha iyi anlaşılması açısından önem teşkil etmektedir. Türk sanatının çeşitli dallarından pek çok örnek birçok dünya müzesinde ve koleksiyonunda yer almaktadır. Bunlar arasında çini, seramik, halı, kilim, kumaş, minyatür, taş, ahşap, maden, cam ve hat gibi sanatlar geniş yer tutmaktadır. 22 Ocak-12 Nisan 2005 tarihleri arasında Londra'daki, İngiliz Kraliyet Sanat Akademisinde (Royal Academy Of Arts) açılan 'Türkler; Bin Yılın Yolculuğu 600-1600' (Turks, A Journey of a Thousand Years 600-1600) sergisinde görüldüğü gibi, Türk eserleri dünyaya dağılmış durumdadır. Bu sergide dünyanın birçok müze ve koleksiyonlarındaki Türk eserlerinden 376 değişik örneğin bir araya getirilmiştir. Dünyaya dağılmış olan Türk eserleri arasında, Osmanlı çini ve seramikleri de geniş bir yer tuttuğunu görmekteyiz (Foto 81)¹⁵

¹⁵ Nurcan İnci Fırat, "Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Bazı Müzelerde Bulunan Osmanlı Duvar Çinilerinden Birkaç Örnek ve Düşündürdükleri" **Vakıflar Dergisi**, Sayı 29, 2005, s.499.

Foto 81 : Tükler; Bin Yılın Yolculuğu 600-1600 Sergisinden örnekler

Dünyada pek çok ülkede yer alan müzelerde bulunan Türk çini ve seramikleri, çok iyi şartlarda sergilenseler de özellikle Türkiye’deki mimari eserlerin bir parçası durumunda olan duvar çinilerinin bulundukları yapılar üzerinden sökülerek götürülmüş olması mimari eserlerin tahrip olmasına neden olduğu gibi sökülen parçanın da ait olduğu mekândan ve toplumdan uzaklaştırılmasına neden olmaktadır.

Yine İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nin yer aldığı İbrahim Paşa Sarayı’nda açılan Uluslararası ‘İznik Çinileri’ sergisi, Osmanlı çini ve seramiklerinin dünyanın dört bir yanına nasıl yayıldığını göstermesi açısından dikkat çeken sergilerden biridir. 16 Eylül-15 Aralık 1989 tarihleri arasında düzenlenen bu sergide Türkiye dışında; Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, İsviçre, Avusturya, Fransa, İtalya, Portekiz, Danimarka, Suriye, Ürdün, Lübnan, Kuveyt ve Hong Kong’daki birçok müze ve özel koleksiyondan derlenen 200 kadar İznik çinisi sergilenmiştir. Bu örnekler dışında birçok benzer örneğin daha dünyanın çeşitli müze ve koleksiyonlarında yer aldığı düşünülmektedir.¹⁶

Londra Victoria & Albert Müzesi özellikle Türkiye seksiyonu ve çini kısımlarının zenginliği ile ün salan dünyanın en ünlü müzelerinden biridir. Özellikle

¹⁶ İnci Fırat, a.g.e. s.499.

bu seksiyonda yer alan kap, kacak koleksiyonunun küçük bir benzeri bile memleketimizde bulunmaması ayrıca dikkat çeken bir konudur.¹⁷ Yetmiş bin seramik eserin korunduğu ve farklı kültürlere ait birçok eserin sergilendiği bu müzede yer alan eserler arasında XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda üretilmiş olan Kütahya çinilerinden örnekler görmek de mümkündür (Foto 82).

Victoria & Albert Müzesi'nde incelenen altmış sekiz adet Kütahya çinisi içerisinde altı adet duvar çinisi bulunmaktadır. Bitkisel, madalyon ve melek tasvirlerinin yer aldığı bu karolar yurt dışı siparişleri için hazırlanmıştır (Foto 83).¹⁸

Foto 82 : Victoria & Albert Müzesi'nden Çini Eserler

(<http://forum.memurlar.net/konu/823823/>)

¹⁷ İlhan Akçay, "Çalınan ve Soyulan Türkiye", **Arkitekt**, Sayı 323, 1966, s.138.

¹⁸ Can Gökçe, "İngiltere Victoria and Albert Müzesi'nde Bulunan Kütahya Çini Karoların İncelenmesi", **Akdeniz Sanat Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11, 2003, s.147.

Foto 83 : Kütahya duvar çinilerinden örnekler, Victoria & Albert Müzesi

Osmanlı dönemine ait çini eserlerin sergilendiği dünyaca ünlü müzelerden biri de hem dünyanın en büyük ve en güzel müzelerinden biri, hem de Amerika'nın en seçkin kültür ve sanat merkezi olan New York'taki Metropolitan Müzesi'dir. Özellikle sahip olduğu İslam Eserleri Koleksiyonu, elde edilen çok sayıdaki önemli eserlerle öylesine zenginleşmiştir ki, bugün dünyanın en ileri gelen müzelerinden biri haline gelmiştir.

Gerek sanat eserleri, gerekse diğer kültür ve sanat olaylarıyla insanları kendine çeken bu müzedeki Anadolu Uygarlıklarına ait seçkin örnekler arasında, Osmanlı çini ve seramiklerinin önemli bir yeri vardır. Bu önemli müzede, gelişim ve değişim gösteren Osmanlı çini ve seramiklerindeki asıl ağırlık İznik atölyelerine verilmiştir. Sıraltı tekniğinde mavi-beyaz ve çok renkli; kâse, testi, kandil, tabak gibi seramik eserler ve duvar çinileri bu müzede gerçekten zengin bir İznik çini koleksiyonu meydana getirmiştir.¹⁹ Müzedeki bilgilerden ve karakter özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla 1989 yılındaki sergide sergilenen beş çini parçası XVI. Yüzyıl İznik çinileridir. Bu duvar çinileri renk, desen ve kompozisyon açısından Türk çini sanatının Osmanlı mimarisindeki önemli örneklerindendir. Bu parçaların hangi yapılara ait oldukları belirtilmemekle birlikte Anadolu'dan gittikleri açıktır. Bu panoların bir tanesinin benzerini 2.Selim Türbesi'nde görmekle birlikte bazı çini parçaların da benzer örneklerinin farklı müzelerde de sergilendiğini görmekteyiz. Bu durum bu çinilerin aynı yapılara ait olmasalar da en azından aynı atölyeye ait olabileceklerini göstermektedir (Foto 84-85).

¹⁹ İnci Fırat, a.g.e. s.499.

Foto 84 : Bordürlü Çini Pano, İznik-Osmanlı, 16. Yüzyılın ikinci yarısı, New York Metropolitan Müzesi

Foto 85 : İstanbul II. Selim Türbesi'nden Çini Pano

Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük müzelerinden bir diğeri olan Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nin İslam Sanatları bölümünde de Osmanlı devrine ait çini eserler bulunmaktadır. Burada yer alan en önemli eserlerden biri Metropolitan Müzesi'nde olduğu gibi hangi yapıdan geldiği belirtilmeyen alınlık şeklindeki çini panodur.

Amerika'daki bu çini alınlıktan, yurt dışındaki birçok müzede yer aldığı farklı kaynaklardan alınan bilgilerle gün ışığına çıkarılmış ve bu çinilerin çinileriyle ün kazanmış İstanbul Piyale Paşa Camii (Tersane Cami)'ne ait olabileceği öğrenilmiştir. Bahsi geçen bu önemli müzeler Berlin Devlet Müzeleri (Staatliche Museen Zu Berlin), Köln Kunstgewerbe Müzesi, Paris Louvre Müzesi (Musee du Louvre), Viyana'da, Avusturya Geleneksel/Uygulamalı Sanatlar Müzesi (Österreichisches Museum Für Angewandte Kunst), Lizbon Gülbenkyan Vakıf Müzesi ve Londra Victoria and Albert Müzesi'dir.²⁰ Bu çini alınlıkların bazı eserlerde Piyale Paşa Camii'ne ait olduğu, bazı eserlerde ise caminin pencere alınlıklarında kalem işleri olması nedeniyle başka bir yapıya ait olabileceği ileri sürülmüştür. Gerek bahsedilen Avrupa müzelerinde yer alan bu çini alınlıklar gerekse de Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki alınlığın birbirlerine benzerlikleri, Piyale Paşa Camisine ait olmasalar bile aynı yapıya ait yada aynı atölyeden çıkmış oldukları ihtimalini kuvvetlendirir (Foto 86).

Foto 86 : Alınlık şeklindeki çini pano, Boston Güzel Sanatlar Müzesi

²⁰ İnci Firat, a.g.e.,s.501.

Türk çini eserlerin görüldüğü yurt dışındaki müzelerden bir tanesi de Boston'daki "Harvard University Art Museums" bünyesindeki Artur M. Sackler Müzesi'dir. Bu müzede yer alan dikkat çekici örneklerden bir tanesi Rüstem Paşa Camisine ait olduğu belirtilen bir çini parçasıdır (Foto 87). Ritmik olarak düzenlenmiş, kare şeklindeki bu çini parça Metropolitan Müzesi ve Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde yer alan eserlerin aksine hangi yapıya ait olduğunun belirtilmesi bakımından ayrı bir önem teşkil etmektedir.

21.06.1998 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde; Sayın Murat Bardakçı'nın, Metropolitan Müzesine alınmak istenilen Rüstem Paşa Camii ve Bursa Yeşil Türbe çinilerinden bahsetmesi ve zaman zaman bu konuların uluslararası müzayedelere yansması da Türk eserlerin yurtdışına çıkarılması konusunun sık sık gündeme geldiğini göstermektedir.²¹

Foto 87 : Artur M. Sackler Müzesi'nden Rüstem Paşa Camii'ne ait çini pano

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de yer alan müzelerin yanı sıra Almanya'daki bazı önemli müzelerde de arkeolojik eserlerle birlikte Selçuklu,

²¹Murat Bardakçı, "Göz Göre Göre Çalıntı Çini Alacaklar", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-25012> (15.04.15)

Beylikler ve Osmanlı devirlerini içine alan Türk eserleri bulunmaktadır. Çeşitli Türk sanat eserlerin sergilendiği bu müzelerden; Berlin İslam Sanatları Müzesi, Düsseldorf Hetjens Müzesi, Hamburg Sanat ve Etnografya Müzesi (Museum für Kunst und Gwerbe), Köln Sanat ve Etnografya Müzesi (Kunstgewerbemuseum), Frankfurt El Sanatları Müzesi (Museum für Kunsthandwerk)'sinde İznik, Kütahya ve Çanakkale çini ve seramik işçiliğinden örnekler sergilenir.

Türkiye, İran, Irak, Suriye, Mısır, Yemen, Pakistan gibi memleketlere ait, halı, kumaş, yazma kitap, minyatür, çini, seramik, cam, maden, taş, ahşap olmak üzere 638 müzeli eser sergilendiği Berlin İslam Sanatları Müzesi'ndeki önemli bir koleksiyonda İznik işi seramiklerdir. İçlerinde kandil, vazo, tabak gibi çini eserlerin yer aldığı koleksiyonda 30 cm yüksekliğindeki kandil ilgi çekmektedir. Buna benzer İznik cam kandillerini Topkapı Sarayı Müzesi'nde de görmekteyiz. Berlin İslam Sanatları Müzesi'nde yer alan bir diğer önemli eser de XVI. Yüzyılda İznik'te yapılmış çini tabaktır. İç yüzü, mavi, mor, siyah renkli çiçekli dolgularla süslenmiş olan tabak, natürmort bir tabloyu andırmaktadır. Çini eserler arasında, birkaç tane de Kütahya porseleni görülür.²²

Türk çini eserlerin sergilendiği Almanya'daki müzelerden biri de Berlin Pergamonmuseum (Bergama Müzesi)'dir. Hüseyin Muşmal'ın 'Konya Mihrabını İstiyor' başlıklı bir makalesinde Türk çini eserlerin sergilendiği Almanya'daki diğer müzelerden biri de Berlin Pergamonmuseum'dır. Hüseyin Muşmal'ın 'Konya Mihrabını İstiyor' başlıklı bir makalesinde ifade edildiğine göre; Osmanlı dünyasını karış karış gezen batılılar tarafından Konya'da bulunan bazı Selçuklu eserleri yurt dışına kaçırılmıştır. Avrupa müzelerinde sadece Konya'dan giden ve tespit edilebilen 400'e yakın eser bulunması bu durumun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.²³ Konya Beyhekim Camii'nin çini mozaikli mihrabı 1907'de Almanya'nın Konya Konsolosu Dr. J.H.Loytvedin tarafından yurtdışına kaçırılmıştı.²⁴ Eser hala Berlin'deki Pergamonmuseum'da İslam Eserleri bölümünde sergilenmekte ve

²²Mehmet Önder, "Federal Almanya Müzelerinde Türk Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı,15, 1982, s.128.

²³Hüseyin Muşmal, Konya Mihrabını İstiyor, <http://www.konhaber.com/yeni/haber-84897-KULTURSANAT-Konya-mihrabini-istiyor.html>. (30.05.15)

²⁴ Hüseyin Karaduman, **Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı**, Ankara 2007,s.19.

Türkiye'ye iadesi için 1991'de Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla başlatılan çalışmalar devam etmektedir.²⁵

Almanya'nın Düsseldorf şehrindeki Hetjens Müzesi, Türk ve İran seramikleri koleksiyonları yönünden Avrupa'nın en zengin müzelerinden biridir. Müzede Anadolu Selçukluları devri ile başlayan ve Osmanlı devrine ulaşarak İznik, Kütahya ve Çanakkale çini işçiliklerinden değişik örnekler veren Türk seramikleri bölümü yer alır. Müzede sergilenen Türk eserlerinden biri Anadolu Selçuklularına ait bir çini kitabedir. Envanter kayıtlarından anlaşıldığına göre dikdörtgen şeklindeki bu çini kitabe, Konya Selçuklu Sultanları Türbesindeki sandukalardan birine aittir ve 1907 yılında Hetjens Müzesi'ne girmiştir. Diğer parçası bugün yerinde duran kitabenin *Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad 1*'in sandukasından sökülüp götürüldüğü düşünülmektedir. Hetjens Müzesi'nde iki bölüme ayrılan İznik çinilerinden ilk bölümde, XVI. Yüzyıldan, XVII. Yüzyıl sonlarına kadar İznik duvar çinilerinden örnekler yer alır. Mavi, yeşil, kırmızı renkli karanfil, lale, menekşe gibi çiçek motifleriyle süslü bu çinilerin hemen yanında, on sekizinci yüzyıldan itibaren Kütahya çinileri yer almaktadır. Ayrıca koleksiyona Çanakkale seramiğinin de eklenmiş olması dikkat çeken bir özelliktir. Batı müzelerinde Çanakkale seramik eserleri, daha çok Londra'daki (*Victoria and Albert Museum*) Çanakkale işi seramikler olarak bilinmesine rağmen Hetjens Müzesinde, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Çanakkale'de yapılmış çini eserler çok sayıda yer aldığı görülmektedir. Bu eserler arasında tabak ve şerbetlikler önemlidir.²⁶

Türk çini sanatından seçkin örnekler bulunduğu ve sergilendiği Almanya'daki müzelerden diğerleri; İznik çini tabakları ve Osmanlı devri İznik duvar çinilerinin yer aldığı önemli bir koleksiyonun sergilendiği Hamburg Sanat ve Etnografya Müzesi, eş örneklerinin Paris, Viyana, Berlin ve Lizbon'daki müzelerde de bulunduğu İstanbul Piyale Paşa Camii'ne ait olduğu söylenen çini panonun sergilenmesiyle de dikkat çeken Köln Sanat ve Etnografya Müzesi'dir. Ayrıca Frankfurt'taki El Sanatları Müzesi'nde sergilenen seramikler arasında yine İznik yapısı Çini tabak ve sürahiler dikkat çeker.

²⁵ <http://onedio.com/haber/ulkemizden-yurt-disina-kacirilan-10-inanilmaz-eser-410325> (10.04.15)

²⁶ Önder, **a.g.e.**, s.128.

SONUÇ

Geleneksel Türk el sanatlarından olan süsleme sanatının temelleri Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Türklerin tarih sahnesine çıktıkları ilk devirden günümüze kadar geçen zaman diliminde toplumdaki değişik inançların ve kültürlerin etkisiyle farklı temaları içeren süsleme unsurları üretilmeye başlanmıştır. İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde realizmden soyuta doğru yönelmeler başlamış, bu yöneliş özellikle dini mimarideki eserlerde görülmüş zamanla da soyut mimariye doğru yayılmıştır.

Geçmişten günümüze gelebilmiş birçok sanat dalı vardır. Bunlardan biri de çini sanatıdır. Bu sanat Anadolu insanının ilk olarak ihtiyaçlarını karşılamış daha sonra da süslemelerini oluşturmuştur. Bunun bir sonucu olarak çini önemli el sanatlarından birini oluşturmakla birlikte önemli yapılarında süslemesi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Geleneksel Türk süsleme sanatları içinde yer alan çini sanatı, Büyük Selçuklularla gösterdiği köklü gelişimi Anadolu Selçukluları ile sürdürmüştür. Bir süsleme unsuru olarak sivil ve dini mimaride kullanılan birbirinden güzel çini örneklerine yine bu dönemde rastlanmaktadır. Bu süslemeler, yurt içi ve yurt dışından bu yapıları ziyarete gelen birçok turistin de ilgisini çekmekte ve sınırları içerisinde bulunduğu bölgelerin kültürel turizmini etkilemektedir.

Yöresel el sanatlarından biri olan çini sanatı, kültürel turizm kapsamında ele alınabilecek belli başlı bir turistik çekicilik ve tanıtım unsurudur. Çini sanatının turizm sektöründe kullanım amaçlarından en önemlisi bu sanatın dünya uluslarına tanıtılmasıdır. Bu sanatın toplu halde görüldüğü alanlar müze, cami, türbe, medrese gibi yapılardır. Çinilerin gerek sergilenmek gerekse de duvarları süslemek amaçlı kullanıldığı bu yapılar, halk kültürlerini tanıtmakta, uluslara özgü bilgileri ve parçaları dünyaya sunarak turizme hizmet etmektedir.

Ülkemizdeki önemli çini ve seramik merkezleri olan başlıca şehirler İznik, Kütahya ve Çanakkale'dir. Özellikle bu şehirlerdeki önemli atölyelerde yapılmış çini ve seramiklerin başta İstanbul, Bursa ve Edirne olmak üzere Anadolu'daki bir çok şehirde yer alan dini ve sivil mimari yapılarda karşımıza çıktığını ve bu şehirlerin kültürel turizmine katkıda bulunduklarını görmekteyiz.

Mavi çinileri nedeniyle turistler tarafından ‘Blue Mosque’ olarak adlandırılan Sultan Ahmet Camii bu yapıların İstanbul’daki en önemli örneklerinden biridir. Topkapı Sarayından sonra en zengin çini koleksiyonuna sahip olan cami, içerisindeki 20.000’i aşkın İznik çinisiyle İstanbul’un kültürel turizminde önemli bir başyapıttır.

Bazı yapılara ait duvar çinilerinin, mihrapların, alınlıkların yada günlük kullanım eşyaları olan kap kacaklarında müzelerde sergilendiğini ve çeşitli koleksiyonlarda yer aldığını görmekteyiz. Kültür turizmi dendiğinde akla ilk gelen alanlardan olan müzelerden Topkapı Sarayı Müzesi, Çinili Köşk, Pera Müzesi, Sadberk Hanım Müzesi ve Antalya Kaleiçi Müzesi sergilediği koleksiyonlarla turistlerin ilgisini çekmekte ve tarihimize ışık tutmaktadır.

Müzelerde iyi şartlarda korunan çini süslemelerin aksine diğer dini ve sivil mimari yapılarda zaman zaman güvenlik sorunlarının yaşandığını ve hırsızlık vakalarının olduğunu görmekteyiz. Ülkemizden kaçırılan ve yurt dışında çeşitli müzelerde sergilenen bu eksik parçalarla birlikte yapıların estetik görünümlerinde bozulmaların ve düzensizliklerin olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli örneklerinden biri de Üsküdar’da yer alan 1640 tarihli Çinili Camii’dir. İçerisinde yer alan Kütahya çinileriyle adeta bir çini müzesi olan cami çinilerinde yer yer bozulmalar ve yerlerinden düşmeler de olmuştur. Bu nedenle özellikle bu şekilde halka açık olan yapılar koruma altına alınmalı ve koruma bilincine sahip nesiller yetiştirilmesine özen gösterilmedir.

Çeşitli dönemlerde mimaride yapılan çalışmalar sıva, çini, mermer, ahşap ve revzenlerde uygulanmış olup birçoğu günümüze kadar büyük oranda orijinalliğini koruyarak gelebilmiştir. Ancak günümüze gelene kadar hak ettiği değerde korunamamış ve zarar görmüş olan yapılarda bulunan çini süslemelerde bu durumdan etkilenmiştir. Gerek çini hırsızlığı, gerek çini ile birlikte uygulanan diğer süslemeler, gerekse tabii afetler yapıların orijinalliğini bozmuş, geçirdiği restorasyonlar ve tamiratlar sonucu eski haline getirilmeye çalışılmıştır.

Özellikle cami ve türbe gibi dini yapılarda çini hırsızlığı yüzünden düzensiz ve eksik yerleştirmeler görülmektedir. Bu duruma örnek olarak karşımıza çıkan önemli yapılar; Üsküdar Çinili Camii, II. Selim Türbesi ve Piyale Paşa Camii’dir. Bazı durumlarda geç fark edilen bu hırsızlık olaylarından sonra aslına uygun olarak

yaptırılan çini karolar yerlerine uygun şekilde yerleştirilmeye çalışılsa da işin ehli olmayan kişiler tarafından üstlenilen bu görev başarıya ulaşılmamıştır. Yapılan çalışmalar sırasında bazı karolarda çatlama ve kırılmaların meydana gelmesi de görülen sorunlar arasındadır.

Hırsızlık, doğal afetler ve restorasyonlara bağlı olarak görülen zararların yanı sıra sıcaklık, zaman ve insanların vermiş olduğu tahribatlar gibi sebeplerden dolayı da bazı çinilerde solmalar, çatlama ve kırılmalar meydana gelmiş bazı çinilerinde sırları tamamen kaybolmuştur.

Tarihi çinilere koruma ve onarım çalışmalarının uygulanması gerekmektedir. Yapılan uygulamaların kalıcı ve sürekli olması için özen gösterilmeli ve çalışmalar ciddiyetle sürdürülmelidir. Analiz çalışması, günümüzde çinilere yönelik koruma ve onarım çalışmalarında göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Bu çalışma çininin bozulma sebeplerini tespit etmek için yapılan araştırmanın en önemli aşamalarından biridir. Çininin yapısal özelliklerini tespit etmede önemli rol oynayan analiz çalışmaları çini esere yapılacak doğru müdahaleyi belirler. Ülkemizde bu konuya yeteri kadar önem verilmemektedir. Bu, restorasyon ve konservasyon laboratuvarlarının azlığından anlaşılmaktadır.

Kültürel ve tarihi mirasımızın korunması, değerlendirilmesi, gelecek nesillere aktarılması ve Geleneksel Türk el sanatlarımız içerisinde yer alan çini süslemelerimizin yaşatılması için üniversitelerin ilgili alanları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği içinde olunmalı; araştırma ve inceleme yapılması için fonlar sağlanmalıdır.

Yüzyıllara tanıklık eden ve günümüze kadar ayakta kalabilen tarihi yapıların bazı sanat düşmanları ve maddiyata esir olmuş insanlar tarafından tahrip edilmesi çini sanatının önemli sorunlarından biridir. Bu durumun önlenmesi için kültür mirasına sahip çıkan ve tarihi eser koruma bilincine sahip nesiller yetiştirilerek, sanat eserlerimiz koruma altına alınmalıdır. Aynı zamanda hak ettiği tanıtımı yaparak kültür turizminin geliştirilmesinde daha fazla söz sahibi olması sağlanmalıdır.

Çini sanatında belirtilen sorunların en aza indirilmesi, bizden sonraki nesillere, ecdadımızın bize bırakmış olduğu, hayranlıkla ve gururla izlediğimiz eserlerin ortaya çıkabilmesi için belirlenen sorunlara dikkat çekilip, bunlara yönelik çözümler üretilmeye çalışılmalıdır.

Bununla birlikte, gerek literatür taramasında gerekse de izlenimlerden edinilen fikirler doğrultusunda çini sanatı ile ilgili sanat, kültür ve turizm ilişkisi çerçevesinde çıkan yayınların yok denecek kadar az olduğunun anlaşılması, bu sanatın turistik önemi açısından yeterince tanıtılmadığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle çini sanatının tanıtımının öncelikli olarak ele alınması ve yazılı eserlerin çoğaltılması gerekliliği anlaşılmıştır.

Özellikle ülkemizdeki mimari yapıların en önemli süsleme öğelerinden birini oluşturması nedeniyle kültürel turlar kapsamında çini turlarının düzenlenmesi çinicilikle özdeşleşen merkezlerin tanıtılmasında, çini sanatının geliştirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKÇAY, İ.: 1966 “Çalınan ve Soyulan Türkiye”, **Arkitekt**, İstanbul, Sayı 323.s.137-141.
- AKTUNA,C.: 1974 “Bursa Yeşil Külliye”, **Mezuniyet Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk-İslam Sanatı Kürsüsü.
- ARGAVUN, S.: 1951 “Bursa Yeşil Cami ve Yeşil Türbe Çinileri”, **Mezuniyet Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.
- ARIK,M.O.: 2007 “Anadolu Selçuklu Toplum Hayatında Çini”, **Anadolu’da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, İstanbul, (ed. Gönül Öney-Zehra Çobanlı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ARINÇ, P.C.: 2002 “Selçuk’ta Kültür Turizmi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, İzmir,s.108.
- ARLI, B.D, ALTUN, A.: 2003 “İznik Çini Fırınları Kazısı 2001 Yılı Çalışmaları” **24. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2, Ankara, s.477-484.
- ARLI, B.D, ALTUN, A.: 2008 **Anadolu Toprağın Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi**, İstanbul, Edebiyat F. Kale Grubu Kültür Yayınları.
- ARLI, B.D.: 1999 “Habib Tebrizli”, **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, I**, İstanbul.
- ARSEVEN, C.E.: 1984 **Türk Sanatı**, İstanbul, Cem Yayınevi.

- ASLANAPA, O.: 1986 **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- ASLANAPA, O.: 1949 “Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay.**, No:426 , İstanbul, Sanat Tarihi Enstitüsü Üçler Basımevi, s.2-3.
- ASLANAPA,O.: 1968 “Kütahya Çiniciliği Tarihçesi”, **Çini**, Ankara , Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları,s.142.
- ASLANAPA,O.: 1984 **Türk Sanatı**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- ATALAY, M.: 1983 **Kütahya Çinicilik Sanayisinin İncelenmesi**, Eskişehir, Anadolu Üniv. Yay.,No:10.
- ATASOY,N., RABY, J.: 1989 **Iznik The Pottery of Ottoman Turkey**, London, Alexandra Press.
- AYDA, D.: “Çanakkale Seramikleri”, **Vakıflar Dergisi**, XXVI. Sayı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, s.374.
- AYTÜRK, N., ALTAN, B.: 1992 **Türkiye’de Dini Ziyaret Yerleri**, Ankara.
- BAKIR, T.S: 2007 “Osmanlı Sanatında Bir Zirve İznik Çini ve Seramikleri”, **Anadolu’da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, İstanbul, (ed. Gönül Öney-Zehra Çobanlı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- BARDAKÇI, M.: 1998 “Göz Göre Göre Çalıntı Çini Alacaklar” <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-24911> (Erişim Tarihi 15.04.1015)
- BARKAN, Ö.L.: 1979 **Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaâtı (1550-1557)**, Ankara.

- BAŞKAN,S.: 1990 **Türk Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, Stad Yayınları.
- BİÇER, D.: 1986 “Kütahya Çini Sanatını Halkbilimsel Açıdan Değerlendirilmesi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniv. D.T.C.F. Halkbilimi Bölümü, Ankara.
- COŞANSEL
KARAKULLUKÇU, D.: 2012 “Son Dönem Osmanlı Saraylarında Yıldız Porselenleri”, **Milli Saraylar Sanat Tarihi Mimarlık Dergisi**, 9.s.37-61.
- CURA, N.: 2008 “Erken Osmanlı Mimarisinde Renkli Sır Tekniğindeki Çiniler (1300-1453)”, **Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale, ÇOMU Sos Bil. Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- ÇİNİ, R.: 1991 **Türk Çiniciliğinde Kütahya**, İstanbul.
- ÇİNİ, R.: 2002 **Ateşin Yarattığı Sanat Kütahya Çiniciliği**, İstanbul, Celsus Yay.
- ÇOBANOĞLU, A.F.: 1994 “Çinili Külliye”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Turizm Vakfı Ortak Yayını, Cilt 2.
- DEARBORN.: International Dictionary of Historic Places Volume 3 Southern Europe.
- DİEZ, E., **Türk Sanatı**, İstanbul.
- ASLANAPA,O.: 1955

- DOĞANAY, A.: 2002 “Şehzade Mehmet Türbesi’nde bulunan bir sanatkar imzası ve bu sanatkarın Türk tezyinatına getirdiği yenilikler/ARAŞTIRMA NOTLARI VE TEBLİĞLER”,**Divan**,s.292-293.
- DOĞANAY, A.: 2010 “Türk Çini Sanatı”, İslam Sanatları Tarihi, Anadolu Üni. Yay. No: 2084, Açık Öğretim Fakültesi yayını No:1117, I.Baskı,Eskişehir,s.175.
- DOĞANAY,A.: 1994 “Erken Devir Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞANER, S.: 1991 “Türk Çini Sanatının Kütahya Turizmindeki Yeri” , **Turizm Yıllığı 1991**, no.7, s. 66-79.
- DOĞANER, S.: 2013 **Türkiye Kültür Turizmi**, İstanbul, Doğu Kitabevi.
- DURAND, M., **L’artisanat en France**, Paris; PUF.
FREMONT J.P.: 1979
- EROL, G.: 1989 “Çinili Camii ve Külliyesi”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, Sayı 3,s.335-337.
- EROL,G.: 1993 “Çinili Camii Külliyesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 8, İstanbul.
- EYİCE, S.: 1974 “Piyale Paşa Cami Çini Alınlıkları”, **Çağrı Dergisi** 202:7-8.
- EYİCE, S.: 1994 “Çinili Köşk”, **DBİA.**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,c.2,s.517.

- EYİCE,S.: “Bağdat Köşkü”, **DİA, İslam Ansiklopedisi**, cilt 04; s.446.
- GÖKÇE, C.: 2013 “İngiltere Victoria and Albert Müzesi’nde Bulunan Kütahya Çini Karoların İncelenmesi” **Akdeniz Sanat Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11.s.144-154.
- GÖKÇE, E.: 2013 “Bonhams Müzayedelerinde Satışa Sunulmuş Bir Grup Figürlü İznik Tabağı”, **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, Sayı 10.s.37-47.
- GÖRGÜNAY, G.: 2011 “Bursa Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde Sergilenen ve Depoda Yer Alan Çini Eserlerin Katalog Çalışması”, **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üni. Güzel Sanatlar Enst. Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, İzmir.
- GÜLERYÜZ, H.V.: 2015 **Abideler Şehri İstanbul Osmanlı Devri Eserleri**, İstanbul.
- HÜNEREL SARIKAYA, Z., ER, B.: 2012 “Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri ve Önemi”, **Batman University International participated Science and Culture Symposium**, Batman.s.179-190.
- İDİLMAN, F.: “Açılış Konuşmaları”, **2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel El Sanatlarının Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- İNCİ FIRAT, N.: 2005 “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Bazı Müzelerde Bulunan Osmanlı Duvar Çinilerinden Birkaç Örnek ve Düşündürdükleri” , **Vakıflar Dergisi**, Sayı 29.s.497-512.
- JOLLİFE,L., SMİTH, R.: 2001 Heritage, Tourism and Museums: The Case of the North Atlantic Islands of Skye, Scotland and Prince Edward Island, Canada.**International Journal of Heritage Studies**, (7)2,149-172.
- KALYONCU, H.: 2011 Topkapı Sarayı Müzesi Yıldız Porselenleri Koleksiyonu’nun Değerlendirilmesi, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KARADUMAN, H.: 2007 **Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı**, Ankara.
- KARPUZ, H.: 2002 Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi”,**DİA**,XXVI,195.
- KIRIMLI, F.: 1982 “İstanbul Çiniciliği” , **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı 1981/11**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- KOLSUK, A.: 1971 **Topkapı Sarayı Müzesi Çinili Köşk Türk Çini ve Keramikleri Seksiyonu Rehberi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını Seri:5, Sayı:9.
- KUBAN, D.: 2007 **Osmanlı Mimarisi**, , İstanbul, Yem Yayıncılık.

- KUBAN,D.: 1968 “An Ottoman building complex of the sixteen century the Sokullu Mosque and its Dependencies in İstanbul”, **Ars Orientalis** VII,19 vdd.
- KURAN, A.: 1986 **Mimar Sinan**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- KÜÇÜKERMEN, Ö.: 1987 **Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi- Porselen Sanatı ve Yıldız Çini Fabrikası**, Ankara, Sümerbank Genel Müdürlüğü.
- KÜÇÜKYILMAZLAR, A.: 2006 “İstanbul Ticaret Odası Çini Araştırması”, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-22.pdf> , (Erişim Tarihi 13.03.15)
- KÜRKMAN, G.: 2005 **Toprak, Ateş, Sır Kütahya Çini ve Seramikleri**, , İstanbul, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yayını 1.
- MEB, HBÖGM.: 2012 “İllere Göre Geleneksel El Sanatlarımız” http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_08/03050604_gelenekselelsanatlari.pdf (Erişim Tarihi 29.02.15)
- MUŞMAL, H.: 2012 “Konya Mihrabını İstiyor” <http://www.konhaber.com/yeni/yazdir.php?id=84897-KULTUR-SANAT-Konya> (Erişim Tarihi 30.05.15.)
- MÜLAYİM, S.: 1996 “Osmanlı Mimarisinde Çininin Konumu”, **Çini Yazıları, Prof. Dr. Şerare Yetkin Anı Kitabı**, İstanbul,s.106.

- OTTO-DORN, K.: 1957 **Türkische Keramik**, Ankara , Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖNDER, M.: 1982 “Federal Almanya Müzelerinde Türk Eserleri”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı 15.s.127-138.
- ÖNDER, M.: 1999 **Türkiye Müzeleri**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay.
- ÖNEY ,G.: 1976 “Büyük Selçuklu Devri Minarelerinde Süsleme” **Kültür ve Sanat Dergisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sayı 4, s.6-11.
- ÖNEY, G.: 1993 “Türk Çini ve Seramik Sanatı”, **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları,s.291.
- ÖTER, Z.: 2010 “Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Milli Folklor Dergisi**, Yıl:22, Sayı:86.
- ÖZTÜRK, İ.: 1999 “Açılış Konuşmaları” , **2000’li Yıllarda Türkiye’de Geleneksel El Sanatlarının Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- ÖZTÜRK, Y., YAZICIOĞLU,İ.: 2002 “Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma”, **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, Ankara.
- PASİNLİ, A., BALAMAN, S.: 1992 **Türk Çini ve Keramikleri: Çinili Köşk**, İstanbul, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, A Turizm Yayınları.

- SAUSTIEL, L., SAINTE FARE GARNOT, N.: 2010 **Osmanlı Seramiklerinin Görkemi: XVI-XIX.Yüzyıl**, İstanbul, Suna İnan Kırar ve Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonlarından.
- SEZGİN, H.: 1984 **Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- SÖNMEZ, Z.: 1988 **Mimar Sinan İle İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- SÖZEN, M.: 1998 **Topkapı**, Golden Horn Yayını, İstanbul.
- SÜMER, G.: 1997 “Kütahya Çinisi ve Günümüzdeki Durumu” **Türkiye’de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyum Bildirileri**, Ankara, s.335.
- TUNCAY, H.: 1980 **Çinili Köşk**, Topkapı Saray Müzesi:4, İstanbul, Yapı Kredi Bankası.
- TUNÇ, A., SAÇ, F.: 1998 **Genel Turizm: Gelişimi-Geleceği**, Ankara, Detay Yayınevi.
- UYGUR, M.A., BAYKAN, E.: 2007 “Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri”, **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**,2007,S.2.s.30.
- YENİŞEHİRLİOĞLU, F.: 1980 “Şehzade Mehmet Türbesi Çinileri Üzerine Gözlemler”, **Bedrettin Cömert’e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Beşeri Bilimler Dergisi Özel Sayı**,Ankara,s.450.

- YETKİN, S.K.: 1970 **Türk Mimarisi**, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- YETKİN, Ş.: “Çini”, **İslam Ansiklopedisi**, md.C.8. T.D.V. Yay. S.329-335.
- YETKİN, Ş.: 1972 “Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları**,İstanbul,s.3.
- YETKİN, Ş.: 1988 “Mimar Sinan’ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni”, **Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul, (Editör, Said Bayram),I ,s.480-481.

İnternet Kaynakları

- http://www.sultanahmetcami.org/resimler/files/2_%20Say%20Blten.pdf (12.05.15)
- <http://osmanlilar.gen.tr/Yazilar/deryanin-uzerine-kurulan-ilk-cami.html> (18.05.15)
- <http://www.pandeli.com.tr/> (12.01.15)
- http://www.serfed.com/content_files/dergi/12/10_MEKAN.pdf (18.03.15)
- <http://www.bayburtpostasi.com.tr/siyah-beyaz/dosya/iosif-abramovich-orbelinin-bayburt-kalesi-notlari-h9775.html> (18.04.15)
- <http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr/content/istanbul-cam-ve-porselenleri> (18.04.15)
- <http://www.idesanat.com/7-muze-Istanbul--Turk--Islam-Eserleri-Muzesi-.html> (15.06.15)
- <http://www.peramuzesi.org.tr/Koleksiyon/Kutahya-Cini-ve-Seramikleri-Koleksiyonu/3> (12.04.15)
- <http://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/default.asp?page=koleksiyon&tkid=9&hl=t r> (13.04.15)
- <http://www.kaleicimuzesi.com/index.php?page=seramiktanitim&title=%C3%87ana kkale%20Seramikleri%20Tan%C4%B1t%C4%B1m%C4%B1> (23.05.15)

<http://www.idesanat.com/48-muze-Bilecik--Sogut-Etnografya-Muzesi-.html>
(17.04.15)

www.millisaraylar.gov.tr (15.05.15)

<http://onedio.com/haber/ulkemizden-yurt-disina-kacirilan-10-inanilmaz-eser-410325> (10.04.15)

<http://ekonomisayfasi.blogspot.com.tr/2012/08/christiesde-turkiyenin-hazineleri.html> (17.05.15)

<http://www.akcaalan.com/kutahya/turizm.htm> (05.05.15)

Fotoğraf Kaynakları

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/89/Momine_Fragment.jpg

<http://www.panoramio.com/photo/44557643>

<http://www.panoramio.com/photo/44557746>

<http://www.boyutpedia.com/2519/69911/porselen-tarih>

<http://www.konyagezirehberi.net/konya-karatay-cini-eserler-muzesi>

<http://forum.memurlar.net/konu/823823/>